

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

การจัดกระบวนการเรียนรู้สู่ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง บ้านวังคัน
หมู่ที่ 5 ตำบลแม่ลาห้อย อำเภอแม่ลาห้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โดย

นายพิทักษ์ เกษมจิตร และคณะ

ธันวาคม 2551

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฉบับสมบูรณ์

0305
28 Nov 2012

โครงการวิจัย

ถอดองค์ความรู้การทำนาข้าวจอมของเครือข่ายเกษตรกรรม
อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

คณะผู้วิจัย

นายพิทักษ์ เกษมจิตร

นายจรัสรุจ เพียรกิจ

นายเทพพร ไหลทุ่ง

นักวิจัย

ผู้ช่วยนักวิจัย

ผู้ช่วยนักวิจัย

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ "คน" ในชุมชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็น รูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาลื่นๆ ใน ท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ ที่ "กระบวนการ" มากกว่า "ผลลัพธ์" เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัย มีส่วนในการแก้ปัญหของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย "เวที" (การประชุม เสวนา พุฒยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ "ปัญญา" ในกระบวนการวิจัย

"กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น" หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ "คำถาม" หรือ "ความสงสัย" บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น "คำถาม" ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา "ข้อมูล" ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ "วางแผน" การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ "บันทึก" มีการ "ทบทวน" ความก้าวหน้า "วิเคราะห์" ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ "ถอด" กระบวนการเรียนรู้ที่ เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ "สรุปบทเรียน" ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำ โดย "ผู้ที่สงสัย" ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีก แบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาคด้วยการทำงานจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์ อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับ ครูบา อาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าว มาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการ บอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ นักวิจัยเป็นอย่างมาก ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความ ยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและ รูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่ง เป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่า

ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่น่าสนใจ กระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง โครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของ โครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงาน ร่วมกันระหว่าง Node และ นักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียน โครงการวิจัย ผู้การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดั่งเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการ โดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไป ค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สารบัญ

หน้า

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

สารบัญ

บทคัดย่อ

ส่วนที่ 1 รู้จักโครงการวิจัย

1

ส่วนที่ 2 บริบทชุมชน

2.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านวังคัน	8
2.2 ประวัติการพัฒนาหมู่บ้าน	9
2.3 ลักษณะทางภูมิศาสตร์	11
2.4 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	11
2.5 ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการและระบบกรรมสิทธิ์	17
2.6 สภาพทางเศรษฐกิจ	21
2.7 สภาพปัญหาของชุมชน/ สังคม	24

ส่วนที่ 3 วิธีการวิจัยและสรุปผลการดำเนินงานตามกิจกรรม

3.1 วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	26
3.2 สรุปผลการดำเนินงานตามกิจกรรม	37
กิจกรรมที่ 1 การทบทวนแผนงาน และประเด็นข้อมูล	38
กิจกรรมที่ 2 เวทีทบทวนข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลพื้นฐาน	43
กิจกรรมที่ 3 การประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล # 1	48
กิจกรรมที่ 4 การประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล # 2	53
กิจกรรมที่ 5 การประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล # 3	57
กิจกรรมที่ 6 การประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล # 4	61
กิจกรรมที่ 7 การประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล # 5	68

ส่วนที่ 4 ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์โครงการ

4.1 สถานการณ์และผลกระทบจากการบริโภคของชุมชน	73
4.1.1 สภาพรายได้ – รายจ่าย	75
4.1.2 ผลการศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่าย	77
4.1.3 ผลการศึกษาการนำเข้าสินค้าของร้านค้าในชุมชน	78

4.1.4	วิเคราะห์ระบบการผลิตของชุมชนวังคัน	79
4.1.5	วิเคราะห์การผลิตและต้นทุนการผลิตถั่วเหลือง	82
4.1.6	วิเคราะห์ภาวะหนี้สินครัวเรือน	86
4.2	ศักยภาพทุนเดิมในการพึ่งตนเองของชุมชน	87
4.2.1	ศักยภาพในการจัดการ “ระบบชุมชน”	87
4.2.2	ศักยภาพในการจัดการ “ระบบทรัพยากร”	95
4.1.6	วิเคราะห์ภาวะหนี้สินครัวเรือน	86

ส่วนที่ 5 สรุป วิเคราะห์ผล และบทเรียน ข้อเสนอแนะ

5.1	สรุปและวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัย	101
5.2	จุดแข็งของชุมชนและโครงการ	107
5.3	ปัญหา / อุปสรรค	109
5.4	โจทย์วิจัยในช่วงต่อไป	110

ประวัตินักวิจัยและผู้ช่วย	111

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยการจัดกระบวนการเรียนรู้ผู้ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง บ้านวังคัน ต.แม่ลาน้อย อ.แม่ลาน้อย จ.แม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์ อยู่ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์และผลกระทบของการบริโภคนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์ในชุมชนบ้านวังคันตลอดจนสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไข 2) เพื่อศึกษาศักยภาพทุนเดิมในการพึ่งตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชน และ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์และพัฒนาโจทย์วิจัยที่จะนำไปสู่การศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการบริโภคนิยมและแนวทางการพึ่งตนเองในการบริโภคของคนในชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องชุมชน มีระยะเวลาในการดำเนินโครงการ เพียง 6 เดือน ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – กรกฎาคม 2549 โดยทีมวิจัยทั้งหมดเป็นทีมเด็ก-เยาวชนในพื้นที่

ทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องได้ออกแบบงานวิจัยโดยมีการกำหนดกรอบข้อมูล 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นปัญหา-สาเหตุของปัญหาในการพึ่งตนเองของชุมชน และส่วนที่ว่าด้วยศักยภาพและทุนเดิม ที่จะเป็พื้นฐานที่ใช้ในการจัดการกับปัญหาโดยชุมชน เพื่อ “หาโจทย์” ตามวัตถุประสงค์ในข้อ 3 โดยใช้กระบวนการวิธีการ และเครื่องมือที่หลากหลาย ทั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การทำสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ผู้รู้ การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม การสำรวจด้วยตัวอย่าง เป็นต้น

ผลการดำเนินการวิจัย พบว่า ระบบการบริโภคของชุมชนบ้านวังคันเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเมื่อมีถนนและไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน สามารถรับสื่อทางโทรทัศน์ และคนนอกได้ จนมีพฤติกรรมการบริโภคเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยพึ่งอาหารถุงและสินค้าเงินจำเป็นจากร้านค้าในชุมชนและนอกชุมชนมากขึ้น ระบบการบริโภคและการใช้จ่ายเปลี่ยนแปลงไป มีผลต่อความสัมพันธ์ในครัวเรือนและวัฒนธรรมการหุงหาอาหารบริโภคเอง ทำให้การสื่อสารระหว่างคนในครอบครัวเปลี่ยนไป รวมถึงการสื่อสารระหว่างคนในชุมชนก็เปลี่ยนไปจากเดิม เพราะส่วนใหญ่จะดูโทรทัศน์อยู่ในบ้าน ทำให้การมีส่วนร่วมกับกิจกรรมชุมชนลดลง

ผลกระทบที่เกิดขึ้น มีดังแต่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย มีรายได้จากพืชหลักเพียง 2 ชนิดคือ ถั่วเหลืองและกระเทียม ส่วนรายจ่ายนั้นเป็นรายจ่ายเพื่อการลงทุนในพืชดังกล่าว และเพื่อการใช้จ่ายกิน-ใช้ในครัวเรือน มีผลทำให้เกิดหนี้สินครัวเรือนที่ยังมองไม่เห็นทางออกในการปลดปล่อยแต่อย่างได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีปัญหาหนัก แต่เมื่อวิเคราะห์ศักยภาพและทุนเดิมของชุมชน ทั้งในด้าน “ระบบชุมชน” และ “ระบบทรัพยากร” พบว่า ยังพอจะเห็นทางออก เพราะชุมชนยังมีระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง มีระบบอุปถัมภ์ตามวิถีชนบท มีการเอามือ (ลงแขก) มีความเชื่อต่อ บาป-บุญ ตามวิถีพุทธ และผีผ่านประเพณี วัฒนธรรมและพิธีกรรมบางอย่าง ที่ยังคงอยู่ และที่สำคัญมีกลุ่มที่เข้มแข็ง ได้แก่ กลุ่มถั่วเหลือง ที่ตั้งขึ้นโดยผู้ปลูกถั่วเหลืองในชุมชนเอง ไม่ใช่กลุ่มจัดตั้ง มีกลุ่มปู่หมัก ที่มีความพร้อมในการ

ทำงานผ่านการสนับสนุนจากกลไกรัฐมาตั้งแต่ปี 2544 แต่เพิ่งจะเริ่มทดลองผลิตปุ๋ยอัดเม็ดออกจำหน่าย ในปี 2551 และมีฟาร์มตัวอย่างเกษตรยั่งยืนแบบผสมผสานในพื้นที่ ที่เชื่อมกับเครือข่ายเกษตรกรรม ทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอนอีกด้วย

การดำเนินการวิจัยที่เดิมกำหนดไว้เพียง 6 เดือน แต่มีปัญหาด้านการดำเนินงานของทีมวิจัย เยาวชน และการติดตามหนุนเสริมของพี่เลี้ยงใหม่ ทั้งในพื้นที่ที่เป็นเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง และของศูนย์ ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้มีการขยายเวลาหลายครั้ง แต่ก็สามารถวิเคราะห์ ข้อมูลเบื้องต้นสู่โจทย์ข้อสุดท้ายได้ คือโจทย์วิจัยต่อเนื่องสู่การจัดการโดยชุมชน ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมการบริหารจัดการกระแสโลกาภิวัตน์สู่การพึ่งพาตนเอง โดยเป็นโจทย์เกี่ยวกับการจัดการพืชหลัก (ถั่วเหลือง กระเทียม) เพื่อหาแนวทางสู่การจัดการระบบการผลิตที่สามารถเป็นทางออกของรายได้ และ การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนของชุมชน ที่สามารถเป็น “ประเด็นร่วม” เพราะแทบทุกครัวเรือนปลูกถั่ว เหลืองและเป็นสมาชิกกลุ่มถั่วเหลืองอยู่แล้ว น่าจะดึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากขึ้น จากนั้นจึง เชื่อมโยงสู่เรื่องเกี่ยวเนื่องอื่น ๆ ที่อาจเป็น เป็นเหตุ หรือผลของปัญหาที่เชื่อมไปถึง

การพัฒนาโจทย์ที่ชัดเจนขึ้นควรมีการนำเสนอผลงานผ่านเวทีประชาคมในชุมชน และกำหนด นักวิจัยและทีมวิจัยใหม่โดยการคัดเลือกของคนในชุมชนเป็นหลัก

ส่วนที่ 1

โครงการวิจัย

1. ความเป็นมาและความสำคัญ

ชาวบ้านวังคันส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ตลอดช่วงเวลากว่า 20 ปีมาแล้ว ที่เกษตรกรบ้านวังคันต้องประสบกับปัญหาการใช้สารเคมีในการประกอบอาชีพ เกษตรกรต้องมีค่าใช้จ่ายสูงในการผลิตสินค้าทางการเกษตร เช่น การปลูกถั่วเหลือง ต้องใช้สารกำจัดวัชพืชตั้งแต่เริ่มเตรียมพื้นที่ โดยมีการฉีดพ่นสารเคมี เพราะเพาะปลูกในพื้นที่ใหญ่ แต่มีแรงงานน้อย จึงยากแก่การกำจัดวัชพืชโดยแรงงานคน ฉะนั้นที่ผ่านมาเกษตรกรจึงจำเป็นต้องใช้สารเคมีในการทำการเกษตร ทั้งนี้ผลกระทบที่เกิดจากการทำการเกษตร ยังมีผลต่อสุขภาพของผู้ใช้สารเคมีในหมู่บ้านอีกด้วย ผลจากการตรวจพบสารเคมีในเลือดและการเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านมีมากขึ้น ที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐ ได้สนับสนุนเงินลงทุนในการทำการเกษตร เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ที่มีบทบาทเป็นแหล่งเงินทุนทางการเกษตร แต่เงินทุนดังกล่าวกลับมิได้ช่วยให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หรือแม้แต่จะทำให้พืชผลทางการเกษตรได้ปริมาณ ราคาและคุณภาพ เพราะขาดการแนะแนวทางการบริหารจัดการที่ดี

อนึ่งยังมีหลายโครงการที่เข้ามาสนับสนุนอาชีพและเงินทุนอุดหนุนแต่ก็ไม่ได้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ อาทิเช่น เงินอุดหนุนด้านการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพตามแผนสนับสนุนของเทศบาลตำบลแม่ลาน้อย ที่เข้ามาสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการผลิตปุ๋ย แต่แล้วหลังการดำเนินการผลิตที่ได้จากโครงการก็ไม่ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้ และไม่เป็นที่รู้จัก ด้วยเหตุผลหลายอย่างจึงทำให้ปุ๋ยหมักชีวภาพไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควรและไม่ถูกนำไปใช้ในการทำการเกษตร เพราะเกษตรกรยังคิดว่าสิ่งที่จะทำให้ผลิตปุ๋ยหมักก็ต้องใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เท่านั้น สถานการณ์การเกษตรในหมู่บ้านนับวันก็จะเลวร้ายลงเรื่อยๆ ทั้งนี้หากยังขาดความร่วมมือกันในด้านผู้ผลิต ผู้บริโภค และคนในหมู่บ้านเองก็จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพและเงินทุนในการผลิตต่อไป

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาสถานการณ์ปัญหาก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากปัญหาเล็ก ๆ ก็กลายเป็นปัญหาใหญ่จนหลายคนพูดว่า 'ไม่รู้จะแก้ไขกันอย่างไร ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน บางปัญหาก็มีสาเหตุมาจากคนในชุมชนเอง เช่น ปัญหารายได้น้อย แต่ตรงกันข้ามรายได้ที่น้อยนิดของชาวบ้านวัน ๆ รับจ้างได้เป็นเงิน 80-120 บาท แต่รายจ่ายกลับมากกว่านั้น อาทิเช่น ค่าอาหาร หรือกับข้าวที่ประกอบสุกแล้ว โดยตอนเช้าชาวบ้านมักจะซื้อมาจากตลาดในหมู่บ้าน ทั้ง ๆ ที่สามารถทำเองได้ แต่ก็ลดค่าใช้จ่ายตรงนี้ไม่ได้ นอกจากนี้มีชาวบ้านอีกหลายครอบครัวที่ดำเนินชีวิตแบบผิดทาง ดังสถานการณ์การดื่มสุราของคนในชุมชน ส่วนมากผู้ที่มีครอบครัวแล้ว ผู้ชายมักจะสูญเสียรายได้ในการซื้อสุรามาก เพียงหากนักดื่มมาเจอกันก็ต้องทักทายกันและต้องมีสุราในการพูดคุยจนเป็นความเคยชิน บางคนเข้าขั้นการติดสุรา (แอลกอฮอล์ซึม) ซึ่งปัญหาของผู้ดื่มที่มีครอบครัวแล้วจะส่งผลโดยตรงต่อครอบครัวทำให้เสียค่าใช้จ่ายใน

การดื่มสุรา และมีการทะเลาะวิวาทกับผู้อื่น ทำให้คนในครอบครัว ญาติ คนรู้จัก เสียความรู้สึกไปตาม ๆ กัน สถานการณ์ที่หอบยกขึ้นมาแสดงให้เห็นถึงความฟุ้งเฟ้อและค่านิยมที่ผิด ๆ ในการอยู่ร่วมกันในสังคม สถานการณ์ปัจจุบันกับในอดีตมีความแตกต่างกันดังจะกล่าวถึงสภาพสถานการณ์ในอดีตกับในปัจจุบัน อาทิเช่น ด้านจารีต ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ

เมื่อย้อนกลับไปดูสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จากการบอกเล่าของคนในหมู่บ้าน เมื่อประมาณ 60 ปี ก่อน ความเป็นอยู่ของหมู่บ้านวังคันเป็นไปแบบเรียบง่ายใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ชาวบ้านมีความยึดมั่นในจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ ที่ถูกสืบทอดมาโดยบรรพบุรุษในหมู่บ้านตอนนั้นมีชนเผ่าอยู่ด้วยกัน 3 ชนเผ่า คือ พื้นเมือง ไทยใหญ่ และกะเหรี่ยง ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติและลำน้ำขวมมีปลาเป็นแหล่งอาหารของคนสมัยนั้น ชาวบ้านเล่าว่าในสมัยนั้นปลาเป็นอาหารหลักที่หาได้ง่าย แต่เริ่มเปลี่ยนตามธรรมชาติให้ลดน้อยถอยลง จนมาถึงปัจจุบันนี้ ทุกอย่างได้เปลี่ยนไปจากเดิมจนไม่เหลือให้เห็นกัน ข้างต้นเป็นสถานการณ์บางส่วนที่เชื่อมโยงกับสภาพการณ์ความยึดถือของชนเผ่า เดิมชนพื้นเมืองมีพิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติ เช่น ปีใหม่มีการรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ เจ้าพรหมมีการถวายข้าวมธุปายาส (ทานเข้าพระเจ้าหลวง) ซึ่งถือปฏิบัติมาราวนานแต่สถานการณ์นั้นเริ่มเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ เช่นเดียวกับชนเผ่าไทยใหญ่จากเดิมมีการสอลิก (เทศน์ไทยใหญ่) แต่เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมทำให้ สิ่งเหล่านี้ก็จางหายดังจะเห็นได้ชัดในคนรุ่นหลัง ๆ จะไม่มีใครเขียน อ่านและทำพิธีกรรมทางชนเผ่าได้ ชนเผ่ากะเหรี่ยงมีการผูกค้าย (มัดมือขวัญ) ก่อนจะทำการถางไร่ ประเพณีการชองานศพ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ปะปนจนแยกไม่ออกว่าเป็นชนเผ่าใด ความเปลี่ยนแปลงที่ผสมผสานออกมาแสดงถึงหลักการแห่งการไม่ยึดถือปฏิบัติในสิ่งที่บรรพบุรุษที่ได้สืบทอดกันมา วัฒนธรรมใหม่เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและค่านิยม ปัจจุบันการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ชาวบ้านต้องซื้อหาสิ่งของเพื่อแสดงการเคารพ คงไม่เป็นไรสำหรับชาวบ้านที่จะแสดงการขอขมาผู้ใหญ่ไม่กี่คนแต่สำหรับชาวบ้านที่จะแสดงการขอขมาผู้ใหญ่หลายคนนั้นก็คงลำบากใจในการจัดหาสิ่งของ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมตามประเพณีหรือการขอความร่วมมือจากชาวบ้าน ชาวบ้านหลายครอบครัวที่อดอัดใจในการใช้จ่าย เพราะบางครั้งมีการขอมอบเงินจัดพิธีกรรม เช่น เจ้าพรหมต้องซื้อเทียนสำหรับใช้ในขบวนแห่จึงจำต้องรบกวนชาวบ้าน แต่ในสถานการณ์เดียวกันรายได้หรือชีวิตความเป็นอยู่ก็ไม่ได้ดีขึ้น เนื่องด้วยสภาพการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ด้านทางสังคม

ความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ค่าครองชีพของคนในชุมชนเพิ่มขึ้น

ความหลากหลายด้านสมุนไพร

ในอดีตหมู่บ้านวังคันมีผู้รู้ในเรื่องสมุนไพรหลายท่าน แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปตามยุคสมัยค่านิยมของคนเริ่มลดน้อยลง จึงทำให้สมุนไพรไม่ได้รับการสืบทอดจากผู้รู้ในอดีต ซึ่งสมุนไพรเหล่านั้นล้วนแต่มีประโยชน์และควรค่าแก่การดำรงรักษา เพราะสมุนไพรนั้นเป็นยาที่รักษาเผ่าพันธุ์ของมนุษย์มาตราบจนทุกวันนี้ หากวันนี้สมุนไพรเหล่านั้นยังคงอยู่ แต่ถ้าหากขาดผู้รู้ที่จะนำมาใช้ก็คงเปล่าประโยชน์

ปัจจุบันเมื่อชาวบ้านมีความเจ็บปวดเล็กน้อย ก็จะอาศัยโรงพยาบาลไชยาเม็ด ยาน้ำโดยขาดความรู้ความเข้าใจ

ด้านความหลากหลายของแหล่งอาหารในหมู่บ้าน

แต่เดิมเมื่อย้อนกลับไปตามผู้สูงอายุ หลายท่านก็ตอบในทำนองเดียวกันว่าในหมู่บ้าน เดิมเมื่อประมาณ 60 ปีก่อน ช่วงนั้นความเป็นอยู่ของหมู่บ้านวังคันเป็นไปแบบเรียบง่าย ใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และลำน้ำขามมีปลาเป็นแหล่งอาหารของคนสมัยนั้น ชาวบ้านเล่าว่าในสมัยนั้นปลาเป็นอาหารหลักที่หาได้ง่าย มีเพียงการซื้อเกลือ ซื้อเสื้อผ้าเมื่อก่อนพืชผักมีมาก ผักกูด ผักกุ่ม ผักหนอก ผักตำลึง ผักข้าว ผักชะอม ผักปอแก้ว และผักตามฤดูกาลอีกมากมาย แต่สภาพความเปลี่ยนแปลงก็เริ่มเปลี่ยนตามธรรมชาติให้ลดน้อยลงจนมาถึงทุกวันนี้ ทุกอย่างได้เปลี่ยนไปจากเดิมจนไม่เหลือให้เห็นในปัจจุบันนี้

ด้านการศึกษา

ในอดีตการศึกษาของหมู่บ้านแต่เดิมในช่วงก่อน 70 ปี คนในหมู่บ้านยังไม่ค่อยจะมีโอกาสได้เรียนหนังสือเพราะยังไม่มีโรงเรียน ในตอนนั้นรู้จักเพียงแต่ภาษาถิ่นที่เป็นภาษาของตนเองเท่านั้น การศึกษาจึงเป็นการเรียนเชิงบูรณาการ เช่น การศึกษาสมุนไพร การทำนา ทำสวน การใช้ชีวิต ตามประเพณี แต่เมื่อเวลาผ่านไป ภาครัฐ ได้ก่อตั้งโรงเรียนขึ้นในตำบล (ปัจจุบันเป็นอำเภอ) แต่ไม่มีคนเรียนมากนัก มีเพียง 2 คน เท่านั้น ซึ่งตอนนั้นคนในหมู่บ้านก็มีไม่มากนักมีเพียง 10 กว่าเรียน เท่านั้น เมื่อเวลาผ่านไปและมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ทำให้รัฐเห็นความสำคัญของการศึกษา จึงได้ก่อตั้งโรงเรียนบ้านวังคันประมาณปีพ.ศ. 2500 เด็กที่มีอยู่ในหมู่บ้านจึงได้เรียนหนังสือและต่อจากนั้นมากก็มีนักเรียนเพิ่มขึ้น จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2539 ทางรัฐบาลได้ประกาศให้โรงเรียนขนาดเล็กยุบรวมกับโรงเรียนชุมชนบ้านแม่ลาน้อย (ปัจจุบันคือโรงเรียนอนุบาลแม่ลาน้อย) ตั้งแต่นั้นผู้ปกครองที่มีบุตรหลานต้องมีภาระเพิ่มขึ้น เช่น ค่ารถประจำทาง สมุดหนังสือ เสื้อผ้า ฯลฯ เนื่องจากมีความจำเป็นต้องส่งบุตรหลานเล่าเรียน

ด้านการจับจ่ายใช้สอย

ในอดีตการตลาดนั้นยังไม่ค่อยมีความสำคัญมาก อาทิ มีการหาบเร่ขายของ สิ่งของที่ซื้อขายส่วนใหญ่ก็เป็นสิ่งที่จำเป็นจริงๆ เช่น เสื้อผ้า มุ้งหมอน เกลือ เป็นต้น ด้วยวิถีชีวิตที่ยึดหลักแห่งความพอเพียงจึงทำให้ชีวิตไม่ต้องดิ้นรนอะไรมาก ภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ทางคมนาคม ไฟฟ้า รถรา สะดวกขึ้น การซื้อขายตามชุมชนก็เกิดขึ้น แรก ๆ นั้นเป็นเพียงร้านค้าเล็ก ๆ จำหน่ายกะปิ น้ำปลาของใช้จำเป็นที่ใช้ในชีวิตประจำวัน วิวัฒนาการทางสังคมความสะดวกสบาย จึงทำให้การค้าขายสะดวกขึ้น แต่ในทางตรงกันข้ามชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนก็ไม่ได้ดีขึ้นเท่าที่ควร

สภาพการณ์ปัจจุบันที่ต้องรับดำเนินการแก้ไข

- สภาพะปัจจุบันของชุมชนโดยทั่วไปคงปฏิเสธในเรื่องหนี้สินไม่ได้ การถูกผูกมัดด้วยเงินทุนในการลงทุนประกอบอาชีพ ในสังคมยุคปัจจุบันของคนในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร ซึ่งในช่วง 10 กว่าปี ที่ผ่านมามีชาวบ้านกู้ยืมเงินมาลงทุนในการทำเกษตร (ปลูกถั่วเหลือง) แต่แทนที่จะเป็นทุนที่เพิ่มพูนกลับกลายเป็นภาระหนี้สินที่พอกพูนขึ้นเรื่อยๆ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม กระแสนิยม บริโภคนิยม การดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลง ค่าครองชีพสูงขึ้นกับรายรับที่เท่าเดิม ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าห่วง โดยเฉพาะสุขภาพจิตชุมชน
- การครองชีพการดำเนินชีวิตที่เสี่ยงต่อการเกิดปัญหาของคนในชุมชนที่ขาดการบังคับ ควบคุม ฝึ้มเฟ้อ และอาชีพที่ไม่มั่นคงแน่นอน อย่างอาชีพการเกษตร ปัจจุบันปัญหาเหล่านี้ยังไม่คลี่คลาย หากไม่ถูกแก้ไขอย่างถูกวิธี โดยคนในชุมชนร่วมคิดร่วมแก้ไข

2. คำถามวิจัย

- 2.1 สถานการณ์และผลกระทบของการบริโภคนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์ในชุมชนบ้านวังคัน เป็นอย่างไร และมีสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไข มาจากอะไรบ้าง
- 2.2 ชุมชนบ้านวังคันมีศักยภาพทุนเดิมในการพึ่งตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไรบ้าง

3. วัตถุประสงค์

- 3.1 เพื่อศึกษาสถานการณ์และผลกระทบของการบริโภคนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์ในชุมชนบ้านวังคันตลอดจนสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไข
- 3.2 เพื่อศึกษาศักยภาพทุนเดิมในการพึ่งตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชน
- 3.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์และพัฒนาโจทย์วิจัยที่จะนำไปสู่การศึกษาระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การบริโภคนิยมและแนวทางการพึ่งตนเองในการบริโภคของคนในชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องชุมชน

4. สถานที่ดำเนินการวิจัย

บ้านวังคัน หมู่ 5 ต.แม่ลาน้อย อ.แม่ลาน้อย จ.แม่ฮ่องสอน

5. การดำเนินการวิจัย

ระยะ 6 เดือน

- 5.1 ทบทวนแผนงาน และกำหนดรายละเอียดแผนการเก็บข้อมูล
- 5.2 ลงพื้นที่เก็บข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลพื้นฐาน

- 5.3 ศึกษาถึงบริบททั่วไปของหมู่บ้าน สภาพการณ์เปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงที่ผ่านมา
ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง
- 5.4 ศึกษาการนำเข้าสินค้า ผลกระทบจากการซื้อสินค้าแต่ละประเภท รายรับ - รายจ่าย และ
พฤติกรรมของคนในหมู่บ้าน
- 5.5 วิเคราะห์ประเมินสถานการณ์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา
- 5.6 ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม และสร้างความเข้าใจกับคนในหมู่บ้าน
- 5.7 ประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา
- 5.8 สรุปประเมินผล และจัดเก็บเอกสารรวบรวมงานวิจัยในระยะที่ 1
- 5.9 เวทีสรุปประเมินผลการจัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ร่วมกับผู้เกี่ยวข้องในชุมชนเพื่อกำหนด
แผนการทำงานระยะที่ 2
- 5.10 จัดทำรายงานความก้าวหน้า

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ระยะ 6 เดือน

- 6.1 ได้แผนการเก็บข้อมูลเบื้องต้น
- 6.2 ได้ผลการศึกษาข้อมูลตามประเด็น ดังต่อไปนี้
  - บริบทชุมชน และข้อมูลพื้นฐานชุมชน
  - สภาพการณ์ และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงจากกระแสการบริโภคนิยม รวมถึง
ปัจจัย/เงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง
  - ข้อมูลรายรับ - รายจ่าย และพฤติกรรมของคนในหมู่บ้าน
- 6.3 ได้ข้อมูลพื้นฐานจากการศึกษาเป็นระยะๆ ทั้งจากการเก็บข้อมูล และจากคนในหมู่บ้าน
- 6.4 ได้ผลการวิเคราะห์สรุปบทเรียน และแผนการดำเนินงานในระยะต่อไป
- 6.5 ได้รายงานผลการวิจัยระยะที่ 1

7. คำนิยาม

การบริโภคนิยม หมายถึง การที่บุคคลบริโภคในสิ่งที่เกิดความจำเป็นต่อการยังชีพและไม่มี
ความเหมาะสมกับตนเอง เป็นคำนิยาม ในการบริโภคตามกระแสความเจริญโดยไม่ได้มองถึงคุณค่าหรือ
คุณประโยชน์ที่แท้จริง

การพึ่งตนเอง หมายถึง การที่บุคคลมีความสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองในด้าน การผลิต
การบริโภค อาชีพ สุขภาพ การเรียนรู้ และสามารถที่จะแก้ปัญหาย่อยทอดความรู้ได้

9. ระยะเวลาในการวิจัย

ระยะเวลา 6 เดือน (ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2549 - วันที่ 31 กรกฎาคม 2549)

10. บุคลากรในการทำงานวิจัย

ทีมวิจัยหลัก

1. นายพิทักษ์	เกษมจิตร	หัวหน้าโครงการวิจัย
2. นายจรัญรูก	เพ็ชรกิจ	ผู้ช่วยนักวิจัย
3. นายเทพพร	ไพลทุ่ง	ผู้ช่วยนักวิจัย

คณะที่ปรึกษา

1. นายเจิมสุข	ทานา
2. นายชงยุทธ	เนตรพงศ์
3. นายสุเพิน	องค์มน

คณะทำงานวิจัย

1. นายชนิด	วงศ์ทอง	ทีมวิจัย
2. นายนิติ	จอมคำ	ทีมวิจัย
3. นายอหมีน	องมล	ทีมวิจัย
4. นายสน	มะโนธรรม	ทีมวิจัย
5. นายสมบุรณ์	สุวรรณโณ	ทีมวิจัย
6. นางสาวปิยวดี	มะโนธรรม	ทีมวิจัย
7. นางสาวสุภาพร	องมล	ทีมวิจัย
8. นายเจริญ	คงเดิม	ทีมวิจัย
9. นายสรรเสริญ	เกษมจิตร	ทีมวิจัย
10. นางบัวจันทร์	ไพลทุ่ง	ทีมวิจัย
11. นางอนงค์	วงศ์อิน	ทีมวิจัย
12. นางสาวอุษา	คงเดิม	ทีมวิจัย
13. นางสาวเกศนรินทร์	จันเร	ทีมวิจัย
14. นายวิรัตน์	จันจาร	ทีมวิจัย
15. นางบุญศรี	กมลศรี	ทีมวิจัย

16. นางบัวผัด	ตัวเตี้ย	ทีมวิจัย
17. นางสาวกษมา	คงเดิม	ทีมวิจัย

ตารางที่ 1 ระยะเวลาในการดำเนินการ 6 เดือน

ที่	กิจกรรมขั้นตอน	ระยะเวลาดำเนินการในแต่ละเดือน					
		1	2	3	4	5	6
1.	กิจกรรมการทบทวนแผนงานและกำหนดรายละเอียดแผนการเก็บข้อมูล	↔					
2.	กิจกรรมการเก็บข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลพื้นฐาน	↔					
3	ศึกษาดังบริบททั่วไปของหมู่บ้าน สภาพการณ์เปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงที่ผ่านมาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง		↔				
4	ดำเนินการศึกษาการนำเข้าสินค้า ผลกระทบจากการซื้อสินค้าแต่ละประเภท ศึกษารายรับ-รายจ่ายและพฤติกรรมของคนในหมู่บ้าน		↔				
5	วิเคราะห์ ประเมินสถานการณ์จากข้อมูลที่ได้ศึกษา			↔			
6	กิจกรรมย่อยเพื่อค้นหาเพิ่มเติมข้อมูลและสร้างความเข้าใจกับคนในหมู่บ้าน				↔		
7.	ประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา					↔	
8.	สรุปประเมินผล จัดเก็บเอกสารรวบรวมงานวิจัยในระบะที่1					↔	
9.	เวทีสรุปประเมินผลการจัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ร่วมกับผู้เกี่ยวข้องในชุมชนเพื่อกำหนดแผนการทำงานระบะที่สอง						↔
10	ค่าจัดทำรายงานความก้าวหน้า						↔

ส่วนที่ 2

บริบทชุมชน

คณะทำงานโครงการวิจัย ฯ บ้านวังคันร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำ กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนได้ศึกษารวบรวมข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ ไว้ดังนี้

2.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านวังคัน

หมู่บ้านวังคันตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พิกัด LA 854331 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน คณะทำงานได้เรียบเรียงและแยกแยะออกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านที่เป็นหลักฐานทางวิชาการและเรื่องเล่าจากชุมชน

2.1.1 ประวัติความเป็นมาที่เป็นหลักฐานทางวิชาการ

หมู่บ้านวังคันก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2478 อยู่ในช่วงการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระองค์ท่านปกครองบ้านเมืองในช่วง พ.ศ.2477 - 2489 เป็นระยะเวลา 12 ปี มีการเปลี่ยนจากประเทศ “สยาม” มาเป็น “ไทย” เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2492 ในช่วงการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2475 ซึ่งเริ่มใช้วันที่ 10 ธันวาคม 2475 ถึง 9 พฤษภาคม 2489 ณ เวลานั้นหมู่บ้านวังคันเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก โดยมีราษฎรจากหลายท้องที่ เข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนและสร้างที่ทำกินอยู่ในหมู่บ้านวังคัน เช่น จากจังหวัดน่าน จากหมู่บ้านแม่มูด อำเภอแม่สะเรียง จากบ้านหางปอน อำเภอขุนยวม จากอำเภอสันกำแพง และจากบ้านแม่วาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวนครอบครัวทั้งหมด 22 ครอบครัว เมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2488 ทางราชการประเทศสยามจึงได้แต่งตั้งให้ นาย อิ่งดำ องมต ราษฎรจากบ้านกาดแม่วาง อำเภอสันป่าตอง เป็นผู้นำหมู่บ้าน โดยไม่มีค่าตอบแทนใด ๆ อยู่เป็นผู้นำประมาณ 5 ปี ทางราชการแต่งตั้งให้ นายคำปัน มโนธรรม ราษฎรจากบ้านทุ่งเล้ง อำเภอแม่สะเรียง เป็นผู้ใหญ่บ้าน ขณะนั้นมีราษฎรอยู่ 40 ครอบครัว จากนั้นมา หมู่บ้านวังคันก็มีประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เป็นลำดับ

2.1.2 ประวัติความเป็นมาที่เล่าสืบต่อกันมา

หมู่บ้านวังคันเป็นหมู่บ้านที่มีตำนานยาวนานย้อนไปกว่าร้อยปีเล่ากันว่า “วังคัน” เป็นชื่อเรียกตามความหมายโดยตรง ดังนี้ “วัง” หมายถึง ลักษณะที่น้ำขมไหลวนในบริเวณนั้น โดยมีความโค้งและความลึกมาก “คัน” หมายถึง ลักษณะที่น้ำขมทำให้เกิดอาการคันตามร่างกาย เมื่อสองคำมารวมกันเป็นประโยคว่า “วังคัน” นั้น จึงมีหมายความว่า “วังที่ทำให้คัน” ซึ่งมีเหตุมาจากช่วงฤดูแล้งมีฝักหามู๊ย (มะเนือง) แห้งเป็นจำนวนมาก ขนของมันก็จะลอยตามน้ำมาเมื่อถึงวังคันมันก็จะลอยวนอยู่ในบริเวณนั้น เมื่อมีคนลงน้ำไปถูกขนหามู๊ยก็ทำให้เกิดอาการคันมาก

วังคันเมื่อก่อน 50 ปีที่แล้ว มีปลาชนิดหนึ่งอาศัยอยู่ มีน้ำหนักมากกว่า 100 กิโลกรัม ชื่อว่า “ปลากัง” วังนี้จะมีปลากังอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและมีขนาดตัวที่ใหญ่ ในแต่ละปีจะมีการลงวังนี้เพื่อจับปลากัง เมื่อชาวบ้านจับได้ก็จะนำมาแบ่งปันกัน ปลากังมีเสียงร้องที่กังวานมากชาวบ้านในสมัยนั้นรู้ดีและเคยได้ยินมาแล้ว เนื่องจากปลากังอาศัยอยู่ในวังน้ำและชาวบ้านจะจับปลากังในช่วงฤดูแล้ง เพราะน้ำจะใสทำให้เห็นปลาได้ง่าย ซึ่งช่วงนั้นก็เป็ช่วงที่ฝกหมาบูยแก่เต็มที่แล้วปลิวลงน้ำ เมื่อชาวบ้านไปจับปลากังเมื่อไหร่ ก็จะคันมากทุกครั้งไป

2.2 ประวัติการพัฒนาหมู่บ้าน

ทีมวิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลการปกครองและการเปลี่ยนแปลงลำดับตามยุคสมัยของผู้นำหมู่บ้านโดยอาศัยข้อมูลที่เป็นหลักฐานทางการและจากการสอบถามผู้เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.2.1 ด้านการปกครอง

หมู่บ้านวังคันเป็นหมู่บ้านที่มีผู้นอพยพมาจากหลายที่ การปกครองในสมัยก่อนทางราชการชาวบ้านกันบ่ถือกันเป็นพี่น้อง นับถือกันตามความอาวุโส การปกครองหมู่บ้านในระบบราชการเริ่มจากทางราชการได้แต่งตั้งให้ นายอิ่งดำ อองมล ราษฎรจากบ้านกาดเม่ว้าง อำเภอสันป่าตอง เป็นผู้นำหมู่บ้าน ปกครองหมู่บ้านวังคันและห่อบ้านต่าง ๆ รวม 7 ห่อบ้าน รายละเอียดของผู้นำหมู่บ้านสามารถเล่าถึงความเป็นมา ได้ดังนี้

ลำดับที่ 1 นายอิ่งดำ วงศ์มล หรือ พ่อเฒ่าอิ่งดำ อองมล

เกิดเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2439 เดิมเป็นคนบ้านกาดเม่ว้าง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ย้ายมาและมีครอบครัวอยู่ที่บ้านเลขที่ 3 ม.12 ต. แม่ลาน้อย อ. แม่สะเรียง จ. แม่ฮ่องสอน เลขประจำตัว มส. 1-002153 (อ้างอิงข้อมูลบัตรประจำตัวประชาชน สำนักงานทะเบียนกระทรวงมหาดไทย วันออกบัตร 19 มกราคม 2507 บัตรหมดอายุ 18 มกราคม 2513) ภรรยาชื่อ นางหมาด เกิดเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2449 มีบุตรด้วยกัน 7 คน ประกอบด้วย หญิง 3 คน ชาย 4 คน เป็นผู้นำหมู่บ้านวังคันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2488 - 2493 รวมประมาณ 5 ปี

ลำดับที่ 2 นายคำป็น มะโนธรรม หรือ พ่อหลวงคำป็น

เกิดปี 2466 (ไม่ทราบวันและเดือนเกิด) เดิมเป็นราษฎรจากบ้านทุ่งแล้ง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน บิดาชื่อนายจันดา - มารดาชื่อนางดี ปัจจุบัน ที่อยู่ 40 ม.5 ต. แม่ลาน้อย อ. แม่ลาน้อย จ. แม่ฮ่องสอน ภรรยาชื่อ นางอู๋ มะโนธรรม เป็นราษฎรจากหมู่บ้านแม่ลาหลวง ต. แม่ลาหลวง อ. แม่ลาน้อย เป็นผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 - 2525 รวมประมาณ 32 ปี

ลำดับที่ 3 นายองหมื่น สงมล หรือ พ่อหลวงหมื่น

เกิดเมื่อปี 2479 (ไม่ทราบวันและเดือนเกิด) เป็นบุตรนายอึ้งดำ วงศ์มล กับนางมาด ปัจจุบันอยู่ที่ 51 ม. 5 ต. แม่ลาน้อย อ. แม่ลาน้อย จ. แม่ฮ่องสอน ภรรยา ชื่อ นางสุก อมกล เป็นผู้ใหญ่บ้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 – 2539 รวมประมาณ 14 ปี

ลำดับที่ 4 นายอนันต์ จันจร หรือ พ่อหลวงคู

เกิดเมื่อวันที่ 11 เมษายน 2514 ปัจจุบันอยู่ที่ 69/3 ม. 5 ต. แม่ลาน้อย อ. แม่ลาน้อย จ. แม่ฮ่องสอน ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านคัดจากพ่อหลวงหมื่น ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2540 – 2546 รวมประมาณ 7 ปี

ลำดับที่ 5 นายเจริญ คงเคิม หรือ พ่อหลวงเจริญ

เกิดเมื่อปี 2498 (ไม่ทราบวันและเดือนเกิด) บุตรนายเหน็บ นางมัน ปัจจุบันอยู่ที่ 47 ม. 5 ต. แม่ลาน้อย อ. แม่ลาน้อย จ. แม่ฮ่องสอน ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ปี 2547 – 2550 รวมประมาณ 4 ปี

ลำดับที่ 6 นายศฤงคาร กันทะวัง หรือ พ่อหลวงการ

เกิดเมื่อวันที่ 6 กันยายน 2518 บุตรนายหนู นางจันคำ กันทะวัง ที่อยู่ 41/1 ม.5 ต. แม่ลาน้อย อ. แม่ลาน้อย จ. แม่ฮ่องสอน ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่เดือน พฤษภาคม 2550 - ปัจจุบัน

2.2.2 ด้านการศึกษา

ในช่วง 70 ปีที่ผ่านมา คนในหมู่บ้านยังไม่ค่อยจะมีโอกาสได้เรียนหนังสือ เพราะยังไม่มีโรงเรียน ในตอนนั้นรู้จักเพียงภาษาถิ่นของตนเองเท่านั้น การศึกษาจึงเป็นการเรียนเชิงบูรณาการ เช่น การศึกษาสมุนไพร การทำนา ทำสวน การใช้ชีวิตตามประเพณี แต่เมื่อเวลาผ่านไป ภาครัฐ ได้ก่อตั้งโรงเรียนขึ้นในตำบล แต่ไม่มีคนเรียนมากนัก มีเพียง 2 คน เท่านั้น ซึ่งตอนนั้นคนในหมู่บ้านก็มีไม่มากนักมี 10 ครอบครัว เมื่อเวลาผ่านไปและจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จึงทำให้รัฐเห็นความสำคัญของการศึกษา ได้ก่อตั้งโรงเรียนบ้านวังคันขึ้นในปี พ.ศ. 2501

ครูบุญ มโนรัตน์ ได้เล่าลำดับเหตุการณ์ว่า เดิมที่ดินโรงเรียนบ้านวังคันเป็นของ นายคำปัน มะโนธรรม ซึ่งตอนนั้นเป็นผู้ใหญ่บ้านได้มอบที่ดินแปลงดังกล่าวให้กับทางกระทรวงศึกษาธิการโดยไม่คิดมูลค่า และสร้างศาลาไว้หลังหนึ่งเป็นที่พักคนเดินทาง จากนั้นทางกระทรวงศึกษาธิการอำเภอแม่สะเรียงมีคำสั่งให้นายบุญ มโนรัตน์ ย้ายมาจากโรงเรียนบ้านแม่คะตวน อำเภอสบเมย มาเปิดโรงเรียนที่บ้านวังคัน เมื่อปี พ.ศ. 2501 ตอนแรกได้ใช้ศาลาที่นายคำปันสร้างเป็นที่ทำการเรียนการสอนให้นักเรียนแบบชั่วคราวก่อน ต่อมาได้สำรวจนักเรียนมาเข้าเรียน โดยทำการเปิดสอนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มีนักเรียนทั้งหมด 30 คน ต่อมาปลายปี พ.ศ. 2501 ได้มีครูมาช่วยสอนเพิ่มอีก 1 คน ชื่อ นางสาวจร ช่างประดิษฐ์ ทำให้การสอนมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ. 2504 นางสาวจร ช่างประดิษฐ์ ได้ย้ายไปทำการสอนที่อำเภอแม่สะเรียง

ได้มีนายเจริญ คุณประดิษฐ์ ย้ายมาแทน และในปี พ.ศ. 2509 ครูเจริญ คุณประดิษฐ์ ก็ได้ย้ายไปสอนต่อที่โรงเรียนแม่สะเรียง จากนั้นมา ปี พ.ศ. 2512 ครูบุญ มโนรัตน์ก็ได้ย้ายไปสอนโรงเรียนชุมชนบ้านแม่ลาน้อยในตัวอำเภอ พร้อมกับมีนายวิมล สนิทกาญ์ ได้ย้ายมาเป็นครูใหญ่แทน เด็กที่มีอยู่ในหมู่บ้านจึงได้เรียนหนังสือและต่อจากนั้นมาก็มีนักเรียนเพิ่มขึ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2539 ทางรัฐบาลได้ประกาศให้โรงเรียนขนาดเล็กยุบรวมกับโรงเรียนชุมชนบ้านแม่ลาน้อย (ปัจจุบันคือโรงเรียนอนุบาลแม่ลาน้อย) ตั้งแต่นั้นผู้ปกครองที่มีบุตรหลานต้องมีการเพิ่มขึ้น เช่น ค่ารถประจำทาง ค่าสมุด หนังสือ ค่าเสื้อผ้า ฯลฯ เนื่องจากมีความจำเป็นต้องส่งบุตรหลานเล่าเรียนในตัวอำเภอ

2.2.3 ด้านการคมนาคม

การคมนาคมในหมู่บ้านวังคันนั้นเป็นไปด้วยความยากลำบากมีเพียงทางเดินเท้าเท่านั้น พอหมู่บ้านเริ่มมีประชากรเพิ่มมากขึ้นมีการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจเริ่มขยายตัวก็เริ่มมีทางเกวียนเกิดขึ้น แต่ก็ยังลำบากอยู่โดยเฉพาะช่วงฤดูฝน จนกระทั่งมีบริษัทสหวิทย์เข้ามาทำทางผ่านอำเภอแม่ลาน้อย โดยมีนายก้าน รตนสาขา เป็นผู้อำนวยการสร้างทาง ครูบุญ มโนรัตน์ จึงได้ทำหนังสือไปขอทำทางระหว่างบ้านแม่ลาน้อย - บ้านวังคันร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน หรือ นายคำปัน มะโนธรรม ใช้เวลาในการไถทางเป็นเวลา 5 วันในช่วงเดือนมีนาคม 2512 โดยมีคนไถแทรกเตอร์ 2 คัน และรถแทรกเตอร์ 1 คัน

2.3 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

หมู่บ้านวังคันเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ตั้งอยู่บนฝั่งลำน้ำยวม ซึ่งไหลผ่านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน มีภูเขาเป็นแนวแบ่งเขตแดนกับบ้านใกล้เคียงอยู่ทางทิศเหนือและทางทิศตะวันออก มีเส้นทางเข้าสู่หมู่บ้านทางทิศตะวันออก เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลแม่ลาน้อยอยู่ห่างจากอำเภอแม่ลาน้อยประมาณ 3 กิโลเมตร

เส้นทางคมนาคม การติดต่อกับภายนอก

- เส้นทางคมนาคมสายหลัก บ้านวังคันใช้เส้นทางคมนาคมสายหลัก คือ สายบ้านวังคัน-บ้านแม่ลาน้อย ระยะทาง 3 กิโลเมตรเป็นเส้นทางในการคมนาคม ขนส่ง การศึกษา การติดต่อกับสถานที่ราชการต่างๆ เช่น โรงพยาบาล อำเภอ เป็นต้น

- เส้นทางคมนาคมสายรอง ได้แก่เส้นทางสายบ้านวังคัน - แม่ละมอ ซึ่งเป็นเส้นทางในการคมนาคมด้านการเกษตร

2.4 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

2.4.1 ประชากร

หมู่บ้านวังคันมีประชากรทั้งหมด 484 คน ประชากรชายมี 247 คน ประชากรหญิงมี 237 คนสามารถจำแนกประเภทอายุและจำนวนประชากรได้ดังนี้

- อายุ 0-8 ปี จำนวน 60 คน

- อายุ 9 - 16 ปี จำนวน 49 คน
- อายุ 17 - 24 ปี จำนวน 64 คน
- อายุ 25 - 59 ปี จำนวน 270 คน
- อายุ 60 ปี ขึ้นไป จำนวน 41 คน

(ข้อมูลพื้นฐานจากสำเนาทะเบียนราษฎร์ สิงหาคม 2549)

2.4.2 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน (รูปแบบดั้งเดิม รูปแบบใหม่)

▪ การตั้งถิ่นฐานรูปแบบดั้งเดิม

การตั้งบ้านเรือนจะตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้าน สืบเนื่องจากชุมชนดั้งเดิมของหมู่บ้านซึ่งอยู่ใจกลางของหมู่บ้านในปัจจุบัน การสร้างบ้านเรือนนั้นเดิมอาศัยวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ (ไม้ซาง ไม้โอง ไม้ฮวก) ในการทำบ้านและใช้ใบพลวง (ใบตองตึง) ในการมุงเป็นหลังคา บ้างก็ใช้ใบหญ้าคาในการทำหลังคา ส่วนพื้นบ้านยกสูงระดับอกเพื่อใช้เก็บฟืนในการหุงหาอาหาร

ต่อมาก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง โดยมีการใช้ไม้ในการสร้างบ้าน แรก ๆ ก็ใช้ไม้แดงแต่ไม่เป็นที่นิยมมากนักเพราะเป็นไม้เนื้อแข็งเลื่อยยาก จึงหันมาใช้ไม้สักเพราะเนื้ออ่อน ทน และมีอยู่ในป่าเป็นจำนวนมาก ในช่วงเวลานั้นก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมาใช้หลังคาสังกะสีบ้าง พื้นบ้านก็ยึดแบบเดิมคือยกได้สูง

▪ การตั้งถิ่นฐานรูปแบบใหม่

ในช่วงการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ชาวบ้านก็เริ่มมีการปลูกสร้างบ้านเรือนของตนด้วยไม้สักกันมากขึ้น หลังคามุงด้วยกระเบื้องเป็นส่วนใหญ่

2.4.3 การศึกษา

การศึกษาในระบบ (ก่อนวัยเรียน ประถมศึกษา มัธยมศึกษา มหาวิทยาลัย)

▪ ก่อนวัยเรียน

การศึกษาในระดับนี้อาศัยสถานศึกษาพัฒนาเด็กเล็กบ้านวังคัน จัดตั้งโดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ปี พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน โดยเปิดการดูแลเลี้ยงดูเด็กในช่วงอายุ 2-5 ปี

▪ ระดับประถมศึกษา

การศึกษาในระดับนี้ เดิมใช้สถานศึกษาโรงเรียนบ้านวังคัน โดยได้เปิดรับนักเรียนอายุ 7 ปีขึ้นไปเข้าศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ต่อมารับนักเรียนอายุ 6 ปีเข้าศึกษาชั้นอนุบาลก่อน 1 ปี จากนั้นเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 และในปีการศึกษา 2539 ซึ่งเป็นการศึกษาภาคสุดท้ายที่โรงเรียนได้ถูกยุบ เนื่องจากมีคำสั่งจากกระทรวงศึกษาธิการให้โรงเรียนขนาดเล็กเลิกทำการเรียนการสอน ในช่วงนั้นจึงเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะผู้ปกครองต้องส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในโรงเรียนในตำบลอำเภอ คือ โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ลาน้อย (โรงเรียนอนุบาลแม่ลาน้อยในปัจจุบัน) ซึ่งอยู่

ห่างจากหมู่บ้านราว ๆ 3 กิโลเมตร แต่ภาระของผู้ปกครองก็เพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของบุตรหลานเพิ่มขึ้น เช่น ค่ารถโดยสาร ค่าอุปกรณ์การศึกษา ค่ากับข้าว เป็นต้น

■ ระดับมัธยมศึกษา

ส่วนใหญ่จะศึกษาในตัวอำเภอ คือ โรงเรียนแม่ลาน้อยครูณสิกข์ ซึ่งเปิดทำการเรียนการสอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1- 6 ระยะทางห่างจากหมู่บ้านประมาณ 5 กิโลเมตร และมีนักเรียนบางส่วนเข้าเรียนในโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 21 เพราะค่าใช้จ่ายไม่มากและเป็นโรงเรียนในพระราชูปถัมภ์ อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 11 กิโลเมตร

การศึกษานอกระบบ (กศน. เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ) ได้แก่

1. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอแม่ลาน้อย (กศน.) เปิดทำการเรียนการสอนในวันเสาร์ - วันอาทิตย์ เพื่อที่จะให้ผู้ที่มีขาดโอกาส หรือ มีเวลาไม่มากเข้าศึกษา กศน. เปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 6

2. วิทยาลัยชุมชน (วชช.) หน่วยจัดอำเภอแม่ลาน้อย เปิดทำการเรียนการสอนในวันเสาร์ - วันอาทิตย์ ให้กับนักเรียนที่จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายหรือ ม. 6 เข้าศึกษาในระดับอนุปริญญา รวมถึงหลักสูตรระยะสั้นตามความต้องการของชุมชน

2.4.4 สาธารณสุข (อนามัยชุมชน ระบบประกันสุขภาพหรือสวัสดิการสุขภาพ)

ชุมชนบ้านวังคันมีการจัดการด้านสาธารณสุข สามารถจำแนกได้เป็น 3 แบบ ดังนี้

1. ความเชื่อพิธีกรรม ในการรักษาสุขภาพส่วนใหญ่ที่เห็นผล พิสูจน์ได้ก็คือ ผู้ที่มีความเชื่อเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมเสร็จครบขั้นตอนก็จะทำให้ผู้ป่วยหรือผู้เข้าทำพิธีหายป่วยหรือมีสุขภาพดีขึ้นอันเนื่องมาจากความเชื่อ และความศรัทธา ของผู้เข้าทำพิธีหรือด้วยพิธีกรรม

2. การบำบัดรักษาด้วยสมุนไพร โดยอาศัยตำรายาสมุนไพรจากผู้รู้ (สล่าฝนยา)หรือจากองค์ความรู้การใช้สมุนไพรเบื้องต้นของคนชุมชน

3. การอาศัยวิทยาการด้านสาธารณสุข ซึ่งเป็นที่นิยมและเห็นผลได้เป็นอย่างดี คือการเข้ารับรักษาในโรงพยาบาลประจำอำเภอ หรือ คลินิก

2.4.5 วัฒนธรรมและประเพณี

บ้านวังคันส่วนใหญ่มีความศรัทธาและสืบสานประเพณีตามพุทธศาสนาในการถือวันสำคัญต่าง ๆ ดังนี้

■ วันมาฆบูชา

ซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือนสาม (วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3) หรือในเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี พุทธศาสนิกชนในหมู่บ้านจะมีพิธีกรรมดังนี้

1. การไปวัดเพื่อทำบุญ ถวายภัตตาหาร ถวายสังฆทาน อุทิศส่วนกุศลให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว หรือ เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลาย
2. การฟังธรรมเทศนา เพื่อให้จิตใจเข้าถึงธรรมและการปล่อยวาง
3. พิธีการเวียนเทียน ในช่วงเย็นของวันนั้นเวลาที่ถือปฏิบัติกันมาประมาณ 1 ชั่วโมงตรง (19.00 น.) พุทธศาสนิกชนในหมู่บ้านจะทยอยกันมาที่วัด เมื่อถึงเวลาพิธีทุกคนจะยืนถือสวดดอกจูปเทียนเป็นพุทธบูชา พระภิกษุจะเป็นผู้เริ่มทำพิธีทางศาสนา เมื่อทำพิธีในโบสถ์เสร็จทุกคนก็เริ่มจุดจูปเทียนที่เตรียมมากัน พระภิกษุก็จะเป็นผู้นำเดินเวียนเทียนต่อด้วยผู้ชายและผู้หญิงตามลำดับ เนื่องจากเกรงว่าผู้หญิงจะเดินถูกสบงหรือตัวภิกษุซึ่งไม่เป็นการสมควร

การเวียนจะเริ่มเดินจากทางด้านซ้ายไปทางขวา (ตามเข็มนาฬิกา) โดยเวียน 3 รอบ ในแต่ละรอบมีความหมายดังนี้ รอบที่ 1 ให้ระลึกถึงคุณพระพุทธรูป(พระศาสดา) รอบที่ 2 ให้ระลึกถึงพระธรรม (คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า) รอบที่ 3 ให้ระลึกถึงคุณพระสงฆ์ (สาวกของพระพุทธเจ้าผู้นำคำสั่งสอนมาปฏิบัติและเผยแผ่) เมื่อเวียนครบรอบที่ 3 พระภิกษุก็จะเดินนำเข้าไปในโบสถ์เพื่อวางสวดดอกจอกและจุดเทียนบนแท่น เพื่อเป็นพุทธบูชา (หมายเหตุผู้หญิงจะไม่สามารถเข้าเขตพุทธบูชาหรือไม่สามารถเข้าไปวางสวดดอกจอกจุดเทียนได้นอกจากฝากผู้ชายเข้าไป) หลังจากนั้นทุกคนก็จะนั่งพร้อมเพรียงกันเพื่อรับศีลโอวาทจากพระสงฆ์เป็นอันเสร็จพิธี

■ วันสงกรานต์

ซึ่งตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 หรือในเดือนเมษายนของทุกปี ซึ่งถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของพุทธศาสนิกชน โดยมีธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาดังนี้

1. ให้ถือวันแรม 12 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันสังขานล่อง วันนี้เป็นวันที่ครัวเรือนถือปฏิบัติกันมาก็คือ ให้ทำความสะอาดบ้านเรือน เครื่องนุ่งห่ม บริเวณบ้านให้สะอาดซึ่งยึดถือตามความเชื่อว่าเมื่อชำระล้างสิ่งสกปรกหมดไปแล้วเสมือนชำระความโชคร้าย เศรษฐีร้ายต่าง ๆ จะได้หมดไปกับการชำระในวันนี้
2. ให้ถือวันแรม 13 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันเนาหรือวันเนา วันนี้มีข้อห้ามเป็นธรรมเนียมคือ ห้ามกระทำการใด ๆ ทั้งด้านวาจาและด้านความประพฤติอันเป็นอัปมงคลเช่น ห้ามพูดเท็จ ห้ามกล่าวคำหยาบ ห้ามกล่าวร้ายผู้อื่น ห้ามดุน้ำลาย เป็นต้นเพราะเชื่อกันว่าหากกระทำการเหล่านี้แล้วจะทำให้ปากเหม็นเป็นที่น่ารังเกียจ
3. ให้ถือวันแรม 14 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันพญาวันหรือวันปากปี วันนี้เป็นวันมงคลและยังถือเป็นวันครูที่ศิษย์หรือชาวบ้านจะไปขอรับคาถาอาคมจากอาจารย์ เพื่อเป็นมงคลป้องกันอันตรายจากความชั่วร้ายต่าง ๆ หรือ เพื่อเป็นมงคลในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ทั้งที่เกิดจากความเจ็บป่วยหรือสาส์นลึกลับ นอกจากนี้ยังเป็นวันที่แต่ละครอบครัวต้องเตรียมของถวายที่ปฏิบัติกันสืบมา คือ การทำขนมเทียน ขนมจ็อก เป็นเครื่องถวายในวันปีใหม่

4. ให้ถือวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันมหาสงกรานต์หรือวันปีใหม่ พุทธศาสนิกชนก็จะขึ้นวัดถวายทาน ฟังธรรม เป็นต้น

■ วันวิสาขบูชา

ตรงกับวันเพ็ญเดือนแปด เดือนพฤษภาคม (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8) ของทุกปีพุทธศาสนิกชนในหมู่บ้านจะมีพิธีกรรมดังนี้

1. การไปวัดเพื่อทำบุญ ถวายภัตตาหาร สังฆทาน อุทิศส่วนบุญกุศลให้ผู้ล่วงลับเจ้ากรรมนายเวรทั้งหลาย

2. การฟังธรรมเทศนา เพื่อให้จิตใจเข้าถึงธรรมและการปล่อยวาง

3. พิธีเวียนเทียน ซึ่งจะมีขึ้นในตอนเย็น เวลาที่ถือปฏิบัติกันมาประมาณ 1 ชม (19.00 น.)

พุทธศาสนิกชนในหมู่บ้านจะทยอยกันขึ้นมาเมื่อถึงเวลาทำพิธีทุกคนจะยืนถือสวดดอกธูปเทียนเป็นพุทธบูชา พระภิกษุจะเป็นผู้เริ่มทำพิธีทางศาสนา เมื่อทำพิธีในโบสถ์เสร็จทุกคนก็เริ่มจุดธูปเทียนที่เตรียมมา พระภิกษุก็จะเป็นผู้นำเดินเวียนเทียน ผู้ชายให้เดินตามก่อนผู้หญิง (เพราะถือปฏิบัติกันมากแล้วว่าผู้หญิงจะเดินถูกสรวงหรือตัวภิกษุซึ่งไม่เป็นการสมควร) การเวียนจะเวียนจากทางด้านซ้ายไปทางขวา (ตามเข็มนาฬิกา) เวียนเช่นนี้อยู่ 3 รอบ ในแต่ละรอบมีความหมายดังนี้ รอบที่ 1 ให้ระลึกถึงคุณพระพุทธรูป (พระศาสดา) รอบที่ 2 ให้ระลึกถึงพระธรรม(คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า) รอบที่ 3 ให้ระลึกถึงคุณพระสงฆ์ (สาวกของพระพุทธเจ้าผู้นำคำสั่งสอนมาปฏิบัติและเผยแผ่) เมื่อเวียนครบรอบที่ 3 พระภิกษุก็จะเดินนำเข้าไปในโบสถ์เพื่อวางสวดดอกและจุดธูปเทียนบนแท่นเพื่อเป็นพุทธบูชา(หมายเหตุผู้หญิงจะไม่สามารถเข้าเขตพุทธบูชาหรือไม่สามารถเข้าไปวางสวดดอกจุดธูปเทียนได้นอกจากฝากผู้ชายเข้าไป) หลังจากนั้นทุกคนก็จะนั่งพร้อมเพรียงกันเพื่อรับศีลโอวาทจากพระสงฆ์เป็นอันเสร็จพิธี

■ วันอาสาฬหบูชา

ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด (15 ค่ำ เดือน 11) หากปีใดมีเดือนแปดสองหนก็จะถือวันเพ็ญเดือนสิบหนที่สอง (15 ค่ำ เดือน 10/10) เป็นวันอาสาฬหบูชา ถือเป็นวันเข้าพรรษาของภิกษุสงฆ์ เพราะในวันนี้จะเป็นวันที่มีศาสนกิจในหมู่สงฆ์

■ วันเข้าพรรษา

ตรงกับวันแรมหนึ่งค่ำเดือนแปด (แรม 1 ค่ำ เดือน 8) หากปีใดมีเดือนแปดสองหนก็จะถือวันแรมหนึ่งค่ำเดือนสิบหนที่สอง (แรม 1 ค่ำ เดือน 8/8) เป็นวันเข้าพรรษาถือเป็นวันเข้าพรรษาของศาสนิกชนโดยวันนี้จะถือเป็นวันมงคลฤกษ์ดีเพื่อการบำเพ็ญศีลตลอด 3 เดือนหรือการตั้งใจเริ่มต้นทำความดีในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพื่อเป็นมงคลในพรรษาหรือตลอดชีวิตนับแต่พรรษานี้ไป

■ วันออกพรรษา

ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11) เป็นวันที่พ้นจากพรรษาลด 3 เดือนที่ผ่านมาซึ่งถือว่าวันนี้ได้ผ่านมาแล้ว

2.4.6 ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ศาสนา

ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาที่มีมาคู่กับชุมชนดั้งเดิม และอีกส่วนก็นับถือศาสนาคริสต์ แบ่งออกเป็น 2 นิกาย คือ โปรเตสแตนต์ กับ โรมันคาทอลิก

ความเชื่อ

ความเชื่อที่มีมาดั้งเดิมเป็นความเชื่อในเรื่องของบุญ-บาป ผี เทวดา นรก สวรรค์ เป็นต้น ซึ่งความเชื่อก็มีความผูกพันกับคนในชุมชนเป็นอย่างมาก เช่น ด้านสุขภาพ ก็มีความเชื่อเรื่องโชคลาง เกราะห้ เป็นต้น

การเคารพนับถือ

ชุมชนมีความเคารพนับถือแบบผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่ เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เคารพต่อสถานที่ เคารพต่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2.4.7 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มชุมชน

1) ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ระบบกลุ่มทางเศรษฐกิจ

ระบบเครือญาติ

ในชุมชนบ้านวังคันตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันระบบเครือญาติเป็นระบบที่มีอิทธิพลด้วยความผูกพันกันในสายเลือดอย่างเหนียวแน่น จากชุมชนเล็ก ๆ ไม่กี่ครอบครัวจนกลายเป็นชุมชนกว่าร้อยครอบครัวในปัจจุบัน ระบบเครือญาติที่ผ่านมาเป็นระบบที่พึ่งพาอาศัยกัน มีอะไรก็แบ่งปัน(มีการแบ่งผัก ปลา แ่งให้กัน เป็นต้น) ปัจจุบันสภาพแบบนี้ได้ลดน้อยลงด้วยสาเหตุหลายอย่าง เช่น ความเป็นอยู่ที่ค่าครองชีพสูงขึ้น ปัญหาการดำรงชีพเพิ่มขึ้น แหล่งอาหารลดลง วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ ดิ้นรนกันมากขึ้นเนื่องจากปัญหาต่างๆ จึงทำให้ระบบเครือญาติคอนแครง ลงไปมาก

ระบบอุปถัมภ์

ระบบนี้เป็นระบบที่ชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างเนืองแน่นตั้งแต่อดีต เป็นการพึ่งพากล้าย ๆ ระบบเครือญาติ ระบบนี้ทำให้เกิดความปรองดอง สัมครสมานสามัคคีสืบต่อกันมา ด้วยความผูกพันในวิถีชีวิต อาชีพ พิธีกรรม ประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน แต่ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันน้อยลง จึงทำให้ระบบนี้คอนแครงไปด้วย

ระบบกลุ่มทางเศรษฐกิจ

การรวมกลุ่มกันทางเศรษฐกิจเดิมนั้น ไม่มีเพราะการผลิตยังเป็นการผลิตเพื่อการบริโภค ในครัวเรือนเท่านั้น ต่อมาการประกอบอาชีพเริ่มมีการลงทุน เป็นการผลิตที่หวังผลในการตลาด การจำหน่ายมากขึ้น ผลผลิตมากขึ้น แต่ราคายังถูกกำหนดโดยพ่อค้าคนกลาง ปัจจุบันจึงมีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจขึ้น เช่น กลุ่มถั่วเหลือง กลุ่มปื้ยมัก กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชนด้านต่าง ๆ เป็นต้น

การรวมกลุ่มกันในชุมชนบ้านวังคันเป็นการริเริ่มจากคนในชุมชนที่สังเกตเห็นปัญหาร่วมกัน มีการปรึกษาพูดคุยหาทางออกร่วมกัน โดยมีกิจกรรมร่วมกัน กลุ่มที่เห็นได้ชัด เช่น กลุ่มปื้ยมักที่มีกิจกรรมในการผลิต การใช้ การจำหน่าย การฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้กับหน่วยงานต่าง ๆ กลุ่มถั่วเหลืองที่รวมกลุ่มที่เริ่มมีพัฒนาที่ดีขึ้นจากการรวมกลุ่มผู้ผลิตถั่วเหลืองในชุมชน เพื่อการผลิต การตลาดในอนาคต

2) การจัดการความสัมพันธ์และการจัดการกลุ่ม

การจัดการความสัมพันธ์และการจัดการกลุ่มในชุมชนบ้านวังคัน มีความสัมพันธ์เป็นแบบพี่น้องมีการเกื้อหนุนกันแบบกลุ่ม การจัดการกลุ่มอาศัยผู้นำทางธรรมชาติในการนำทำกิจกรรม เช่น ปราชญ์ ผู้รู้ ผู้นำชุมชน เป็นต้น

3) ผลการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน

ดำเนินกิจกรรมร่วมกันจำแนกเป็น 2 แบบ คือ

1. แบบอาศัยองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการจัดการ โดยชุมชน ศักยภาพและการจัดการของชุมชนมีความสัมพันธ์แนบแน่น การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนอย่างลงตัวปัญหาความขัดแย้งไม่ค่อยมี เพราะเป็นการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวม

2. แบบอาศัยองค์ความรู้การจัดการร่วมระหว่างชุมชนกับผู้ให้การสนับสนุน การดำเนินกิจกรรมที่มีการสนับสนุนจากภายนอกโดยการสนับสนุนทุน เพื่อการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมามีไม่ค่อยประสบความสำเร็จ เพราะที่ผ่านมายังขาดการทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้สนับสนุน ขาดการวิเคราะห์ และการติดตามการดำเนินกิจกรรม บางครั้งยังก่อให้เกิดความขัดแย้งไปด้วย ปัจจุบันการดำเนินกิจกรรมมีการวิเคราะห์ วางแผนกันดีขึ้น ยังผลต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ได้มากขึ้น

2.5 ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์

2.5.1 พื้นดิน

1) ลักษณะของพื้นดินและความเปลี่ยนแปลง

พื้นดินโดยมากเป็นที่ลาดเอียงและบางส่วนก็เป็นที่ลุ่มแม่น้ำ ในส่วนที่เป็นที่ลุ่มก็มีจัดการในระบบเหมืองฝายในการทำนาข้าว ส่วนที่ลาดเอียงก็ใช้ในการปลูกพืชผักช่วงฤดูฝน เช่น ปลูกถั่วเหลือง ข้าวโพด เป็นต้น

2) การใช้ประโยชน์และความเหมาะสม

การใช้ประโยชน์จากพื้นดินจากอดีตที่มีความเหมาะสมมากกว่าปัจจุบันเป็นอย่างมาก เพราะในอดีตการใช้ประโยชน์จากพื้นดินนั้นเป็นการใช้ประโยชน์ในการปลูกสร้างบ้านเรือน เลี้ยงสัตว์ เพาะปลูก โดยไม่มีการใช้สารเคมีใด ๆ กล่าวคือการใช้ประโยชน์จากดินนั้นใช้แบบผสมผสานปลูกพืชผัก หมุนตามฤดูกาลซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันที่หันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เน้นผลผลิตและการใช้สารเคมีในการ เพาะปลูกสูงก่อให้เกิดปัญหาดินเสื่อม พืชผักมีสารเคมีปนเปื้อน เป็นอันตรายทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคเป็นอย่างมาก อีกทั้งสารเคมีบางชนิดยังคงค้างอยู่ในดินหากไม่มีการพลิกฟื้นบำรุงดินในอนาคตก็อาจทำให้ วิถีชีวิตคนกับดินและการเพาะปลูกเป็นปัญหามากขึ้นอย่างแน่นอน

3) ความเสื่อมโทรม สาเหตุและผลกระทบ

สาเหตุความเสื่อมโทรมจากพื้นดินมีสาเหตุหลายประการหลัก ๆ มีดังนี้

1. การขยายพื้นที่ทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวมากขึ้น
2. การใช้สารเคมีทางการเกษตร
3. การใช้พื้นดินเป็นเวลานานโดยขาดการบำรุงดินที่เหมาะสม
4. หน้ำดินถูกกัดเซาะพังทลายอันเนื่องมาจากการถางป่าเพาะปลูก

ผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของพื้นดินจำแนกเป็น 2 ประการดังนี้

1. กรณีกระทบกับพื้นดิน เช่น หน้ำดินถูกกัดเซาะ พื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์ อันเนื่องมาจากการใช้สารเคมีในปริมาณมาก เป็นต้น
2. กรณีกระทบกับการเกษตร เช่น พืชไม่เจริญเติบโต เกิดความผิดปกติกับพืช แมลงและโรคทำลายพืช เป็นต้น

4) การถือครองที่ดิน กรรมสิทธิ์

บุคคล

การถือครองที่ดินกรรมสิทธิ์โดยบุคคล มีรูปแบบการถือครองดังนี้

1. การถือครองโดยมีเอกสารแสดงสิทธิ์ เช่น ใบจอง สทก. นส3. โฉนด หรือ เอกสารอื่นที่ทางราชการออกให้
2. การถือครองที่ดินโดยการใช้พื้นที่นั้น ๆ ทำประโยชน์ เช่น ปลูกสร้าง บ้านเรือน เพาะปลูกพืชผัก เป็นต้น ซึ่งรูปแบบนี้มีความแตกต่างตรงที่ไม่มี เอกสารแสดงสิทธิ์

กลุ่ม ชุมชน

การถือครองพื้นที่แบบกลุ่มชุมชนนั้นเดิมที่เริ่มจากการใช้ประโยชน์โดยส่วนรวม เช่น วัด โบสถ์ ป่าช้า ศาลา เป็นต้น การถือครองนั้นไม่มีเอกสารสิทธิ์ใด ๆ แต่เป็นสถานที่ ๆ ถูกใช้ ประโยชน์โดยส่วนรวมตลอดมา พื้นที่ ที่เป็นการถือครองโดยส่วนรวมบ้านวังคันที่เห็นได้ชัดในปัจจุบัน

ได้แก่ วัดวังคัน โบสถ์คริสต์บ้านวังคัน ศาลาที่อ่านหนังสือพิมพ์กลางหมู่บ้าน (ศาลาไทย) ศาลาบ้านจุ่ม เมืองเย็น โรงปุ๋ยหมักบ้านวังคัน พื้นที่ว่าง 1 จุด (ในดง) เป็นต้น

นายทุน คนนอกชุมชน

การถือครองที่ดิน โดยนายทุนหรือคนนอกชุมชนนั้น ไม่ค่อยมีให้เห็นจะมีก็แต่คนนอกชุมชนไม่กี่ครอบครัวที่ซื้อที่ดินหรือปลูกบ้านเรือนไว้เท่านั้น

2.5.2 แหล่งน้ำ

1) แหล่งน้ำธรรมชาติ

แหล่งน้ำเป็นสิ่งที่ผู้คนมีความผูกพันกันมาช้านานนับแต่เกิด ความสำคัญของสายน้ำหลักของหมู่บ้านวังคันก็คือ น้ำขุม ที่ไหลผ่านทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เพราะสายน้ำสายนี้เป็นเสมือนชีวิต ในสายน้ำนี้ตั้งแต่มีผู้คนเข้ามาอาศัยด้วยเนื่องจากมีปลาชุกชุม มีผักขึ้นริมน้ำมากมาย เช่น ผักกุ่ม ผักหนาม ผักหนอก เป็นต้น สายน้ำสายนี้ยังเป็นทั้งน้ำดื่ม อาบ และนำไปหุงหาอาหารอีกด้วย จึงนับได้ว่าเป็นสายน้ำหล่อเลี้ยงชีวิต สายน้ำที่ให้ประโยชน์ร่งลงมา ก็เป็นสายน้ำจากลำห้วยต่าง ๆ เช่น ห้วยหม่องจ่าน ห้วยเข้าหลามหน้อย ห้วยเข้าหลามหลวง ห้วยจิ้งจิบ ห้วยป่าคา ห้วยกระแด ห้วยม่วง ห้วยดิหมี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีลำน้ำอีกสองสายที่มีความสัมพันธ์กัน คือ ลำน้ำลา และ ลำน้ำแม่ละมอ เพราะเป็นลำน้ำที่มีการนำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด เป็นการใช้อย่างระมัดระวังในระบบเหมือง-ฝาย เพื่อการทำนา ปลูกข้าว เป็นหลัก

2) การจัดการน้ำ ระบบชลประทาน (เหมือง-ฝาย)

การจัดการน้ำกับระบบชลประทาน (เหมือง-ฝาย) มีความสัมพันธ์กันมาช้านานก่อนยุคประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านวังคันเสียอีก เพราะการเพาะปลูกในสมัยก่อนนั้นมีการปลูกข้าวและการปลูกข้าวก็ต้องอาศัยน้ำในการเพาะปลูกบรรพบุรุษจึงได้ใช้ประโยชน์จากดินและน้ำได้อย่างเหมาะสมโดยการปลูกข้าวไว้ในฤดูฝนและต่อมาก็หันมาทำนาในที่ราบโดยใช้น้ำจากระบบเหมือง - ฝาย ซึ่งเป็นระบบที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้น โดยใช้เวลากว่าสิบปีกว่าจะมีระบบเหมือง-ฝาย จากต้นน้ำ มาถึงหมู่บ้านวังคันในปัจจุบัน

3) การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

เกษตรกรรม

ด้านเกษตรกรรมชุมชนอาศัยแหล่งน้ำจากที่ต่าง ๆ นอกเหนือจากการอาศัยน้ำฝนในการเพาะปลูกพืชผัก มีการผันน้ำเพื่อการเกษตรกรรมจากลำน้ำในการทำระบบเหมืองฝายเช่น ฝายน้ำลา ฝายน้ำแม่ละมอ ซึ่ง 2 ลำน้ำนี้มีความผูกพันกับชุมชนเกษตรกรรมเป็นอย่างมากเพราะใช้ในการปลูกข้าว

น้ำเพื่อการบริโภค/อุปโภค

การใช้น้ำเพื่อธุรกิจหรืออุตสาหกรรมในชุมชนบ้านวังคันนั้นเดิมไม่มีการใช้ประโยชน์ ต่อมาก็เริ่มมีการใช้ประโยชน์โดยระบบประปาซึ่งมี 2 จุดดังนี้

1. ประปาหมู่บ้าน โดยการปั้มน้ำจากบ่อน้ำขุมที่ชาวบ้านช่วยกันขุดขึ้นเพื่อทำประปาในการแจกจ่ายน้ำให้กับหมู่บ้าน
2. ประปาส่วนภูมิภาคที่ให้บริการน้ำประปาโดยมีการขุดเจาะบริเวณฝั่งน้ำขุมทางเหนือหมู่บ้าน

4) ความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมโทรม และผลกระทบ

ความเปลี่ยนแปลงจากการใช้ประโยชน์จากน้ำ น้ำยังมีการถูกใช้ประโยชน์เหมือนเดิมแต่แตกต่างกันที่ความเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการวิธีการนำมาใช้ กล่าวคือ การใช้น้ำในสมัยก่อนชาวบ้านก็จะขุดบ่อน้ำ การใช้ก็ต้องตักขึ้นมาใช้ ต่อมาถึงพัฒนามาถึงระบบประปาในปัจจุบัน จากความเปลี่ยนแปลงเมื่อมาถึงระบบประปา อุตสาหกรรมก็เกิดขึ้นเห็นได้จากน้ำดื่มจากภายนอกหรือน้ำขวดก็มีผู้ลงทุนผลิตขึ้นเพื่อธุรกิจการค้าและบริการอย่างเห็นได้ชัด

ความเสื่อมโทรมของแหล่งน้ำจากอดีตถึงปัจจุบัน จากการสังเกต และเรื่องเล่าจากชุมชนในเรื่องแหล่งน้ำมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก เช่น น้ำลดน้อยลงในฤดูแล้งอันเนื่องมาจากป่าเสื่อมโทรมจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกและการเปลี่ยนแปลงอุทกภูมิโลก

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากน้ำมีหลากหลายชั้น เช่น น้ำหลาก น้ำต้นทุน น้ำเซาะตลิ่ง เป็นต้น

5) การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำ

การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำชุมชนเริ่มมีการจัดการแหล่งน้ำโดยการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในเขตนํ้าขุมระยะทางกว่า 3 กิโลเมตร เพื่อการรักษาพันธุ์สัตว์น้ำให้มีปริมาณมากขึ้น เพราะจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เช่น การซื้อต การเขี่ยปลา การระเบิดปลา ทำให้สัตว์น้ำลดลงเป็นอย่างมาก ชาวบ้านจึงประชุมหารือกันในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาค้าง โดยมีการปลูกคอกที่วางไว้ร่วมกันและปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด

2.5.3 ป่าไม้และป่าชุมชน

1) ขอบเขตพื้นที่ ขนาดพื้นที่

จากอดีตถึงปัจจุบัน พื้นที่ป่าไม้ เดิมชุมชนเป็นผู้จัดการทั้งหมดโดยไม่มีการหวงห้ามและการเป็นอยู่ในสมัยก่อนก็ไม่ได้รู้กล้าหรือทำลายธรรมชาติเป็นความเป็นอยู่ที่กลมกลืนใช้ประโยชน์ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น ซึ่งหมายความว่าใช้เพื่อความเป็นอยู่พอใช้ และธรรมชาติก็สร้างมาทดแทนใหม่

ขอบเขตพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์จากป่าก็คือ ป่าทางน้ำยมฝั่งขวา มีการใช้ประโยชน์จากป่าหลายหมื่นไร่ (ไม่สามารถระบุในโครงการชุดนี้ได้) เพราะป่าเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และการเพาะปลูกของชาวบ้าน

ลักษณะของทรัพยากรในป่า

ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์ของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นป่าเขตร้อนแบบผลัดใบ ทรัพยากรป่าไม้มีหลากหลาย เช่น ป่าสน ป่าสัก ป่าไม้แดง ป่าต้นหลวง (ต้นตึง) เป็นต้น ป่าไม้ได้ให้ประโยชน์ทั้งคนและสิ่งมีชีวิตในป่าหลากหลายชนิดทั้งพืชและสัตว์ที่เป็นแหล่งอาหารสำคัญ เช่น เห็ดหอม เห็ดไข่ห่าน เห็ดปลวก ๆ ผักกอกแฉะ ผักดินฮ้าง ผักป้อก้า ๆ และสัตว์ป่า เช่น กิ้ง กวาง หมูป่า กบ เขียด ปลา เป็นต้น

2) การจัดการป่าและการใช้ประโยชน์ (รัฐ เอกชน ชุมชน)

รูปแบบ/วิธีการจัดการป่า

รูปแบบและการจัดการป่าในชุมชนบ้านวังคันปัจจุบันแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ

1. รูปแบบการจัดการ โดยรัฐ มีการตั้งศูนย์รักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่ยมฝั่งขวาขึ้นในการดูแลรักษาป่าและสัตว์ป่า
2. รูปแบบการจัดการ โดยชุมชน เป็นการดูแลและฟื้นฟูร่วมกัน เช่น การรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ การไม่ตัดป่าต้นน้ำ เป็นต้น

การใช้ประโยชน์จากป่า (อาหาร รายได้ ยารักษาโรค)

การใช้ประโยชน์จากป่าโดยชุมชนส่วนมากชุมชนจะอาศัยป่าเป็นแหล่งอาหารเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสามารถสร้างรายได้ส่วนหนึ่งเลยทีเดียว เพราะป่ามีพืชที่เป็นอาหารหลากหลายชนิดเช่น เห็ด ถอบ เห็ดหอม เห็ดปลวก ผักกูด ผักกุ่ม ดอกดิน เป็นต้น บางส่วนก็นำไม้จากป่ามาปลูกสร้างบ้านเรือนและทำฟืน ป่ามีพรรณไม้หลากหลายชนิดที่มีสรรพคุณในการรักษาบำบัดโรคมากมาย เช่น หนุ่ยเอ็นขัด เป็นต้น

2.6 สภาพทางเศรษฐกิจ

2.6.1 การประกอบอาชีพ

1) ภาคการเกษตร (การผลิตและการแปรรูป)

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตรโดยเฉพาะปลูกพืชต่าง ๆ ดังนี้

1. เพื่อการบริโภคเช่น ข้าว ผักกาด ผักขี้นูด แดงกวา ผักทอง บวบ ๆ เป็นต้น
2. เพื่อการจำหน่าย เช่น ถั่วเหลือง ข้าวโพด กระเทียม เป็นต้น

2) นอกภาคการเกษตร (การผลิตและการแปรรูป)

นอกภาคการเกษตรมีการผลิตและการแปรรูปผลผลิตและพืชผักอยู่หลายชนิดแต่จำกัดด้วยการผลิตเพื่อบริโภคเท่านั้นการผลิตและแปรรูปเช่น การทำหน่อไม้ดอง หน่อไม้ตาก ถั่วเน่า ถั่วเน่าแผ่น มะม่วงดอง มะขามแช่อิ่ม ปลาแห้ง เป็นต้น

2.6.2 การจัดการปัจจัยการผลิต

1) ปัจจัยที่ผลิตเอง

ปัจจัยที่ชุมชนผลิตขึ้นเองส่วนใหญ่เป็นพืชผลทางการเกษตร เช่น ถั่วเหลือง กระเทียม ข้าวโพด พริก แดงต่าง ๆ ฯลฯ

2) ปัจจัยที่ซื้อจากภายนอก

ปัจจัยที่ซื้อจากภายนอก เช่น

เครื่องอุปโภค อาทิ เสื้อ กางเกง ผ้าเช็ดตัว รองเท้าสบู่น้ำหอม เครื่องครัว น้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน เป็นต้น

เครื่องบริโภค อาทิ อาหารปรุงสุก ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป เช่น บะหมี่ กะปิ ไข่กรอบ ฯ เป็นต้น ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป เช่น ปลากระป๋อง ปลาอบ เป็นต้น

2.6.3 การจัดการผลผลิต ผลิตภัณฑ์ และการบรรจุหีบห่อ

1) ลักษณะผลผลิต ผลิตภัณฑ์ หีบห่อ

ลักษณะผลผลิตเป็นผลผลิตที่ยังไม่มีการแปรรูป ผลิตภัณฑ์ และการบรรจุหีบห่อยังไม่มี การออกแบบ เป็นเพียงการบรรจุอาหารปรุงสุกโดยพลาสติก ใบตอง เป็นต้น

2) รูปแบบการจัดการผลผลิต ผลิตภัณฑ์ หีบห่อ

การจัดการผลผลิตมีน้อยมาก เพราะมุ่งไปที่การขายผลผลิตจากสวนกันส่วนใหญ่ และยังไม่มีผลิตภัณฑ์หีบห่อเป็นอาชีพ

2.6.4 การตลาดการค้า และการขนส่ง

1) รูปแบบการขนส่งและรูปแบบการตลาด

รูปแบบการขนส่ง มีการขนส่งโดยการจ้างรถยนต์บรรทุกจากสวน

รูปแบบการตลาด ส่วนใหญ่เกษตรกรจะขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางโดยพ่อค้าคนกลางจะมารับซื้อถึงที่

ตัวอย่างที่เห็นกันทั่วไป คือ การลงทุนโดยการหยิบยืมเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย-ยา จากพ่อค้าคนกลาง หรือการที่ขายผลผลิตให้กับผู้ที่มาไม่ผลผลิตให้ แต่บางครั้งเกษตรกรก็เลือกที่จะขายให้กับผู้ที่ให้ราคาดีกว่า เช่น สหกรณ์ เป็นต้น

2) แหล่งการตลาด ราคาจำหน่ายและความเปลี่ยนแปลง

แหล่งการตลาด

1. นายทุนหรือคนกลางในการรับซื้อผลผลิต
2. สหกรณ์การเกษตร อำเภอแม่ลาน้อย

ราคาจำหน่าย ผลผลิตที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงผันผวนขึ้นลงตามเหตุปัจจัยหลายอย่าง เช่น คุณภาพผลผลิต ความต้องการของตลาด การให้ราคาของนายทุนหรือสหกรณ์ เป็นต้น

2.6.5 การใช้แรงงาน (แรงงานครอบครัว แรงงานภายในชุมชน แรงงานภายนอก)

1) แรงงานครอบครัว

โดยรวมแล้วการทำการเกษตรในครอบครัวนั้น ๆ จะช่วยกันเป็นส่วนใหญ่ ผลผลิตต้นทุนกำไรก็บริหารจัดการร่วมกัน

2) แรงงานภายในชุมชน

ชุมชนแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการเอามือ เอววันกันระหว่างการทำกรเกษตร หากรายได้ที่ทำการเพาะปลูกแรงงานไม่พอจะใช้วิธีการนี้เป็นส่วนใหญ่และอีกวิธีหนึ่งในปัจจุบันที่เพิ่มมากขึ้นก็คือการจ้างงาน โดยจ่ายเป็นรายวัน ปกติการจ้างภาคการเกษตรจะจ้างโดยแรงงานผู้ชายจะได้ค่าจ้างสูงกว่าแรงงานผู้หญิง แรงงานผู้ชายปกติอยู่ที่ 100-200 บาท แรงงานผู้หญิงอยู่ที่ 80-100 บาท

3) แรงงานภายนอกชุมชน

การอาศัยแรงงานภายนอกในภาคการเกษตรมีน้อยมากหรือแทบไม่มีให้เห็นก็ว่าได้ เพราะส่วนใหญ่ก็อาศัยแรงงานครอบครัวกับแรงงานภายในชุมชนกันเท่านั้น แรงงานภายนอกส่วนใหญ่ที่เข้ามาทำก็จะเป็นการจ้างงานเสียมากกว่าและการจ้างงานก็จะเป็นนอกภาคการเกษตร กล่าวคือ ไม่ได้เข้าทำการเกษตรแต่เข้ามาด้วยการจ้างรับเหมาก่อสร้าง เช่น บ้าน ถนน เป็นต้น

2.6.6 การสนับสนุนขององค์กรภายนอก

1) ความสัมพันธ์ขององค์กรกับหน่วยงาน/ชุมชน

ชุมชนบ้านวังคันเป็นชุมชนหนึ่งในเขตการปกครองของเทศบาลตำบลแม่ลาน้อย ความสัมพันธ์กับองค์กรนี้มีความสัมพันธ์กันหลายอย่างเพราะด้วยอยู่ในเขตการปกครองและพัฒนาและคนทำงานเองก็เป็นคนในพื้นที่ที่เข้าไปทำงานเพื่อดูแลทุกข์สุขของชุมชนพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น มีการให้การสนับสนุนงบประมาณการจัดการกลุ่มอาชีพหลายกลุ่มเช่น กลุ่มวัยหมัก กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ความสัมพันธ์กับองค์กรและสถาบันอื่น ๆ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) สหกรณ์การเกษตรอำเภอแม่ลาน้อย ที่ว่าการอำเภอแม่ลาน้อย สาธารณสุข โรงพยาบาล โรงเรียน เป็นต้น

2) รูปแบบการสนับสนุน/ ความต่อเนื่อง

รูปแบบการสนับสนุนและความต่อเนื่อง ส่วนมากการสนับสนุนจะเป็นการสนับสนุนแบบโครงการพอสิ้นสุดโครงการก็ขาดความต่อเนื่องเพราะขาดการต่อยอดและการจัดการความรู้ที่เหมาะสม

2.7 สภาพปัญหาของชุมชน / สังคม

2.7.1 ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนบ้านวังคันเป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงจากปัญหาสังคมและเศรษฐกิจทั้งโดยตรงและทางอ้อม

2.7.2 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

1) ด้านการเกษตร

- ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้นอันเนื่องจากการพึ่งพาสารเคมีในการทำการเกษตร โดยที่ราคาสูงขึ้นเรื่อยๆ
- ราคาผลผลิตตกต่ำ เนื่องจาก คุณภาพ ความต้องการของตลาด แหล่งรับซื้อผลผลิตเป็นต้น

2) ด้านการอุปโภคและบริโภค

- ราคาสินค้าในท้องตลาดสูงขึ้น
- ไม่มีอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตร

2.7.3 ปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

1) ปัญหาด้านสังคม

ส่วนใหญ่เป็นปัญหาในเรื่องของอบายมุข เช่น บุหรี่ สุรา การพนัน การเที่ยวเตร่ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาด้าน ๆ หรืออาจเป็นปัญหาแรกเลวก็ได้ เพราะเป็นปัญหาที่ขึ้นอยู่กัตัวบุคคลมากกว่าไม่เหมือนกับปัญหาการเกษตรที่ขึ้นอยู่กัปัจจัยภายนอกหลายอย่าง ในเรื่องของปัญหาที่กล่าวมานี้ ปัจจุบันเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบในหลาย ๆ ด้าน เช่นกระทบต่อสุขภาพทั้งสุขภาพกายและจิต เพราะหากไปเกี่ยวข้องแล้วก็มีอันต้องเสียสุขภาพเช่น ก่อให้เกิดโรค เช่น โรคตับแข็ง โรคปอด และเมื่อสุขภาพกายไม่แข็งแรงจิตใจก็อ่อนแอลงเรื่อย ๆ จนนำไปสู่ปัญหาสังคมที่ใหญ่ขึ้นและหากถึงตอนนั้นก็คงอยากที่ชุมชนจะแก้ไขมากขึ้น

2) ปัญหาด้านวัฒนธรรม

ปัญหาด้านวัฒนธรรมมีอยู่หลายสาเหตุดังนี้

- ขาดการสืบทอด
- ผสานวัฒนธรรมอันอันก่อให้เกิดความเสื่อมเสียกับวัฒนธรรมดั้งเดิม
- การไม่เคารพ ปฏิบัติตาม หลักปฏิบัติของวัฒนธรรม

2.7.3 ปัญหาทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

1) ปัญหาด้านทรัพยากรมนุษย์

บุคลากรขาดประสิทธิภาพในการจัดการสิ่งต่าง ๆ รอบด้าน เพราะเกิดปัญหาสะสมหลายอย่าง หลายด้านจึงทำให้ทรัพยากรมนุษย์เป็นปัญหาหนึ่งและเป็นปัญหาที่ต้องรีบแก้ไขโดยด่วน โดยเฉพาะเด็ก เยาวชนที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเช่น เหล้า บุหรี่ การพนัน เที่ยวเตร่ สูบบุหรี่ ฟุ่มเฟือย เป็นต้น

2) ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่หลายประเภทที่เกิดขึ้นกับชุมชน ดังนี้

- ทรัพยากรดิน ที่ถูกบุกรุกเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการขยายพื้นที่เพาะปลูก ความเสื่อมโทรมของดินอันเนื่องมาจากการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก
- ทรัพยากรน้ำ เกิดปัญหาร่องน้ำดินเค็ม การพังทลายของตลิ่งจากน้ำกัดเซาะ น้ำหลาก น้ำแล้ง เป็นต้น
- ทรัพยากรป่าไม้ ถูกถากถางและทำลายอันเนื่องมาจากการขยายพื้นที่ทำกินเป็นส่วนใหญ่ ทำให้พื้นที่ป่าลดลง ส่งผลทำให้น้ำแล้ง น้ำหลาก เนื่องจากพื้นดินไม่มีต้นไม้ในการอุ้มน้ำและยังเป็นปัญหาทำให้น้ำดินพังทลายอีกด้วย

ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาด้านนี้เริ่มถูกคามผู้คนมากขึ้นเนื่องจากสาเหตุหลายประการที่มนุษย์ที่ก่อขึ้น โดยชุมชนเห็นว่าเกิดปัญหาขึ้นเช่น ปัญหาขยะที่ย่อยสลายยาก อาทิ พลาสติก กล่องโฟม เป็นต้น

ส่วนที่ 3

วิธีการวิจัย และสรุปผลการดำเนินงานตามกิจกรรม

3.1 วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยและการจัดกิจกรรมของทีมงานวิจัยบ้านวังคันมีดังนี้

3.1.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research)

กระบวนการและขั้นตอนในการทำ PAR ของทีมงานวิจัยบ้านวังคัน

1) ขั้นเตรียมการ

- 1.1) กระบวนการหาผู้สนใจตามประเด็นที่ต้องการศึกษาหรือดำเนินกิจกรรม
- 1.2) พิจารณาเลือกประเด็นที่ต้องการศึกษา
- 1.3) หาผู้เข้าร่วมที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพิ่มเติมทีม
- 1.4) วางแผนการศึกษาหรือแผนกิจกรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบที่ต้องการ
- 1.5) ดำเนินการสอดแทรกทัศนคติ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นตามความเหมาะสม

2) ขั้นลงมือทำ

- 2.1) แบ่งหน้าที่บทบาททีมในการศึกษาวิจัย
- 2.2) การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.3) การเตรียมการและลงมือปฏิบัติการวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปข้อค้นพบ

3) ประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรม

- 3.1) ได้ข้อมูลในการทำวิจัยในรูปแบบการจัดเก็บข้อมูลครบถ้วน
- 3.2) ได้กระบวนการในการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน
- 3.3) เป็นกระบวนการในการฝึกฝนนักวิจัยและทีมให้สามารถวิจัยได้มีประสิทธิภาพ
- 3.4) เป็นกระบวนการปฏิบัติการทางสังคมโดยมีผู้เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ มีส่วนร่วมในกระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบสิ้นกระบวนการในฐานะเสมอกัน

3.1.2 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในการศึกษารวบรวมข้อมูลจากการสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจงเช่นความเป็นมาของหมู่บ้าน ความเป็นมาของกลุ่มอาชีพ ความเป็นมาของกลุ่มกองทุน ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้เขียนไว้ในรายงานบทที่ 2 ละบทที่ 4 เป็นผลมาจากการสนทนากลุ่มซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่มีความจริงสูง

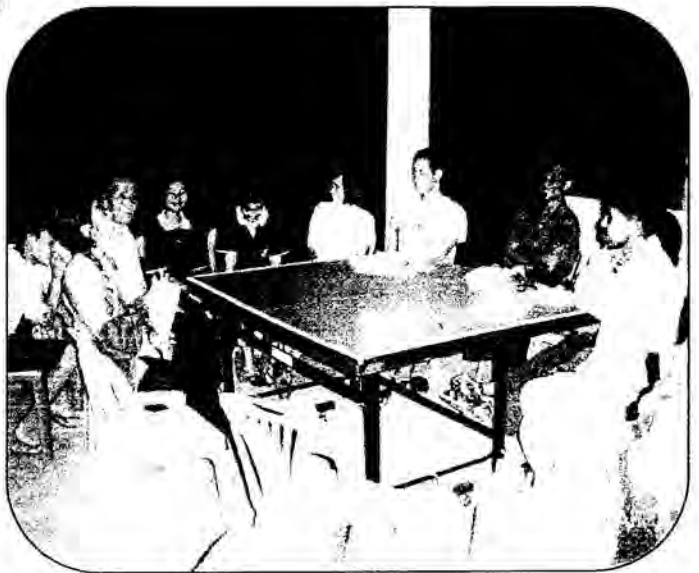
วิธีการ ในการศึกษาวิจัยในประเด็นกลุ่มมีการจัดแบ่งหน้าที่ต่าง ๆ ตามความถนัดและฝึกฝนทีมในการสนทนากลุ่มได้มีการแบ่งหน้าที่คือผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้คอยตั้งคำถามในการ

สนทนา เพื่อชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง และคอยสร้างบรรยากาศในการสนทนา ควบคุมเนื้อหา และรักษาความเป็นกันเองมากที่สุดโดยไม่แสดงความคิดเห็นของตนเอง ปล่อยให้ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ อิสระและเป็นธรรมชาติมากที่สุด และจะต้องสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี

ผู้จดบันทึก (Note taker) จะต้องอยู่ร่วมตลอดเวลาและควรทำหน้าที่ในการจดบันทึกเพียงอย่างเดียวไม่ควรร่วมสนทนาด้วย เพราะจะทำให้การจดบันทึกข้อมูลไม่ครบถ้วน และจะต้องเป็นผู้ถอดเทปด้วยตนเอง เพื่อความเข้าใจในสิ่งที่ได้บันทึกและเนื้อหาสาระในเทปที่ตรงกัน

ผู้ช่วยทั่วไป (Assistant) มีหน้าที่คอยควบคุมเครื่องบันทึกเสียงและเปลี่ยนเทปขณะที่กำลังดำเนินการสนทนา และอำนวยความสะดวกแก่ผู้ดำเนินการสนทนาและผู้จดบันทึก เพื่อให้แต่ละคนทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่

โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนาในแต่ละกลุ่ม ซึ่งเลือกมาจากประชากรเป้าหมายที่กำหนดเอาไว้ เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน ผู้รู้ที่เป็นผู้สืบสานภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ คนตรีพื้นเมือง ผู้รู้ในศาสตร์ต่าง ๆ

การสนทนากลุ่มย่อยเป็นเวทีหลักใน โครงการวิจัย

ขั้นตอนในการจัดสนทนากลุ่ม

- 1) กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยในการดำเนินการในแต่ละครั้ง
- 2) กำหนดกลุ่มเป้าหมายของผู้ให้ข้อมูลให้ชัดเจน
- 3) ตัดสินใจว่าจะดำเนินการสนทนาครั้งละกี่กลุ่ม
- 4) วางแผนเรื่องระยะเวลาและตารางเวลาตามความเหมาะสม
- 5) ออกแบบแนวคำถามโดยเรียงคำถามจากคำถามที่เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป เบา ๆ ง่ายต่อการเข้าใจ และสร้างบรรยากาศให้คุ้นเคยกันระหว่างนักวิจัยกับผู้เข้าร่วมสนทนาแล้วจึงวกเข้าสู่คำถามหลัก หรือคำถามหลักของประเด็นที่ทำการศึกษา แล้วจึงจบลงด้วยคำถามเบา ๆ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อผ่อนคลายบรรยากาศในวงสนทนาและสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง ในช่วงท้ายอาจเติมคำถามเสริมเข้าไปแต่ต้องเป็นคำถามสั้น ๆ อาจเป็นคำถามที่ไม่ได้เตรียมมาก่อน แต่เป็นคำถามที่ปรากฏขึ้นระหว่างการสนทนา
- 6) ทดสอบแนวคำถามที่สร้างขึ้นก่อนการปฏิบัติจริง

- 7) ทำความเข้าใจกับผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) และผู้จดบันทึก (Note taker)
- 8) คัดเลือกผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา
- 9) การจัดการเพื่อเตรียมการทำสนทนากลุ่ม เป็นการเตรียมสถานที่ กำหนดวัน เวลา และ จัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น เครื่องบันทึกเทป ม้วนเทป ถ่าน สมุด ดินสอ เครื่องดื่ม อาหารว่าง เป็นต้น
- 10) จัดกลุ่มสนทนา
- 11) ประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีวิธีการดังนี้
  - ถอดเทปออกมาเป็นบทสนทนา โดยถอดเทปออกมาอย่างละเอียดเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน โดยไม่ได้ความคิดของผู้ถอดลงไปด้วย
  - วิเคราะห์ข้อมูล โดยการตีความหมายในรูปของการวิเคราะห์เนื้อหา โดยมีทีมวิจัย และกลุ่มวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อเป็นการอภิปรายร่วมกัน

จากข้อดีและข้อจำกัดของการจัดสนทนากลุ่มนั้นจะพบว่าในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นจะต้องใช้อย่างระมัดระวังโดยต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

- 1) การเลือกผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มนั้นควรเป็นผู้ที่พูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ และต้องมีความเหมาะสมกับหัวข้อเรื่องที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม
- 2) ควรให้ผู้เข้าร่วมอยู่ร่วมกลุ่มโดยตลอดตั้งแต่ต้นจนจบ

ประโยชน์ของการสนทนากลุ่ม

- 1) ใช้ในการศึกษาความคิดเห็น ทักษะคิด ความรู้สึก การรับรู้ ความเชื่อ พฤติกรรม และองค์ความรู้ของตัวบุคคลหรือกลุ่มนั้น ๆ
- 2) ใช้ในการกำหนดสมมติฐานใหม่ ๆ ในการจะศึกษาเฉพาะเจาะจงเป็นกรณี
- 3) ใช้ในการกำหนดคำถามต่าง ๆ ที่ใช้ในแบบสอบถาม
- 4) ใช้ค้นหาคำตอบที่ยังคลุมเครือ หรือยังไม่แน่ชัดของการวิจัยแบบสำรวจ เพื่อช่วยให้งานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ข้อดีของการสนทนากลุ่ม

- 1) ผู้เก็บข้อมูล เป็นผู้ได้รับการฝึกอบรมเป็นอย่างดี
- 2) เป็นการเผชิญหน้ากันในลักษณะกลุ่มมากกว่าการสัมภาษณ์ตัวต่อตัว
- 3) ให้มีปฏิริยาโต้ตอบกันได้
- 4) บรรยากาศของการคุยกันเป็นกลุ่มจะช่วยลดความกลัวที่จะแสดงความคิดเห็นส่วนตัว

ข้อจำกัด

- 1) ถ้าในการสนทนากลุ่ม มีผู้ร่วมสนทนาเพียงไม่กี่คนที่แสดงความคิดเห็นอยู่ตลอดเวลาจะทำให้ข้อมูลที่ได้เป็นเพียงความคิดเห็นของคนส่วนน้อยเท่านั้น ดังนั้นจึงต้องระวังไม่ให้เกิดการผูกขาดการสนทนาขึ้น
- 2) พฤติกรรมบางอย่างซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ยอมรับในชุมชนอาจไม่ได้รับการเปิดเผยในกลุ่มสนทนา ในกรณีนี้ใช้การสัมภาษณ์ตัวต่อตัวจะดีกว่า
- 3) ถ้าผู้ดำเนินในการสนทนาคู่การดำเนินการไม่ได้ การสนทนากลุ่มจะไม่ราบรื่นและไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

3.1.3 ใช้การประชุมด้วยเทคนิค METAPLAN

หลักการของ METAPLAN ที่นำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการระดมความคิดในกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเช่น กลุ่มถั่วเหลือง กลุ่มปื้หมัก กลุ่มกองทุน เป็นต้น โดยมีหลักการดังนี้

- 1) จัดประชุมเพื่อระดมสมองจากการมีส่วนร่วมของทุกคนในกลุ่ม เพื่อให้ทุกคนในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็น หรือสะท้อนภาพความเป็นจริงจากมุมมองที่แตกต่างหลากหลายของสมาชิกกลุ่มและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
- 2) จัดประชุมเพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดงความคิดเห็นด้วยการเขียนแทนการพูดจะทำให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ลดความคิดที่ว่าความคิดของเราจะทำให้ผู้อื่นไม่พอใจ ไม่เห็นด้วย จึงเป็นการแก้ปัญหา การไม่กล้าแสดงความคิดเห็นผูกขาดการพูดของผู้เข้าร่วมประชุม
- 3) เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการร่วมมือแบบประชาธิปไตย คือ ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น ผู้เข้าร่วมประชุมจะรู้สึกภูมิใจในคุณค่าของตัวเองว่ามีส่วนร่วมในข้อสรุปของการประชุม อันจะส่งผลถึงการนำไปปฏิบัติ การติดตามผลรวมกัน

การประชุมด้วยเทคนิค METAPLAN จัดขึ้นเมื่อใด

- 1) เมื่อกลุ่มบุคคลหรือองค์กรต้องการแก้ปัญหาที่ทุกคนเห็นว่าเป็นปัญหาร่วมกันมิใช่ของคนใดคนหนึ่ง หากไม่แก้ปัญหานั้นจะส่งผลกระทบไปถึงสถานะอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงต้องการให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหานั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางแก้ปัญหานั้นจะนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นจริงได้
- 2) เมื่อต้องการได้แผนที่มาจากความคิดเห็นใหม่ ๆ ที่สร้างสรรค์จากบุคคลที่แตกต่างหลากหลายกัน แต่มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจกรรมเดียวกัน

องค์ประกอบของการประชุมด้วยเทคนิค METAPLAN

- 1) Moderator (ผู้ดำเนินการ) มีบทบาทดังนี้

- 1.1) เป็นผู้ตั้งประเด็นหรือคำถามและคอยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้แสดงความคิดเห็น
- 1.2) ต้องสรุปความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมตามที่จัดกลุ่มความคิดเห็นในแต่ละประเด็นทำความเข้าใจให้ตรงกันกับผู้เข้าร่วมประชุม
- 1.3) ต้องสร้างบรรยากาศในการประชุมให้เป็นกันเอง สนุกสนาน
- 1.4) ต้องไม่ทำตัวเป็นผู้พิพากษา ไม่ใช่คำว่าถูกหรือผิดในคำตอบของผู้เข้าร่วมประชุม
- 1.5) เป็นผู้รู้จักใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร ได้ดี รู้จักวิธีการดึงให้ทุกคนมีปฏิริยาโต้ตอบกัน

2) ทีมดำเนินการและคุณสมบัติของทีม

ทีมดำเนินการ

ควรมีอย่างน้อย 3 หรือ 4 คนเพื่อช่วยให้ผู้ดำเนินการตามกระบวนการประชุมอย่างต่อเนื่องรวดเร็ว ทำให้ความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมต่อเนื่องในแต่ละประเด็นที่ผู้ดำเนินการตั้งคำถาม โดยทำหน้าที่ดังต่อไปนี้

- 2.1) จัดกลุ่มคำตอบที่ผู้เข้าร่วมประชุมเขียนให้คำตอบกลุ่มเดียวกันอยู่ด้วยกัน
- 2.2) เขียนข้อสรุปประเด็นที่ได้จัดกลุ่มแล้วในกระดาษสีเพื่อนำไปติดตามกลุ่มคำตอบให้ผู้เข้าร่วมประชุมเห็น
- 2.3) เตรียมกระดาษขาวเพื่อติดกระดาษชาร์ตและติดกระดาษคำตอบของผู้เข้าร่วมประชุมไว้ให้พร้อม
- 2.4) บริการแจกจ่ายกระดาษคำตอบสีต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้แสดงความคิดเห็น
- 2.5) ติดตามข้อมูล - คำตอบ ของผู้เข้าร่วมประชุมทุกแผ่นในห้องประชุม
- 2.6) ดูแล ให้คำแนะนำในการเขียนคำตอบของผู้เข้าร่วมประชุม

คุณสมบัติของทีม

- เป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดกลุ่มคำตอบได้ดี
- จับประเด็นได้ดี
- คล่องแคล่ว ว่องไว แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้

3) อุปกรณ์ในการประชุม

- กระดาษสีประมาณ 4-5 สี ตัดเป็นขนาดต่าง ๆ
- กระดาษชาร์ต หรือกระดาษบรูฟ
- กระดานสำหรับติดประเด็นคำถาม
- ปากกาเขียนกระดาษ

- เทปขาว

4) ขั้นตอนการประชุมโดยใช้เทคนิค METAPLAN

4.1) การวางแผนการประชุม

ผู้ดำเนินการ ทีมดำเนินการ และทีมผู้จัดการประชุม ควรจะต้องมีการประชุมวางแผนร่วมกัน เพื่อทำความเข้าใจในขั้นตอนการประชุมและการเตรียมการ

4.2) การเตรียมการ

- ผู้ดำเนินรายการต้องเตรียมศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่จะจัดประชุม
- ผู้จัดการประชุมต้องเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์สำหรับการประชุมไว้ให้พร้อม

5) วิธีดำเนินการประชุม METAPLAN

- 5.1) แนะนำตัวผู้ดำเนินการและทีม หลังจากนั้นเริ่มระดมความคิดเห็นแบบกลุ่ม
- 5.2) คิดกระดาษคำถามไว้บนกระดานหน้าห้อง ผู้ดำเนินรายการให้ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นโดยเขียนไว้บนกระดาษการ์ดสีที่เตรียมไว้ ให้ใช้กระดาษสีเดียวกับประเด็นคำถาม แผ่นละ 1 คำตอบจะตอบกี่แผ่นก็ได้
- 5.3) ทีมผู้ดำเนินการจัดคำตอบที่มีความหมายเดียวกันเข้ากลุ่มเดียวกัน
- 5.4) หากบางคำตอบไม่ชัดเจนให้แยกกลุ่มเอาไว้ เพื่อซักถามจุดประสงค์ของคำตอบกับผู้ที่ตอบและเป็นการกระตุ้นให้เกิดการอภิปรายหารือกัน

ผู้ดำเนินรายการในเวที
ประชุมระดมความคิด

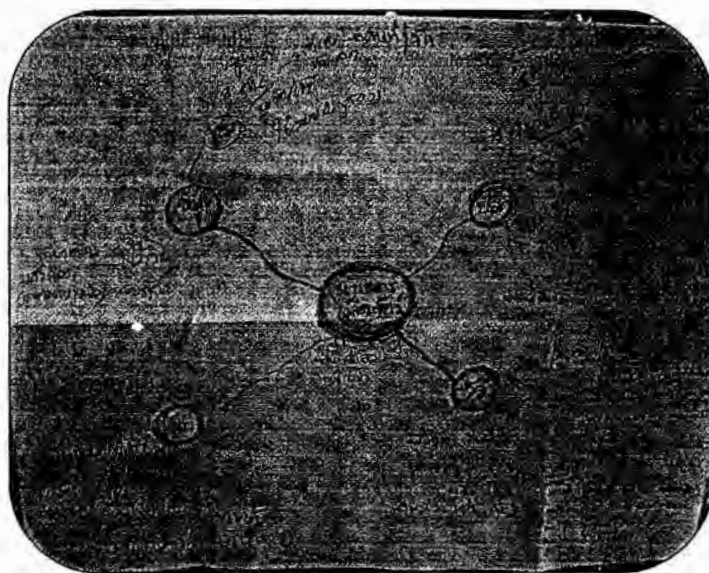
6) ประโยชน์ของการประชุมด้วยเทคนิค METAPLAN

- 6.1) เป็นการประชุมที่นำไปสู่การกระจายความคิดเห็นทำให้เกิดกระบวนการการประสานความร่วมมือที่มั่นคง

- 6.2) การใช้สื่อที่เป็นตัวอักษรจะทำให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันทำให้เกิดการสื่อสารของบุคคลภายในกลุ่มที่มีความขัดแย้งกัน
- 6.3) ทำให้ทุกคนมีปฏิริยาโต้ตอบกัน ลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทำให้ฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เป็นการขจัดความขัดแย้งให้หมดไป
- 6.4) เกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยการมีส่วนร่วม
- 6.5) METAPLAN เป็นวิธีแสดงความคิดเห็น โดยการเขียนทำให้ไม่เกิดการพูดสวน ไม่พูดซ้ำซากทำให้สมองเก็บข้อมูลไว้ได้
- 6.6) การเขียนข้อมูลคิดไว้รอบห้อง ทำให้เห็นความต่อเนื่องของเนื้อหา การประชุมตลอดการประชุมที่ต้องการแสดงความคิดเห็นร่วมกัน
- 6.7) การติดความคิดเห็นของทุกคนไว้รอบห้องทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมเห็นความสำคัญของความคิดเห็นของตนเองและผู้อื่น ทำให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมในการสรุปการประชุม การเป็นเจ้าของกิจกรรมที่เกิดขึ้นหลังการประชุม

3.1.4 MIND MAP (แผนที่ความคิด)

ในการจัดกิจกรรมทุกครั้งทางโครงการจะมีการใช้แผนที่ทางความคิดในการระดมความคิดเห็น ซึ่งเป็นวิธีการช่วยบันทึกความคิดเพื่อให้เห็นภาพความคิดที่หลากหลายมุมมองที่กว้างและชัดเจนกว่าการบันทึกที่เราคุ้นเคยโดยยังไม่จัดระบบระเบียบความคิดใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นวิธีการที่สอดคล้องกับโครงสร้างการคิดของมนุษย์ที่บางช่วงสมองจะกระโดดออกนอกทางขณะที่กำลังคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การทำให้สมองได้คิด ได้ทำงานตามธรรมชาติ นั้น มีลักษณะเหมือนต้นไม้ที่แตกกิ่งก้านออกไปเรื่อย ๆ

ตัวอย่างการใช้แผนที่
ความคิดในโครงการ

วิธีการ การทำแผนที่ความคิด เริ่มต้นด้วยการเขียนคำสั้น ๆ ในประเด็นที่เราต้องการ (Key Words) ไว้กลางกระดาษแผ่นใหญ่ที่ไม่มีเส้นบรรทัดวางไว้ในแนวนอน ลากเส้นสิ่งที่สัมพันธ์กับประเด็น

ด้วยปากกาหลากหลายออกไป การทำแผนที่ความคิดเป็นวิธีหนึ่งในการจัดบันทึกความคิดของผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่ม โดยให้สมาชิกทุกคนเสนอความคิดที่ตั้งเอาไว้ อาจกำหนดกติกาให้เสนอเพียงคนละหัวข้อก่อน เพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม ทุกความคิดที่เสนอขึ้นมาวิทยากรจะจัดบันทึกด้วยคำสั้น ๆ เขียนตัวโต ๆ ให้ทุกคนมองเห็น พร้อมทั้งโยงเส้นเข้ากับกิ่งต่าง ๆ ของผู้เสนอ

วิธีนี้ทำให้ได้ความคิดที่หลากหลาย การมองเห็นความคิดของผู้อื่นที่ถูกบันทึกไว้ทำให้คนอื่น ๆ เกิดความคิดใหม่ต่อไปได้ เปรียบเสมือนการต่อภาพ Jigsaw นั่นเอง วิทยากรมีหน้าที่กระตุ้นให้สมาชิกอธิบายความคิดให้กลุ่มฟังจนเข้าใจความหมายที่สมาชิกอธิบายเอาไว้ การจัดความสำคัญ ความสัมพันธ์ และความเป็นไปได้ตามความเห็นของสมาชิก กระทำได้โดยแจก Sticker สีให้คนละ 5-8 แด้มเท่า ๆ กัน เพื่อให้สมาชิกร่วมไปติดข้างคำที่สมาชิกให้ความสนใจซึ่งอาจให้มากกว่า 1 แด้ม ต่อ 1 คำได้

หลักสำคัญในการทำแผนที่ความคิด

1. อย่าเขียนประโยคยาว ๆ เพราะพื้นที่จำกัด ให้เขียนใจความสั้น ๆ หรือ วลีเท่านั้น หากมีประโยคยาว ๆ ให้กลุ่มช่วยกันสรุปเป็นคำสั้น ๆ
2. ให้เขียนด้วยปากกาหลาย ๆ สี
3. ให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น (ผิดถูกไม่ваกัน)

หากแตกออกมาแล้วเต็มแผ่นกระดาษไม่มีที่เขียน หรือต้องการจะเจาะลึกในเรื่องนั้นเป็นการเฉพาะ ให้ยกเรื่องนั้น ๆ มาขึ้นแผ่นใหม่ โดยเอาเรื่องนั้นมาตั้งตรงกลางแล้วแตกแผนที่อีกครั้งหนึ่ง และหลังจากที่ทำแผนที่ความคิดเสร็จแล้วให้ที่ประชุมวิเคราะห์ร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง และประมวลออกมาเป็นแผนที่ความคิดตามที่สรุปอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์หรือจัดหมวดหมู่ให้ชัดเจน

ข้อดีของการทำ MIND MAP

1. ทำให้จำได้ง่ายขึ้น
2. ทุกคนได้มีส่วนร่วม
3. ได้ความเห็นของทุกคน
4. สามารถนำเสนอได้ดีและทำให้ผู้เข้าร่วมสนใจ

3.1.5 การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้รู้

ทีมวิจัยเด็กและเยาวชน ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก “ผู้รู้ด้านต่าง ๆ” เช่น

ด้านการเกษตร ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน รวมถึงผู้นำกลุ่ม เครือข่าย ต่าง ๆ โดยได้ร่วมกันกำหนดประเด็น

การสัมภาษณ์ภายในทีม เป็นการพูดคุยกับผู้อื่นอย่างไม่เป็นทางการ ที่บ้าน หรือฟาร์มของผู้รู้ โดยแบ่งกัน สัมภาษณ์ โดยแบ่งเป็นกลุ่มละ 2-3 คน แล้วนำข้อมูลมาสรุป แลกเปลี่ยนกันในทีมงาน

3.1.6 การสำรวจด้วยตัวอย่าง

เนื่องจากมีข้อมูลบางเรื่องที่ต้องมีตัวเลขสนับสนุน เพื่อประกอบการตัดสินใจเลือก ทางเลือกที่เหมาะสม ในการกำหนดกิจกรรมสู่การพึ่งตนเองของชุมชน ทีมพี่เลี้ยงจึงร่วมกับทีมวิจัย กำหนดกรอบเนื้อหาของข้อมูลเชิงลึก ดังนี้

- 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม
- 2) ข้อมูลถั่วเหลือง ในช่วง 5 ปี (2547-2551) พื้นที่ปลูก ผลผลิต ต้นทุน ราคาขาย รายได้
- 3) ข้อมูลรายได้ รายจ่าย และหนี้สิน

หลังจากนั้นก็ได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 15 ราย ที่เป็นตัวแทนของหมู่บ้านได้ โดยมี เงื่อนไขในการเลือกดูที่ความครอบคลุม ในด้าน ขนาดครัวเรือน พื้นที่ถือครอง และภูมินิเวศ หลังจากนั้น ก็กำหนดแบบสอบถาม ทำความเข้าใจร่วมกัน และให้ทีมวิจัยเยาวชนเป็นผู้สัมภาษณ์ โดย สกว.

แม่ฮ่องสอนช่วยในการประมวลและวิเคราะห์ผล

ทีมวิจัยเยาวชน และเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์

3.1.7 การใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

เครื่องมือนี้ถูกนำมาใช้ภายหลังในช่วงท้ายของโครงการ เนื่องจากทีมวิจัยมีปัญหาด้านการ วิเคราะห์และการบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบ จึงขาดข้อมูลอย่างรอบด้านที่จะนำเสนอสู่ชุมชนในการหา โจทย์วิจัยที่ชัดเจน ที่นำไปสู่การศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมพฤติกรรมบริโภคนิยมนและแนว ทางการพึ่งตนเองในการบริโภคของคนในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในชุมชน

ดังนั้น สกว.แม่ฮ่องสอน จึงหารือกับทีมวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม โดยเลือกเครื่องมือบางตัว ในชุดการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ในเวลาสั้น (4 วัน) โดยเตรียมข้อมูล กรอบเนื้อหา เลือก เครื่องมือ เตรียมสื่อ สร้างความเข้าใจทีม (2 วัน) และเก็บข้อมูลในพื้นที่ (2 วัน)

เครื่องมือที่ใช้ดังนี้

แผนที่รอบนอกและปฏิทินอาหารจากป่า แหล่งน้ำ

เป็นการระดมความคิดจากการแบ่งกลุ่มย่อย เพื่อวิเคราะห์ “ทรัพยากร” ของหมู่บ้าน โดยวางกรอบจากการดูข้อมูลในรายงาน แล้วกำหนดส่วนที่ขาด ซึ่งประเด็นข้อมูลที่จะเก็บเพิ่มมีดังนี้

- 1) แผนที่รอบนอก เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของบ้านวังคัน
- 2) ปฏิทินอาหารธรรมชาติ แบ่งเป็น สัตว์จากป่า , อาหารจากน้ำ , และพืชจากป่า

โดยมีวิทยากรกระบวนการ 2 คน คือ นางสาวพรทิว ยอดมงคล และนางวาสนา เกษอินทร์ ข้อมูลที่ได้จากการทำแผนที่รอบนอกทำให้รู้ถึงการจัดการทรัพยากรของบ้านวังคัน ผลการศึกษามีในเนื้อหาจากการวิจัยในตอนที่ 4

ทีมวิจัยเยาวชน ชุมชน และพี่เลี้ยงจัดเวทีวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

แผนที่รอบใน กลุ่มองค์กร และปฏิทินประเพณี

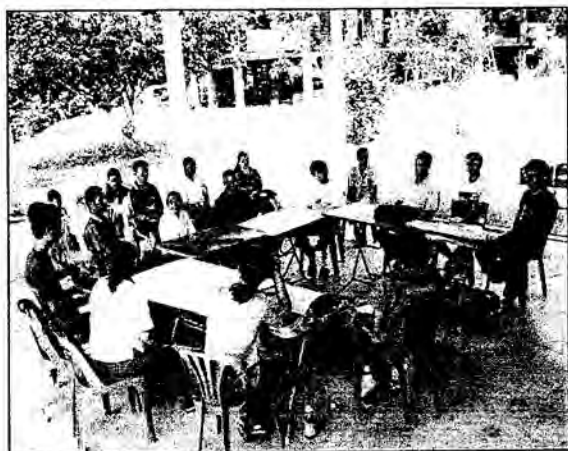
เป็นการระดมความคิดจากการแบ่งกลุ่มย่อย เพื่อวิเคราะห์ “ระบบชุมชน” ของหมู่บ้าน โดยวางกรอบจากการดูข้อมูลในรายงาน แล้วกำหนดส่วนที่ขาด ซึ่งประเด็นข้อมูลที่จะเก็บเพิ่มมีดังนี้

- 1) แผนที่รอบใน (แสดงโครงสร้างพื้นฐาน ที่ตั้งบ้านเรือน สถานที่สำคัญของหมู่บ้าน ผู้รู้ด้านต่าง ๆ สถานที่พบปะ ร้านค้าของชุมชน)
- 2) ข้อมูลกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เพิ่มจากที่มีอยู่ (ผู้นำ/ ที่ติดต่อ กรรมการ/ สมาชิก เงินออม ปีที่ตั้ง การสนับสนุน กิจกรรมของกลุ่ม จุดอ่อน จุดแข็ง และประเมินความเข้มแข็ง)
- 3) ปฏิทินประเพณี ที่เพิ่มจากเดิมที่มีเพียง งาน/ ประเพณีที่เป็นสากล ครั้งนี้ให้นั้นประเพณีของท้องถิ่นเท่านั้น

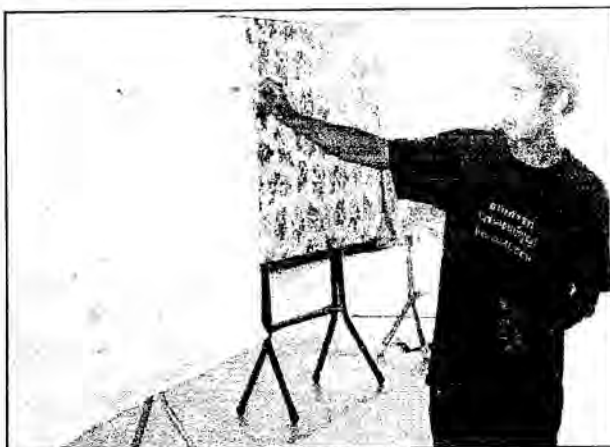
เมื่อกำหนดกรอบได้แล้ว ก็กำหนดคนรับผิดชอบ เป็นวิทยากรกระบวนการ 2 คน คือ นางสาว
 อรุณี เวียงแสง และนายพิทักษ์ (นักวิจัย) ในวันแรก และมีเวทีเก็บข้อมูลเพื่อนำเสนอผลการระดมความคิด
 จากวันแรก เพื่อตั้งคำถามในการวิเคราะห์เพิ่ม และเติมเต็ม/ แก้ไขข้อมูล ผลสรุปจะได้นำเสนอในส่วนที่ 4

กลุ่มย่อยวิเคราะห์ระบบชุมชน ในเวทีวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

เวทีเก็บข้อมูลจาก
 การวิเคราะห์
 กลุ่มย่อย
 เพื่อเพิ่มเติมแก้ไข

3.2 สรุปผลการดำเนินงานตามกิจกรรม

กิจกรรมทั้งหมดที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติไปตามแผน โดยทีมงานวิจัยบ้านวังคันได้พยายามรวบรวมรายละเอียด ขั้นตอน กระบวนการ แผนงานอย่างเป็นลำดับ เพื่อให้เกิดเป็นการสรุปประเมินกิจกรรมในแต่ละครั้ง และเพื่อปรับปรุงหรือหาเทคนิคในการทำกิจกรรมในครั้งต่อไป กิจกรรมต่าง ๆ ในกระบวนการวิจัย สามารถสรุป ได้ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 สรุปกิจกรรมหลักในการดำเนินการวิจัย (เฉพาะกิจกรรมที่มีการใช้จ่ายงบประมาณเท่านั้น)

ที่	ชื่อกิจกรรม	วันที่จัด	ผู้เข้าร่วม	ประเด็นเนื้อหาหลัก
1	เวทีทบทวนแผนงานและกำหนดรายละเอียดการเก็บข้อมูล	26 เมย.49	ทีมวิจัย 13 คน	- กำหนดกรอบเนื้อหาของประเด็นการศึกษาข้อมูล ด้านต่าง ๆ - การกำหนดบทบาทหน้าที่ของทีมงาน - ทำแผนการทำงานต่อเนื่อง
2	เวทีทบทวนข้อมูลบริบทชุมชน และข้อมูลพื้นฐาน	20 พค. 49	ทีมวิจัย ผู้เกี่ยวข้อง 23 คน	- นำเสนอข้อมูลที่ศึกษาตามแผนของชุมชน 4 ปีก - กำหนดเนื้อหา 3 เรื่อง (ร้านค้า, พฤติกรรมการบริโภค, รายรับ-รายจ่าย)
3	ประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินข้อมูลจากเอกสารการศึกษา # 1	10 มิย. 49	16 คน	- นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษา - จัดทำแบบฟอร์มเก็บข้อมูลเพิ่มเติม - วิเคราะห์ปัญหาการดำเนินงาน
4	ประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินข้อมูลจากเอกสารการศึกษา # 2	17 มิย. 49	15 คน	- วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา - ให้เก็บข้อมูลเพิ่มเติม 8 รายการ โดยมอบหมายให้ชุมชน 4 ปีกจัดเก็บ
5	ประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินข้อมูลจากเอกสารการศึกษา # 3	20 มิย. 49	16 คน	- นำเสนอข้อมูลความก้าวหน้าในการจัดเก็บข้อมูล 5 ด้าน ได้แก่ การนำเข้าสินค้า, พฤติกรรมฯ, ภาวะสังคม ฯลฯ
6	ประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินข้อมูลจากเอกสารการศึกษา # 4	7 – 9 กค.49	16 คน	- สรุปภาพรวมของการเก็บข้อมูลแต่ละปีก (ตารางที่ 6) - มอบหมายงานแก่ทีมวิจัยต่อเนื่อง
7	เวทีสรุปประเมินผลการจัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล	20 กย.49	46 คน	- นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษา - กำหนดประเด็นการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม - วิเคราะห์ปัญหาการดำเนินงาน

รายละเอียดแยกเป็นรายกิจกรรมสามารถสรุปได้ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การทบทวนแผนงาน และการกำหนดรายละเอียดแผนการเก็บข้อมูล

ความคาดหวัง

- 1) ได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของทีมวิจัยทั้ง 15 คน
- 2) ได้แผนงานในการจัดเก็บข้อมูลต่าง ๆ
- 3) ได้บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรมในครั้งนี้เพื่อการพัฒนาในครั้งต่อไป

วัตถุประสงค์ของการดำเนินกิจกรรม

- 1) เพื่อทบทวนแผนงานที่วางแผนไว้ในโครงการ
- 2) เพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่ของทีมวิจัยให้เหมาะสม
- 3) เพื่อการใช้เครื่องมือในการทำการวิจัยได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม
- 4) เพื่อสร้างความคุ้นเคยในหน้าที่และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมวิจัย

ระยะเวลา / สถานที่

อาคารประชุมบ้านวังคัน เวลา 08.00 - 15.30 น. วันที่ 26 เมษายน 2549 จำนวนผู้เข้าร่วม 13 คน

ขั้นตอนการจัดกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

- 1) นัดหมายประชุมล่วงหน้าการจัดกิจกรรม
- 2) เตรียมเนื้อหาที่จะจัดกิจกรรม
- 3) เตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรม เช่น สี กระดาษ ปากกา กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึก การเตรียมการนั้นกระทำล่วงหน้าก่อน 1 วัน เพื่อความพร้อมในวันจัดกิจกรรม
- 4) กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับทีมวิจัยในการปฏิบัติการวิจัยจึงเป็นการจัดกิจกรรมโดยมีทีมวิจัยเข้าร่วมเป็นส่วนใหญ่

ขั้นปฏิบัติการในการจัดกิจกรรม

- 1) พูดคุย เสนอความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง
- 2) สรุปประเด็นสำคัญ ยกขึ้นมาพูดและแสดงความคิดเห็น
- 3) กำหนดคุณสมบัติความเหมาะสมในแต่ละหน้าที่

เครื่องมือและวิธีการที่นำมาใช้ ในแต่ละขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

การใช้ MIND MAP (แผนที่ความคิด) โดยในกิจกรรมนี้ได้ใช้แผนที่ความคิด เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นกันมากขึ้น และสามารถจับประเด็นได้

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

หัวหน้าโครงการกล่าวทักทายผู้เข้าร่วมประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการการวิจัย ฯ ทบทวนแผนงานกิจกรรมที่จะดำเนินการ เพื่อกำหนดเนื้อหาในการศึกษาสถานการณ์และผลกระทบของการบริโภคนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์ในชุมชนบ้านวังคันว่าเป็นอย่างไรมีสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไขจากอะไรบ้าง และเพื่อศึกษาชุมชนบ้านวังคันว่ามีศักยภาพทุนเดิมในการพึ่งตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไรบ้าง

คุณธนันชัย มุ่งจิต ผู้ประสานงาน Node - แม่ฮ่องสอน ได้สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานวิจัยฯ และแนวทางการทำงานของโครงการวิจัยบ้านวังคันเพิ่มเติมแก่ผู้เข้าร่วม และได้ชวนผู้เข้าร่วมพูดคุย ในเรื่องประเด็นข้อมูลที่จะศึกษา ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

ประเด็นที่จะศึกษา

- การศึกษาชุมชนการบริโภคตามกระแส โดยการศึกษาการบริโภคนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์ และกำหนดขอบเขตการบริโภคนิยมในสิ่งที่มีความจำเป็นและเกินความจำเป็น และการศึกษาศักยภาพชุมชนในการพึ่งตนเองว่ามีอะไรบ้าง

- การศึกษาการดำรงชีวิต ในเรื่องอาหารว่าชุมชนมีแหล่งอาหารใดบ้าง มีสิ่งอำนวยความสะดวก การดูแลสุขภาพ การศึกษาอะไรบ้าง เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยเงื่อนไข ผลกระทบที่เกิดขึ้น

- การศึกษาการประกอบอาชีพ ว่ามีอาชีพอะไรบ้างมีวิถีชีวิต ต้นทุนการผลิต ผลตอบแทน และให้มีการวิเคราะห์อาชีพเพื่อให้ทราบถึงปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับอาชีพนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไรบ้าง

- การศึกษากิจกรรมทางสังคม ว่ามีวัฒนธรรมประเพณีอะไรบ้างที่ยังดำรงรักษาอยู่ และขาดการสืบทอด ตลอดจนสามารถอธิบายการปฏิบัติและความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

- การศึกษาการเข้ามาของสินค้า พฤติกรรมการซื้อ รายได้-รายจ่าย โดยศึกษาจาก

สถานการณ์ เหตุปัจจัย บุคคล เพื่อค้นหาปัญหาผลกระทบ ปัจจัย/ เงื่อนไข และผู้ได้รับผลกระทบ อันเป็นปรากฏการณ์ของปัญหาที่มาจากหนี้สิน

- การศึกษาประเด็นหลัก เพื่อเป็นการศึกษาในด้านศักยภาพชุมชนในเรื่องของการพึ่งตนเองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่ามีอะไรบ้าง และเพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์ปัญหาของชุมชน เหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นและผู้ที่ได้รับผลกระทบนั้น ๆ คือใครบ้าง

เวทีต่าง ๆ ที่จัดร่วมกับชุมชนตาม

เพิ่มเติม การศึกษาการเข้ามาของสินค้าควรแยกประเภทเป็น สินค้าเพื่อการอุปโภค และสินค้าเพื่อการบริโภค การศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภค ควรศึกษาถึงแหล่งที่มาของสินค้า ปริมาณ การใช้ประโยชน์และผลกระทบที่เกิดขึ้น การศึกษารายได้-รายจ่ายครัวเรือน ควรกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน ที่เต็มใจให้ข้อมูล ขอบบันทึก เพราะเป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อน ต้องชี้แจงให้เข้าใจจะได้รับความร่วมมือมากขึ้น และการประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรมควรศึกษาโดยละเอียดเพื่อให้ทราบถึง ที่มาของแนวคิด เบื้องหลัง การพิธีกรรม การสืบทอด การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และผลกระทบ

ทีมวิจัยได้แสดงความคิดในประเด็นต่างๆ ผ่าน MIND MAP (แผนที่ความคิด) เพื่อกำหนด ประเด็นการศึกษาร่วมกัน

แบบบทบาทหน้าที่/ ประเด็นเก็บข้อมูล

หัวหน้าโครงการได้สรุปเนื้อหาและประเด็นที่ผู้ประสานงานและทีมวิจัยได้นำเสนอเพื่อกำหนด ขอบเขตการศึกษา การแบ่งบทบาทหน้าที่ของทีมตามความสนใจและความถนัดในเรื่องที่ต้องศึกษา โดย ในกิจกรรมครั้งนี้ได้แบ่งบทบาททีมไว้ดังนี้

- 1) หัวหน้าโครงการเป็นผู้ดูแลช่วยเหลือ ร่วมดำเนินการวิจัย และอนุมัติการใช้จ่ายเงิน
- 2) ผู้ช่วยนักวิจัยมีหน้าที่เก็บรวบรวมข้อมูลและปฏิบัติการช่วยทีมวิจัย
- 3) ทีมวิจัยมีหน้าที่ในการปฏิบัติการวิจัยตามที่ได้รับมอบหมาย โดยแบ่งตามป๊อกให้มีการ ปฏิบัติการเก็บข้อมูล และกำหนดหน้าที่ให้ทีมวิจัยได้ไปรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชนและ ข้อมูลพื้นฐานจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสวัด กลุ่ม/ ช่างในชุมชน โดย ศึกษาข้อมูลที่ได้อบรมมาดังตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 5 ผู้รับผิดชอบ บทบาท และประเด็น ในการเก็บข้อมูลชุมชน

ป๊อก	ผู้รับผิดชอบปฏิบัติการวิจัยในแต่ละป๊อก		ประเด็นข้อมูลที่เก็บ
	ที่	ชื่อสกุล	
1	1	นางบัวผัด ด้าวเต็บ	1) ประวัติความเป็นมาของโบสถ์คริสจักร
	2	นางสาวกษมา คงเดิม	2) ประวัติการก่อสร้างประปาส่วนภูมิภาค
	3	นางสาวอุษา คงเดิม	
2	1	นายนิรุติ จอมคำ	1) ประวัติความเป็นมาของศาลากลางหมู่บ้าน
	2	นายรุ่งโรจน์ วงศ์แสน	2) ประวัติความเป็นมาของกองทุนต่างๆ 3) ประวัติความเป็นมาของประปาหมู่บ้าน

ป๊อก	ผู้รับผิดชอบปฏิบัติการวิจัยในแต่ละป๊อก		ประเด็นข้อมูลที่เก็บ
	ที่	ชื่อสกุล	
3	1	นายธนิต วงศ์ทอง	1) ประวัติความเป็นมาของผู้นำ ผู้ใหญ่บ้าน 2) ประวัติความเป็นมาของโรงเรียน
	2	นางสาวปิยวดี มะโนธรรม	
	3	นายอหัมหมัด งามม	
	4	นายสน มะโนธรรม	
	5	นางอนงค์ วงศ์อิน	
	6	นางบุญศรี งามมศรี	
4	1	นายสมบุญ สุวรรณโณ	1) ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้าน 2) ประวัติความเป็นมาของวัด โบสถ์
	2	นางสาวสุภาพร งามม	
	3	นายสรเสริญ เกษมจิตร	
	4	นางบัวจันทร์ ไหลทุ่ง	
	5	นางสาวเกศนรินทร์ จันจร	

หมายเหตุ : เมื่อวางบทบาทหน้าที่ให้ทีมเสร็จแล้ว ให้ทีมวิจัยแต่ละป๊อกไปวางแผนและกำหนดระยะเวลาในการจัดเก็บข้อมูลที่ได้รับมอบหมาย โดยมีกำหนดเสร็จก่อนวันที่ 15 พฤษภาคม 2549

ปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินกิจกรรมและข้อเสนอแนะ

ปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินกิจกรรม

- 1) เนื้อหาที่จัดควรกระชับเข้าใจง่าย
- 2) การแบ่งเวลายังไม่เหมาะสม คือ ไม่รู้ว่าในแต่ละช่วงจะพูดเรื่องอะไร
- 3) ทีมวิทยากรยังขาดความรู้ ทักษะการเป็นวิทยากรกระบวนการ

ข้อเสนอแนะ

- 1) จัดกิจกรรมให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น แบ่งกลุ่มระดมความคิด
- 2) เตรียมเนื้อหาให้ทราบล่วงหน้า
- 3) ควรมีกิจกรรมนันทนาการด้วย

บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม

- ความคาดหวังต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

เป็นไปตามความคาดหวังเพราะ วัตถุประสงค์หลัก คือ การทบทวนแผนงานและการวางแผนจัดเก็บข้อมูล การได้แบ่งหน้าที่ในการจัดเก็บข้อมูลไม่เป็นไปตามความคาดหวัง คือ

เนื้อหาเกี่ยวกับเวลาไม่เหมาะสม คือเนื้อหาประเด็นที่จะคุยหลัก ๆ ได้พูดคุยกันแล้วเป็นการคุยเรื่องเดิมมากเกินไป

- สถานที่ / ช่วงเวลา / งบประมาณ ในการจัดกิจกรรม
  - เหมาะสมเพราะทีมวิจัยที่มาร่วมกิจกรรมมาพร้อมเพรียงกัน
  - ไม่เหมาะสมเพราะใช้เวลามาก เนื้อหาน้อยไป
  - ถ้าจะดำเนินกิจกรรมคล้าย ๆ กันนี้ ควรเตรียมเนื้อหา แบ่งหน้าที่ที่จะพูดในกิจกรรมให้พร้อมและควรให้เหมาะสมกับเวลา
- กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรม
  - กลุ่มคนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่เข้าร่วมเป็นทีมวิจัย เข้าร่วมเพราะเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการพูดคุยกับทีมวิจัย
  - ถ้าจะทำให้กลุ่มคนเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมเข้าร่วม ต้องมีการบอกกล่าวล่วงหน้า และเลือกวันเวลาที่เหมาะสม
- ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม
  - มีความเหมาะสม เพราะทีมวิจัยได้มาพูดคุย ทบทวนแผนงานและวางแผนการจัดเก็บข้อมูลร่วมกัน
  - ในส่วนที่ยังไม่เหมาะสม คือการจัดเนื้อหาที่เข้าใจยาก และเวลานานเกินไป
  - ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรใช้เวลาให้เหมาะสมกับเนื้อหา โดยการเตรียมเนื้อหาที่จะคุยกันให้พร้อม เครื่องมือที่ใช้ควรมีการบันทึกเสียงด้วย
- วิธีการ/ เครื่องมือ
  - ที่เหมาะสม คือการใช้แผนที่ทางความคิดในการแสดงความคิดเห็น
  - ที่ไม่เหมาะสม คือ ไม่ได้ใช้เทปบันทึกการประชุม
  - ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรให้มีการใช้เครื่องมือที่หลากหลายและมีการบันทึกการด้วย
- เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่นำมาใช้
  - ที่เหมาะสม เพราะมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า จึงได้ทบทวนแผนงานที่ผ่านมาและได้แผนการจัดเก็บข้อมูล
  - ที่ไม่เหมาะสม เพราะใช้เวลาพูดเรื่องเดิมมากเกินไป
  - ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรจัดให้กระชับเหมาะสมกับเนื้อหาที่พูดคุย

- เนื้อหา ที่ได้จากจัดกิจกรรม

ได้แก่เนื้อหาในการจัดเก็บข้อมูล บริบทชุมชน ข้อมูลพื้นฐาน และการศึกษาปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

- แผนงานต่อเนื่อง บทบาทหน้าที่และข้อตกลงร่วมกัน

- แผนงานเป็นไปตามความคาดหวัง แต่ปรับเปลี่ยนการทำงานโดยแบ่งหน้าที่ตามความถนัด เพราะเดิมที่ตกลงร่วมกันในเรื่องการแบ่งหน้าที่ยังไม่เหมาะสมปรับเปลี่ยนไปเพราะความถนัดและสร้างความคุ้นเคยเกี่ยวกับการจัดเก็บข้อมูลก่อน

- ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและข้อเสนอแนะ

ปัญหาอุปสรรค ที่เกิดขึ้นในกิจกรรมคือการแสดงความคิดเห็นของทีมวิจัยมีน้อยมาก
ข้อเสนอแนะ ควรจัดให้มีนันทนาการและการระดมความคิดมากขึ้น

- ความร่วมมือ/ความขัดแย้งและข้อสรุป ระหว่างการดำเนินกิจกรรม

เกิดความร่วมมือกันในการวางแผนการจัดเก็บข้อมูลและได้ข้อสรุปในที่ประชุมให้มีการจัดกิจกรรมเวทีทบทวนข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลพื้นฐานในเดือนหน้า

- บรรยากาศในการดำเนินกิจกรรม ความประทับใจที่เกิดขึ้น จากการสะท้อนของ

ผู้เข้าร่วมและทีมวิจัย คือมีแสดงความคิดเห็น ผู้สงสัยต้องการข้อมูลเพิ่มเติมมีการซักถาม ทีมวิจัยให้ความสำคัญซึ่งกันและกัน

กิจกรรมที่ 2 เวทีทบทวนข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลพื้นฐาน

ทบทวนความคาดหวังต่อเป้าหมาย

- 1) ได้ทบทวนความรู้ ข้อมูลตั้งแต่เริ่มดำเนินการ
- 2) ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลที่ได้ทำการวิจัย
- 3) ได้องค์ความรู้ใหม่ ๆ ในการปฏิบัติงาน

ระยะเวลา / สถานที่

อาคารประชุม บ้านวังคัน ช่วงเวลา 08.00-15.30 น. วันที่ 20 พฤษภาคม 2549 จำนวนผู้เข้าร่วม 23 คน

ขั้นตอนการจัดกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

- 1) นัดหมายประชุมล่วงหน้าการจัดกิจกรรม
- 2) ทีมวิจัยเตรียมเนื้อหาที่จะนำมาเสนอในกิจกรรม
- 3) เตรียมทีมในการทำหน้าที่บันทึก สรุปเวที การถ่ายรูปกิจกรรม

- 4) เตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรม เช่น สี กระดาษ ปากกา กดิ่งถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึก

การเตรียมการนั้นกระทำล่วงหน้าก่อน 1 วัน เพื่อความพร้อมในวันจัดกิจกรรม กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับทีมวิจัยในการปฏิบัติการวิจัยจึงเป็นการจัดกิจกรรมโดยมีทีมวิจัยเข้าร่วมเป็นส่วนใหญ่

ขั้นปฏิบัติการในการจัดกิจกรรม

- 1) แลกเปลี่ยนข้อมูลที่ได้เตรียมการนำเสนอ
- 2) เพิ่มเติมข้อมูลระหว่างกัน
- 3) สรุปสาระประเด็นสำคัญ เพื่อการศึกษาในลำดับต่อไป
- 4) วิเคราะห์ข้อมูลที่ทีมได้นำมาเสนอ
- 5) สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้นำมาเสนอ
- 6) ประเมินผลข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด
- 7) หาแนวทางในการศึกษาขั้นต่อไป

เครื่องมือและวิธีการที่นำมาใช้

การใช้ MIND MAP (แผนที่ความคิด) โดยในกิจกรรมนี้ได้ใช้แผนที่ทางความคิดเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นกันมากขึ้น

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

สรุปสาระสำคัญ

ชี้แจงวัตถุประสงค์กิจกรรมเวทีทบทวนข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลพื้นฐานและให้ทีมได้นำเสนอข้อมูลจากแผนงานที่ได้มอบหมายดังนี้

ป๊อก 1 ศึกษาความเป็นมาของโบสถ์คริสจักรและความเป็นมาของประชาส่วนภูมิภาค ข้อมูลที่ได้มามีความน่าเชื่อถือและมีความละเอียดค่อนข้างมาก

ป๊อก 2 ศึกษาประวัติความเป็นมาของศาลากลางหมู่บ้าน กองทุนต่าง ๆ และความเป็นมาของประเพณีหมู่บ้าน ข้อมูลที่นำมาเสนอค่อนข้างสมบูรณ์ ยกเว้นกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนแห่งชาติ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขที่ยังขาดข้อมูล เช่น พ.ศ. / งบประมาณ เป็นต้น

ป๊อก 3 ศึกษาข้อมูลประวัติความเป็นมาของผู้นำผู้ใหญ่บ้านและโรงเรียนบ้านวังคัน ข้อมูลยังขาดความน่าเชื่อถือเพราะนอกจากการศึกษาโดยมีบุคคลอ้างอิงแล้วควรหาหลักฐานที่เป็นข้อมูลทางการอ้างอิงด้วย ควรไปติดต่อกับทางอำเภอและควรศึกษาความเป็นมาของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านวังคันด้วย

ป๊อก 4 ศึกษาข้อมูลความเป็นมาของหมู่บ้าน วัด โบสถ์ ข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาควรหาหลักฐานทางวิชาการมาอ้างอิงด้วย

หมายเหตุ ข้อมูลบริบทชุมชนทั้งหมดที่ได้ทำการศึกษาถูกรวบรวมไว้ใน **ส่วนที่ 2 บริบทชุมชน** ซึ่งทางทีมวิจัยได้ทำการตรวจสอบเพิ่มเติม ข้อมูลจากผู้รู้ เอกสารมือ 2 เพื่อนำเสนอในรายงานวิจัยฉบับนี้

หลังการนำเสนอและรับฟังความคิดเห็นข้อเสนอแนะจากที่ปรึกษาโครงการทีมวิจัยได้กำหนดแผนการเก็บข้อมูลและกำหนดแบบสอบถามดังนี้

1. แบบสอบถามกรณีการนำเข้าสินค้าแบ่งตามประเภทสินค้า
2. แบบสอบถามกรณีศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินและพฤติกรรมบุคคลในแต่ละช่วงอายุ/ การศึกษา/อาชีพของคนในหมู่บ้าน
3. ศึกษาารายรับ - รายจ่ายของครอบครัวเป้าหมาย

เมื่อกำหนดเนื้อหาแบบสอบถามเสร็จ หัวหน้าโครงการได้มอบหมายให้ผู้ช่วยนักวิจัยไปจัดทำแบบฟอร์มดังกล่าวและแจกให้กับทีมวิจัยภายในวันที่ 25 พฤษภาคม 2549 นี้ โดย

แบบสอบถามที่ 1 มอบให้เป็นหน้าที่ของป๊อก 3 เพราะร้านค้ากรณีศึกษา 3 ร้านอยู่ในเขตการศึกษาของป๊อก 3

แบบสอบถามที่ 2 ให้ทีมวิจัยทั้ง 4 ป๊อก สังเกตพฤติกรรมบุคคลที่ระบุไว้ในแบบสอบถาม

แบบสอบถามที่ 3 ศึกษาารายรับ-รายจ่ายของแต่ละครอบครัว ให้ทีมวิจัยเริ่มต้นที่ครอบครัวของทีมและกลุ่มสมาชิกการทำบัญชีครัวเรือนของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

บทสรุปของแผนงาน

- 1) ได้แผนงานในการจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติม จากข้อมูลที่ยังขาดหายบางส่วน
- 2) ได้แผนงานในการจัดกิจกรรมประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษาในเดือนถัดไป

ปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินกิจกรรมและข้อเสนอแนะ

ปัญหาอุปสรรค

- 1) ข้อมูลที่นำมาเสนอบางส่วนยังไม่สมบูรณ์
- 2) ข้อมูลบางส่วนควรมีผู้รู้หรือกลุ่มบุคคลที่มีข้อมูลมาช่วยเพิ่มเติม

ข้อเสนอแนะ

- 1) การจัดกิจกรรมควรเน้นการมีส่วนร่วมมากขึ้น
- 2) ทีมวิจัยเตรียมสรุปเนื้อหาที่นำมาเสนอให้เข้าใจง่าย
- 3) เน้นข้อมูลที่เฉพาะและเป็นประเด็นการศึกษาให้มากขึ้น

บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม

- ความคาดหวังต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมาย
  - เป็นไปตามความคาดหวังเพราะวัตถุประสงค์หลัก คือ ได้มีการทบทวนข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลพื้นฐาน
  - ไม่เป็นไปตามความคาดหวัง เพราะเนื้อหาที่ศึกษาออกนอกประเด็นการศึกษามากไป
- สถานที่ ช่วงเวลา งบประมาณ ในการจัดกิจกรรม
  - มีความเหมาะสมเพราะทีมวิจัยที่มาร่วมกิจกรรมมาพร้อมเพรียงกันและข้อมูลที่น่าสนใจก็มีความสมบูรณ์มากขึ้น
  - ไม่เหมาะสมเพราะ การจัดกิจกรรมควรจัดในรูปแบบการปฏิบัติการกับชุมชนด้วย
  - ถ้าจะดำเนินกิจกรรมคล้าย ๆ กันนี้ ควรมีการเตรียมกิจกรรมเสริมทักษะและการเรียนรู้ระหว่างกันในด้านประสบการณ์การทำงานให้มากขึ้น
- กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรมเป็นไปตามที่คาดหวังหรือไม่
  - กลุ่มคนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นทีมวิจัย เพราะเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการพูดคุยกับทีมวิจัย
  - ถ้าจะทำให้กลุ่มคนเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมเข้าร่วม ต้องมีการบอกกล่าวล่วงหน้า และเลือกวันเวลาที่เหมาะสม
- ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม
  - เหมาะสม ข้อดีคือ ทีมวิจัยได้มาพูดคุยทบทวนข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลพื้นฐาน
  - ไม่เหมาะสม ข้อเสีย คือการนำเสนอค่อนข้างจำกัดเวลาและข้อมูลที่น่าสนใจควรสรุปเนื้อหาที่สำคัญ
  - ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ผู้ที่นำเสนอข้อมูลควรสรุปเนื้อหาสาระที่สำคัญ และเตรียมการนำเสนอให้พร้อมมากกว่านี้
- วิธีการ/เครื่องมือ มีความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมอย่างไร
  - เหมาะสม โดยที่ผู้นำเสนอสามารถสรุปเนื้อหาให้เข้าใจง่าย
  - ไม่เหมาะสมเพราะ ข้อมูลไม่ได้นำมาเปรียบเทียบข้อมูลเชิงปริมาณ
  - ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ให้จัดมีการนำเสนอข้อมูลโดยให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
- เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่นำมาใช้

- เนื้อหาที่มีความเหมาะสมเพราะมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า ข้อดีก็คือในกิจกรรมนี้ได้ ทบทวนข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลพื้นฐาน
  - ข้อเสีย ผู้นำเสนอบางคนใช้เวลาในการนำเสนอข้อมูลที่ออกนอกประเด็นงานวิจัยและเป็นการแสดงความคิดเห็นเป็นส่วนใหญ่
  - การจัดกิจกรรมครั้งต่อไปควรจัดให้กระชับเนื้อหาและหาวิธีการที่เหมาะสมกับข้อมูลที่ นำมาเสนอ
- เนื้อหา ที่ได้จากการจัดกิจกรรม

การนำข้อมูลบริบทชุมชน ข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลที่ได้ทำการจัดเก็บมาวิเคราะห์ผลได้นำไปสังเคราะห์เพื่อการใช้ประโยชน์
  - แผนงานต่อเนื่อง บทบาทหน้าที่และข้อตกลงร่วมกัน
    - แผนงานตามที่คาดหวังเป็นไปตามความคาดหวังแต่ปรับเปลี่ยนการนำเสนอที่เน้นความสำคัญในเนื้อหาการวิจัย
    - แผนงานที่ปรับเปลี่ยนโดยการใช้เครื่องมือให้หลากหลายแบบในการจัดเก็บข้อมูล
  - ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและข้อเสนอแนะ

การแสดงความคิดเห็นของทีมวิจัยมีน้อยมากและกระบวนการในการจัดกิจกรรมยังขาดขั้นตอนการสอดแทรก จึงควรจัดให้มีขั้นตอนการและการระดมความคิดมากขึ้น
  - ความสนใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม การมีส่วนร่วม ที่เห็นชัดที่สุดเป็นการนำเสนอข้อมูลที่สำคัญ และการเติมเต็มข้อมูลระหว่างกันมากขึ้น
  - ความร่วมมือ/ ความขัดแย้งและข้อสรุป ระหว่างการดำเนินกิจกรรม (ประเด็นความขัดแย้งและกลุ่มคนที่ขัดแย้ง) เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติงานร่วมกันและการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น
  - บรรยากาศในการดำเนินกิจกรรม ความประทับใจที่เกิดขึ้น จากการสะท้อนของผู้เข้าร่วมและทีมวิจัย ได้รับฟังการนำเสนอตลอดจนเป็นการเพิ่มพูนทักษะในการนำเสนอข้อมูลในขอบเขตที่จำกัดในการนำเสนอ

กิจกรรมที่ 3 การประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากการศึกษา ครั้งที่ 1

ความคาดหวังต่อเป้าหมาย

- 1) ได้วิเคราะห์ประเมินข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้ศึกษา
- 2) ได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการวิเคราะห์และการประเมินผลของข้อมูลที่ได้ศึกษา
- 3) ได้มีการเพิ่มเติมข้อมูลระหว่างกันมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการดำเนินกิจกรรม

- 1) เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลในการดำเนินงาน
- 2) เพื่อการประเมินผลจากการศึกษา
- 3) เพื่อการนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์เพื่อนำไปใช้ประโยชน์

ระยะเวลา / สถานที่ / ผู้เข้าร่วม

อาคารประชุม บ้านวังคัน ช่วงเวลา 08.00-15.00 น. วันที่ 10 มิถุนายน 2549 มีผู้เข้าร่วม 16 คน

ขั้นตอนการจัดกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

- 1) นัดหมายประชุมล่วงหน้าการจัดกิจกรรม
- 2) เตรียมข้อมูลในแต่ละส่วนในการที่จะนำเสนอในกิจกรรม
- 3) เตรียมวิทยากรกระบวนการ
- 4) เตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรม เช่น สี กล้อถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึก กระดาษสี 5 สี หรือกระดาษบุฟ กระดาษสำหรับติดประเด็นคำถาม ปากกาเคมี เทปขาว

การเตรียมการนั้นกระทำล่วงหน้าก่อน 1 วัน เพื่อความพร้อมในวันจัดกิจกรรม กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับทีมวิจัยในการปฏิบัติการวิจัยจึงเป็นการจัดกิจกรรมโดยมีทีมวิจัยเข้าร่วมเป็นส่วนใหญ่

ขั้นปฏิบัติการ ในการจัดกิจกรรม

- 1) พุดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูล
- 2) วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน
- 3) สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการปฏิบัติการวิจัย
- 4) สรุปประเด็นสำคัญ ยกขึ้นมาพูดและแสดงความคิดเห็น
- 5) วางแผนแนวทางการศึกษาในขั้นตอนต่อไป

เครื่องมือและวิธีการที่นำมาใช้

ใช้ MIND MAP (แผนที่ความคิด) โดยในกิจกรรมนี้ ได้ใช้แผนที่ทางความคิดเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นกันมากขึ้น และใช้ METAPLAN

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

สรุปสาระสำคัญ

ชี้แจงวัตถุประสงค์กิจกรรมประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา และเปิดให้ทีมวิจัยได้นำเสนอข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาว่า ได้ข้อมูลอะไรกันมาบ้างแล้ว

การเก็บข้อมูลจากผู้รู้ในชุมชนตามประเด็นที่กำหนด

นำเสนอข้อมูลที่เก็บมาได้

ป๊อก 3 ศึกษาการนำเข้าสินค้าโดยแบ่งตามประเภทสินค้า ซึ่งทางทีมนำป๊อก 3 ร่วมกับทางร้านค้า ทั้ง 3 ร้านซึ่งเป็นทีมวิจัยอยู่แล้วด้วย ข้อมูลที่ได้มายังเป็นข้อมูลดิบยังไม่ได้จำแนกประเภทและชนิดสินค้า จึงขอความคิดเห็นผ่านมายังเวทีว่าควรกำหนดประเภทและชนิดสินค้าอย่างไรบ้างเป็นกรณีศึกษา

ทีมวิจัยศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินและพฤติกรรมบุคคลในแต่ละช่วงอายุ / การศึกษา / อาชีพ ของคนในหมู่บ้าน ทีมได้ศึกษาโดยวิธีการสังเกตโดยบันทึกผ่านแบบฟอร์มและกรณีศึกษารายรับ - รายจ่ายของครอบครัวเป้าหมาย ซึ่งทำบัญชีผ่านบัญชีครัวเรือนของโครงการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ จำนวน 50 ครอบครัว

หัวหน้าโครงการเพิ่มเติมในส่วนการศึกษาการนำเข้าสินค้าแบ่งตามประเภทสินค้า โดยให้ทีม แยกสินค้าอุปโภคที่เป็นสินค้าใช้สอยและสินค้าบริโภคที่ใช้ปรุงหรืออาหารต่าง ๆ ตลอดจนแยกประเภท เครื่องดื่ม เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการตัดสินใจในการทำงานขั้นต่อไป

ทีมวิจัยร่วมกันแสดงความคิดเห็นและร่วมกันออกแบบฟอร์มในกรณีศึกษาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแนวทางการดำรงชีวิตในสภาวะสังคมปัจจุบันของหมู่บ้านและกรณีศึกษาสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในช่วงที่ผ่านมาจากอดีตถึงปัจจุบันเปรียบเทียบประเมินการเปลี่ยนแปลง

หัวหน้าโครงการหลังจากร่วมกันออกแบบฟอร์มเสร็จให้ผู้ช่วยนักวิจัยทำการจัดพิมพ์แบบฟอร์มและแจกให้ทีมไปศึกษาข้อมูลกำหนดจัดทำแบบฟอร์มและแจกให้ทีมในวันที่ 13 มิถุนายน 2549 และให้ทีมวิจัยรีบดำเนินการ

บทสรุปของแผนงาน

- 1) ได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษา
- 2) ได้ประเมินผลเบื้องต้นจากเอกสารที่ได้ทำการศึกษา
- 3) ได้วิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมจากการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

- 1) จัดให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลโดยการวิเคราะห์ประเมินผลและสังเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป
- 2) เตรียมแผนงานและการศึกษาเพิ่มเติม
- 3) จัดให้มีการนัดพบในการวิเคราะห์ประเมินผลและการสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำไปใช้ประโยชน์โดยการบูรณาการต่อไป
- 4) จัดให้มีการมีส่วนร่วมของทีมภายนอก เช่นกลุ่มที่ได้ทำการศึกษาในชุมชน

บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม

- ความคาดหวังต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมาย
  - เป็นไปตามความคาดหวังเพราะวัตถุประสงค์หลัก คือ ได้วิเคราะห์ข้อมูลและประเมินผลการศึกษา
  - ไม่เป็นไปตามความคาดหวัง คือการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่างๆในชุมชนในการนำเสนอยังมีน้อย
- สถานที่ ช่วงเวลา งบประมาณ ในการจัดกิจกรรม มีความเหมาะสมหรือไม่
  - มีความเหมาะสมเพราะทีมวิจัยที่มาทำกิจกรรมมาพร้อมเพรียงกันและมีโอกาสนำเสนอข้อมูลตลอดจนได้วิเคราะห์ข้อมูลและประเมินผลข้อมูลที่ตนได้ทำการศึกษา
  - ไม่เหมาะสมเพราะควรมีกลุ่มที่ได้ทำศึกษามาวิเคราะห์และประเมินผลร่วมกันมากกว่านี้

- ควรมีการเตรียมบุคลากรที่ได้ผ่านกระบวนการจากการศึกษามวิเคราะห์และประเมินผลร่วมกัน

- กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรม

- กลุ่มคนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่เข้าร่วมเป็นทีมวิจัย เข้าร่วมเพราะเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลและประเมินผลข้อมูลที่ได้ศึกษา
- ถ้าจะทำให้กลุ่มคนเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้นต้องมีการบอกกล่าวล่วงหน้า และเลือกวันเวลาที่เหมาะสม

- ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

- เหมาะสม เพราะทีมวิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลปัญหาการประเมินผลการศึกษาาร่วมกัน
- ไม่เหมาะสมเพราะทีมที่วิเคราะห์ข้อมูลยังเป็นบุคคลภายในควรมีก่อนกลุ่มคนภายนอกเข้าร่วมด้วย
- ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ให้มีการนำเสนอวิเคราะห์ ประเมินผลโดยการมีส่วนร่วมของหลาย ๆ ฝ่ายในชุมชน

- วิธีการ/ เครื่องมือ

- เหมาะสมโดยที่การทีมวิจัยได้นำเสนอข้อมูลมาวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลและได้แลกเปลี่ยนการทำงานร่วมกัน
- ไม่ เหมาะสมเพราะ ขาดอุปกรณ์ สื่อ และบุคคลที่ผ่านการดำเนินการในชุมชนเข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็น
- ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ให้มีการใช้เครื่องมือที่หลากหลายและมีการนัดหมายการตลอดจนใช้เครื่องมือ การนำเสนอตลอดจนบุคคลที่เข้าแลกเปลี่ยนในกิจกรรมที่หลากหลาย

- เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่นำมาใช้

- มีความเหมาะสมเพราะมีการเตรียมการล่วงหน้า ข้อดีก็คือในกิจกรรมมีการวิเคราะห์ข้อมูล ประเมินผลการศึกษา และสังเคราะห์ข้อมูลในการใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงานต่อไป
- ไม่เหมาะสมเพราะบุคลากรในการประเมินผลเป็นบุคคลในทีมเป็นส่วนใหญ่
- ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรจัดกิจกรรมแบบบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชนในการวิเคราะห์ ประเมินผลในแต่ละครั้งให้มากขึ้น

- เนื้อหา ที่ได้จากจัดกิจกรรม

ได้แก่การวิเคราะห์ข้อมูลการประเมินผลการศึกษาปัญหาตลอดจนการทำงานที่ยังมีอุปสรรค

- แผนงานต่อเนื่อง บทบาทหน้าที่และข้อตกลงร่วมกัน

- แผนงานเป็นไปตามความคาดหวัง แต่ปรับเปลี่ยนการวิเคราะห์ข้อมูล และประเมินผลให้กว้างขวางมากขึ้น เพื่อประโยชน์ในการทำงาน และหาสาเหตุบกพร่องต่าง ๆ ที่ผ่านมา
- แผนงานที่ปรับเปลี่ยนเพราะการปฏิบัติการนั้นต้องอาศัยบุคลากรหลายฝ่ายในการวิเคราะห์ ประเมินผลเพื่อให้ได้ความเป็นจริงมากที่สุด

- ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและข้อเสนอแนะ

ปัญหาอุปสรรค ที่เกิดขึ้นในกิจกรรมคือการนำเสนอข้อมูลของทีมวิจัย และการมีส่วนร่วมของทีมภายนอกยังน้อย ควรจัดให้มีบุคคลภายนอกที่มีความรู้และทักษะในการวิเคราะห์ข้อมูลและการประเมินผลมาร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน

- ความร่วมมือ / ความขัดแย้งและข้อสรุป เกิดความร่วมมือในทีมวิจัยโดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลของแต่ละฝ่ายและมีการประเมินข้อมูลที่ได้ศึกษาร่วมกัน
- บรรยากาศในการดำเนินกิจกรรม ความประทับใจที่เกิดขึ้น จากการสะท้อนของผู้เข้าร่วมและทีมวิจัย
  - มีโอกาสนำเสนอข้อมูลของคนที่ได้ปฏิบัติการวิจัย
  - ได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาร่วมกัน
  - ได้ประเมินข้อมูลจากการศึกษาร่วมกัน
  - ได้แสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนข้อมูลในการดำเนินงาน
  - ทีมวิจัยมีความกระตือรือร้นและมีความพร้อมในการนำเสนอข้อมูลและเสนอแนะเทคนิค และทักษะการปฏิบัติการวิจัย
  - ทีมวิจัยได้สังเคราะห์ความรู้ในการปฏิบัติงานที่ผ่านมา

กิจกรรมที่ 4 การประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากการศึกษา ครั้งที่ 2

ความคาดหวังต่อเป้าหมาย

- 1) ได้สรุปผลการดำเนินงานที่ผ่านมา
- 2) ได้สรุปบทเรียนต่าง ๆ
- 3) ได้องค์ความรู้ที่นำไปปฏิบัติการวิจัยในครั้งต่อไป

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อวิเคราะห์และประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา
- 2) เพื่อการสังเคราะห์ข้อมูลและการนำไปใช้ประโยชน์ต่อกิจกรรมอื่น ๆ

ระยะเวลา / สถานที่

อาคารประชุม บ้านวังคัน ช่วงเวลา 08.00-15.00 น. วันที่ 17 มิถุนายน 2549 มีผู้เข้าร่วม 15 คน

ขั้นตอนการจัดกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

- 1) นัดหมายประชุมล่วงหน้าการจัดกิจกรรม
- 2) เตรียมข้อมูลที่จะนำเสนอแต่ละส่วนให้พร้อม
- 3) เตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรม เช่น สี กระดาษ ปากกา กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึก
- 4) เตรียมวิทยากรกระบวนการในการดำเนินกิจกรรม

การเตรียมการนั้นกระทำล่วงหน้าก่อน 1 วัน เพื่อความพร้อมในวันจัดกิจกรรม กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับทีมวิจัยในการปฏิบัติการวิจัยจึงเป็นการจัดกิจกรรมโดยมีทีมวิจัยเข้าร่วมเป็นส่วนใหญ่

ขั้นปฏิบัติการ ในการจัดกิจกรรม

- 1) กล่าวทักทายผู้เข้าร่วมกิจกรรม
- 2) เปิดประเด็นการนำเสนอข้อมูล
- 3) สรุปประเด็นสำคัญ ยกขึ้นมาพูดและแสดงความคิดเห็น
- 4) สรุปผลการดำเนินกิจกรรม

เครื่องมือและวิธีการที่นำมาใช้

การใช้ MIND MAP (แผนที่ความคิด) โดยในกิจกรรมนี้ได้ใช้แผนที่ทางความคิดเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นกันมากขึ้น

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

- 1) นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์
- 2) นำการเสนอข้อมูลเพิ่มเติม

สรุปสาระสำคัญ

ซึ่งแจ้งวัตถุประสงค์กิจกรรมประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา เปิดโอกาสให้ทีมวิจัยได้แสดงความคิดเห็นและซักถามข้อสงสัยในกิจกรรมที่ผ่านมา

หลังจากได้วิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา ซึ่งผลที่ได้ถือว่าผ่านในระดับหนึ่ง และข้อมูลบางส่วนก็ยังขาดควรมีการเพิ่มเติมและพูดคุยถึงเอกสารการจัดเก็บข้อมูลในกรณีคงค้างคือ กรณีการศึกษาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แนวทางการดำรงชีวิตในสภาวะสังคมปัจจุบันของหมู่บ้าน กรณี การศึกษาสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในช่วงที่ผ่านมาจากอดีตถึงปัจจุบันเปรียบเทียบประเมินการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอยู่ในช่วงกำลังศึกษาข้อมูลอยู่ในขณะนี้

ที่ประชุมมีมติ ให้ทีมวิจัยเป็นผู้รวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม ให้ผู้ช่วยนักวิจัยเป็นผู้จัดพิมพ์ข้อมูล สำหรับเนื้อหาข้อมูลที่ต้องไปศึกษาเพิ่มเติมในส่วนข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลพื้นฐาน มีดังนี้

- 1) ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ชุมชน
- 2) ข้อมูลที่ตั้งอาณาเขตของหมู่บ้าน
- 3) ข้อมูลลักษณะทางภูมิศาสตร์
- 4) ข้อมูลประชากร
- 5) ข้อมูลรูปแบบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจากอดีตถึงปัจจุบัน
- 6) ข้อมูลเส้นทางคมนาคม และการติดต่อกับภายนอก
- 7) ข้อมูลการศึกษาในระบบ (ก่อนวัยเรียน ประถมศึกษา มัธยมศึกษา มหาวิทยาลัย)ว่ามีสถานศึกษาที่ใดบ้างที่คนในชุมชนเข้าไปศึกษา
- 8) ข้อมูลการศึกษานอกระบบว่ามีสถานศึกษาใดบ้างและมีการเรียนรู้ในศาสตร์ใดบ้างในชุมชน

ข้อมูลที่ให้ไปศึกษาเพิ่มเติมมีกำหนดระยะเวลา 2 เดือนนับจากวันที่ 18 มิถุนายน 2549 ถึง 18 สิงหาคม 2549 โดยแบ่งหน้าที่ให้ทีมนำแต่ละป๊อกเป็นผู้ไปทำการศึกษาดังนี้

ป๊อก 1 ศึกษาข้อมูลในข้อที่ 7 และ 8 ในเรื่องระบบการศึกษา

ป๊อก 2 ศึกษาข้อมูลในข้อที่ 5 และ 6 ในเรื่องการตั้งถิ่นฐานและการคมนาคมติดต่อภายนอก

ป๊อก 3 ศึกษาข้อมูลในข้อที่ 1 และ 2 ในเรื่องการเพิ่มเติมข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนและข้อมูลที่ ตั้ง-อาณาเขตของหมู่บ้าน

ป๊อก 4 ศึกษาข้อมูลในข้อที่ 3 และ 4 ในเรื่องลักษณะทางภูมิศาสตร์และประชากรหาหลักฐานทางวิชาการมาอ้างอิงด้วย

บทสรุปของแผนงาน

- 1) ได้ข้อมูลเพิ่มเติมข้อมูลเดิมที่ยังขาด
- 2) ได้แผนงานและบทเรียนในการทำงานที่ผ่านมา

ปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินกิจกรรมและข้อเสนอแนะ

ปัญหาอุปสรรค

- 1) เนื้อที่จัดควรกระชับเข้าใจง่ายขึ้นเนื่องจากข้อมูลมีความหลากหลายและมากขึ้น
- 2) การแบ่งเวลาในการปฏิบัติการวิจัยควรมีความต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

- 1) จัดกิจกรรมให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น
- 2) ติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม

- ความคาดหวังต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมาย
  - เป็นไปตามความคาดหวังเพราะวัตถุประสงค์หลัก คือ ได้บททวนแผนงานและการวางแผน จัดเก็บข้อมูล การได้แบ่งหน้าที่ในการจัดเก็บข้อมูล
  - ไม่เป็นไปตามความคาดหวัง เพราะเวลาที่จัดกับเนื้อหาควรมีการวิเคราะห์ก่อนล่วงหน้า
- สถานที่ ช่วงเวลา งบประมาณ ในการจัดกิจกรรม
  - เหมาะสมเพราะทีมวิจัยที่มาร่วมกิจกรรมมาพร้อมเพรียงกัน
  - ไม่เหมาะสมเพราะข้อมูลที่นำมาเสนอควรมีการเรียบเรียงข้อมูลให้เข้าใจง่ายก่อน
  - ถ้าจะดำเนินกิจกรรมคล้าย ๆ กันนี้ ควรให้มีการเตรียมการและการรับรู้ของชุมชนให้มากขึ้น
- กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรม
  - กลุ่มคนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นทีมวิจัย เข้าร่วมเพราะเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการประเมินข้อมูลที่ได้ศึกษามา
  - กลุ่มที่คาดหวังไว้แต่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมเพราะกิจกรรมเป็นแบบตลอดทั้งวันและเวลากระชั้นชิดเกินไป
  - ถ้าจะทำให้กลุ่มคนเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมต้องมีการวางแผนจัดกระบวนการที่มีลำดับขั้นตอนเพื่อให้บุคคลอื่น ๆ เข้าร่วมมากกว่านี้ และมีทีมงานพร้อมนำเสนออย่างน่าสนใจ หนึ่งควรมีการตกลง และเลือกวันเวลาที่เหมาะสม

- **ขั้นตอนการดำเนินงานกิจกรรม**

- เหมาะสม เพราะทีมวิจัยได้มาพูดคุย ประเมินตนเอง และมีข้อมูลที่แสวงหามาได้
- ไม่เหมาะสม คือการออกแบบการประเมินที่กว้าง ทำให้คำตอบกว้างเกินไป
- การจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรมีการออกแบบการประเมินและทดสอบการใช้แบบการประเมินก่อนล่วงหน้า

- **วิธีการ/ เครื่องมือ**

- เหมาะสม เพราะเป็นการเรียนรู้การทำงาน ทำให้ทราบจุดดี ข้อบกพร่องของตนเองและทีม
- ไม่เหมาะสม เพราะแบบการประเมินกว้างจนหาคำตอบยาก
- ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรให้มีการใช้และทดสอบแบบประเมินก่อนกิจกรรม

- **เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่นำมาใช้**

- เหมาะสม เพราะมีการจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติมที่ค่อนข้างสมบูรณ์
- ไม่เหมาะสมอย่างไร เพราะขอบเขตการศึกษาที่มีข้อมูลนอกเหนือจากโจทย์ทำให้การตอบคำถามยากขึ้น
- ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรวางทีมในการจัดกระบวนการหรือหาทีมที่เป็นวิทยากรกระบวนการเข้าร่วมดำเนินการด้วยและควรนำเนื้อหาหลักมาพูดคุยหารือกันมากขึ้น

- **เนื้อหา ที่ได้จากจัดกิจกรรม**

ได้แก่เนื้อหาในการประเมินผลการศึกษาที่ได้ทำการวิจัยมาแล้ว

- **แผนงานต่อเนื่อง บทบาทหน้าที่และข้อตกลงร่วม**

- เป็นไปตามความคาดหวังแต่ปรับเปลี่ยนการประเมินให้มีความหลากหลายด้าน
- แผนงานที่ปรับเปลี่ยนปรับเปลี่ยนเพราะความเหมาะสมในการนำเสนอข้อมูลต่อสาธารณะ

- **ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและข้อเสนอแนะ**

เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจในการประเมินข้อมูล ควรให้มีการอบรมให้ความรู้แก่ทีมวิจัย ทีมประเมินโดยเฉพาะ

- **ความร่วมมือ/ ความขัดแย้งและข้อสรุป ระหว่างการดำเนินงานกิจกรรม**

เกิดความร่วมมือในการประเมินผล ความบกพร่องในการทำงาน

- บรรยาการในการดำเนินกิจกรรม ความประทับใจที่เกิดขึ้น จากการสะท้อนของผู้เข้าร่วมและทีมวิจัย

ความสำเร็จและความสามัคคีตลอดจนเกิดทักษะการทำงานกับส่วนรวม

กิจกรรมที่ 5 ประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากการศึกษา ครั้งที่ 3

ความคาดหวังต่อเป้าหมาย

- 1) ได้สรุปผลการดำเนินงานที่ผ่านมา
- 2) ได้สรุปบทเรียนต่าง ๆ
- 3) ได้องค์ความรู้ที่นำไปปฏิบัติการวิจัยในครั้งต่อไป

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารการศึกษา
- 2) เพื่อประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา
- 3) เพื่อการสังเคราะห์ข้อมูลและการนำไปใช้ประโยชน์ต่อกิจกรรมอื่น ๆ

ระยะเวลา / สถานที่

อาคารประชุม บ้านวังคัน ช่วงเวลา 08.00-15.00 น. วันที่ 20 มิถุนายน 2549 มีผู้เข้าร่วม 16 คน

ขั้นตอนการจัดกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

- 1) นัดหมายประชุมล่วงหน้าก่อนจัดกิจกรรม
- 2) เตรียมเนื้อหาที่จะจัดกิจกรรม
- 3) เตรียมวิทยากรกระบวนการในการดำเนินกิจกรรม
- 4) เตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรม เช่น สี กระดาษ ปากกา กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึก

การเตรียมการนั้นกระทำล่วงหน้าก่อน 1 วัน เพื่อความพร้อมในวันจัดกิจกรรม กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับทีมวิจัยในการปฏิบัติการวิจัยจึงเป็นการจัดกิจกรรมโดยมีทีมวิจัยเข้าร่วมเป็นส่วนใหญ่

ขั้นปฏิบัติการในการจัดกิจกรรม

- 1) พุดคุย เสนอความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง
- 2) สรุปประเด็นสำคัญ ยกขึ้นมาพูดและแสดงความคิดเห็น
- 3) กำหนดคุณสมบัติความเหมาะสมในแต่ละหน้าที่

แผนงานที่ได้จากการจัดกิจกรรมมีดังนี้

- 1) สรุป วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ศึกษามา
- 2) แผนงานกิจกรรมที่จะดำเนินการในครั้งต่อไป
- 3) แผนการจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

เครื่องมือและวิธีการที่นำมาใช้

การใช้ MIND MAP (แผนที่ความคิด) โดยในกิจกรรมนี้ได้ใช้แผนที่ทางความคิดเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นกันมากขึ้น

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

สรุปสาระสำคัญ

ชี้แจงวัตถุประสงค์กิจกรรมประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา โดยให้ทีมวิจัยได้นำเสนอความก้าวหน้าของข้อมูลที่ได้จัดเก็บมานำเสนอ ดังนี้

- 1) เอกสารกรณีศึกษาการนำเข้าสินค้าโดยแบ่งตามประเภทสินค้า ข้อมูลที่ได้มาเป็นข้อมูลดิบที่ยังไม่ผ่านการคัดแยกและทีมก็ได้กำหนดแบบฟอร์มที่เหมาะสมกับการจัดเก็บข้อมูลกับทีมวิจัยร้านค้าไว้แล้ว ซึ่งขอให้ทีมบันทึกข้อมูลสรุปเป็นรายเดือน
- 2) เอกสารกรณีศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินและพฤติกรรมบุคคลในแต่ละช่วงอายุ/การศึกษา/อาชีพของคนในหมู่บ้าน กำลังอยู่ในช่วงการดำเนินการศึกษาข้อมูล
- 3) ศึกษารายรับ - รายจ่ายของครอบครัวเป้าหมาย ขณะนี้กำลังอยู่ในช่วงการให้กลุ่มเป้าหมายทำการบันทึกข้อมูลรายรับ - รายจ่าย
- 4) เอกสารกรณีศึกษาแนวทางการดำรงชีวิตในสถานะสังคมปัจจุบันของหมู่บ้าน อยู่ระหว่างการแจกแบบฟอร์มให้ทีมวิจัยและกำลังดำเนินการศึกษาอยู่ จึงไม่มีข้อมูลมานำเสนอ
- 5) เอกสารการศึกษาสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในช่วงที่ผ่านมาจากอดีตถึงปัจจุบัน เปรียบเทียบประเมินการเปลี่ยนแปลง อยู่ระหว่างการแจกแบบฟอร์มให้ทีมวิจัยและกำลังดำเนินการศึกษาอยู่ในขณะนี้จึงไม่มีข้อมูลมานำเสนอเช่นเดียวกับกรณีศึกษาในข้อที่ 4

หัวหน้าโครงการกล่าวขำทีมนำในแต่ละปีกว่าหน้าที่ที่ได้มอบหมายให้ไปศึกษาในเวทีวันที่ 17 มิถุนายน 2549 ที่ผ่านมาให้แต่ละปีออกไปศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมอีกดังนี้

ปีอก 1 ศึกษาข้อมูลด้านการสาธารณสุข อนามัยชุมชนระบบดูแลรักษาสุขภาพและศึกษาวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชน

ปีอก 2 ศึกษาข้อมูลในเรื่องศาสนา ความเชื่อ และการเคารพของคนในชุมชน กับการศึกษาการปกครองทั้งที่เป็นผู้นำทางการและผู้นำทางธรรมชาติ

ป๊อก 3 ศึกษาข้อมูลระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ว่ามีการจัดการความสัมพันธ์และการจัดการกลุ่มอย่างไรบ้าง มีผลการดำเนินการเป็นอย่างไร มีปัญหาความขัดแย้งและการช่วยเหลืออย่างไร ชุมชนมีระเบียบ ข้อปฏิบัติ กฎเกณฑ์อย่างไร มีการจัดการความขัดแย้งและบทลงโทษอย่างไร

ป๊อก 4 ศึกษาข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติการจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์ของที่ดิน แหล่งน้ำ ป่า โดยศึกษาถึงวิธีการและการใช้ประโยชน์อย่างไร

ในกรณีศึกษาเพิ่มเติมข้อมูลให้ทีมวิจัยทำการศึกษาได้เลย และเก็บรวบรวมข้อมูลต่อเนื่อง โดยมีกำหนดมานำเสนอความก้าวหน้าของข้อมูลกลางเดือนกรกฎาคมนี้

สถานที่สำคัญและแปลงเกษตรในชุมชน

บทสรุปของแผนงาน

- 1) ได้บทสรุปข้อมูล ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน
- 2) ได้บทสรุปข้อมูลวัฒนธรรมประเพณีทรัพยากร
- 3) ได้ข้อมูลจากร้านค้าในชุมชน
- 4) ได้ข้อมูลปัญหาต่าง ๆ ในหมู่บ้าน
- 5) ได้แผนการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป

ปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินกิจกรรมและข้อเสนอแนะ

ปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินกิจกรรม

- 1) เนื้อที่ที่จัดควรกระชับเข้าใจง่าย
- 2) การแบ่งเวลายังไม่เหมาะสม คือ ไม่รู้ว่าในแต่ละช่วงจะพูดเรื่องอะไร

ข้อเสนอแนะ

- 1) จัดกิจกรรมให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น แบ่งกลุ่มระดมความคิด

- 2) เตรียมเนื้อหาให้ทราบล่วงหน้า
- 3) มีการประเมินกิจกรรมก่อนดำเนินกิจกรรมด้วย

บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม

- ความคาดหวังต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมาย
  - เป็นไปตามความคาดหวัง
  - ไม่เป็นไปตามความคาดหวังเพราะ เนื้อหากับเวลาไม่เหมาะสมคือเนื้อหาประเด็นที่จะคุยหลัก ๆ ได้พูดคุยกันแล้วเป็นการคุยเรื่องเดิมมากเกินไป
- สถานที่ ช่วงเวลา งบประมาณ ในการจัดกิจกรรม มีความเหมาะสมหรือไม่
  - มีความเหมาะสมเพราะทีมวิจัยที่มาร่วมกิจกรรมมาพร้อมเพรียงกัน
  - ไม่เหมาะสมเพราะใช้เวลามาก แต่ได้เนื้อหาน้อยไป
  - ถ้าจะดำเนินกิจกรรมคล้าย ๆ กันนี้ ควรเตรียมเนื้อหา แบ่งหน้าที่ที่จะพูดในกิจกรรมให้พร้อม และควรให้เหมาะสมกับเวลา
- กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรมเป็นไปตามที่คาดหวังหรือไม่
  - กลุ่มคนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่เข้าร่วมเป็นทีมวิจัย เข้าร่วมเพราะเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการพูดคุยกับทีมวิจัย
  - ถ้าจะทำให้กลุ่มคนเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมเข้าร่วม ต้องมีการประชุมหารือและกำหนดล่วงหน้า และเลือกวันเวลาที่เหมาะสม
- ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม
  - เหมาะสม เพราะทีมวิจัยได้มาพูดคุย ทบทวนแผนงานและวางแผนการจัดเก็บข้อมูลร่วมกัน
  - ไม่เหมาะสมเพราะการจัดเนื้อหาที่เข้าใจยากและเวลานานเกินไป
  - ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรปรับการใช้เวลาให้เหมาะสมกับเนื้อหา โดยการเตรียมเนื้อหาที่จะคุยกันให้พร้อม เครื่องมือที่ใช้ควรมีการบันทึกเสียงด้วย
- วิธีการ/ เครื่องมือ
  - เหมาะสม โดยที่การใช้แผนที่ทางความคิดในการแสดงความคิดเห็น
  - ไม่เหมาะสมเพราะไม่ได้ใช้เทปบันทึกการประชุม
  - ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ให้มีการใช้เครื่องมือที่หลากหลายและมีการบันทึกการด้วย
- เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่นำมาใช้

- เนื้อหาไม่เหมาะสมเพราะมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า ข้อดีก็คือในกิจกรรมนี้ได้ทบทวนแผนงานที่ผ่านมาและได้แผนการจัดเก็บข้อมูล
- ไม่เหมาะสมเพราะใช้เวลาพูดเรื่องเดิมมากเกินไป
- ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรจัดให้กระชับเหมาะสมกับเนื้อหาที่พูดคุย
- เนื้อหา ที่ได้จากจัดกิจกรรม
ได้แก่เนื้อหาในการจัดเก็บข้อมูล บริบทชุมชน ข้อมูลพื้นฐาน และการศึกษาปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน
- แผนงานต่อเนื่อง บทบาทหน้าที่และข้อตกลงร่วมกัน
  - แผนงานเป็นไปตามความคาดหวังแต่ปรับเปลี่ยนการทำงานโดยแบ่งหน้าที่ตามความถนัด และโซนการทำงานเป็นป๊อ
  - แผนงานที่ปรับเปลี่ยน เดิมที่ตกลงร่วมกันในเรื่องการแบ่งหน้าที่ซึ่งไม่เหมาะสม ปรับเปลี่ยนไปเพราะความถนัดและสร้างความคุ้นเคยเกี่ยวกับการจัดเก็บข้อมูลก่อน
- ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและข้อเสนอแนะ
ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในกิจกรรมคือการแสดงความคิดเห็นของทีมวิจัยมีน้อยมาก
ข้อเสนอแนะควรจัดให้มีนันทนาการและการระดมความคิดมากขึ้น
- บรรยากาศในการดำเนินกิจกรรม ความประทับใจที่เกิดขึ้น จากการสะท้อนของผู้เข้าร่วมและทีมวิจัย
ได้มีการรายงานความก้าวหน้างานของทีม การได้แสดงออก และการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น

กิจกรรมที่ 6 การประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากการศึกษา ครั้งที่ 4

ทบทวนความคาดหวัง

- 1) ได้สรุปผลการดำเนินงานที่ผ่านมา
- 2) ได้สรุปบทเรียนต่าง ๆ
- 3) ได้องค์ความรู้ที่นำไปปฏิบัติการวิจัยในครั้งต่อไป

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อวิเคราะห์และประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา
- 2) เพื่อการสังเคราะห์ข้อมูลและการนำไปใช้ประโยชน์ต่อกิจกรรมอื่น ๆ

ระยะเวลา / สถานที่

อาคารประชุม บ้านวังคัน ช่วงเวลา 08.00-15.00 น. วันที่ 7-9 กรกฎาคม 2549 มีผู้เข้าร่วม 16 คน

ขั้นตอนการจัดกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

- 1) นัดหมายประชุมล่วงหน้าการจัดกิจกรรม
- 2) เตรียมข้อมูลที่จะนำเสนอแต่ละส่วนให้พร้อม
- 3) เตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรม เช่น สี กระดาษ ปากกา กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึก

การเตรียมการนั้นกระทำล่วงหน้าก่อน 1 วัน เพื่อความพร้อมในวันจัดกิจกรรม กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับทีมวิจัยในการปฏิบัติการวิจัยจึงเป็นการจัดกิจกรรมโดยมีทีมวิจัยเข้าร่วมเป็นส่วนใหญ่

ขั้นปฏิบัติการในการจัดกิจกรรม

- 1) กล่าวทักทายผู้เข้าร่วมกิจกรรม
- 2) เปิดประเด็นการนำเสนอข้อมูล
- 3) สรุปประเด็นสำคัญ ยกขึ้นมาพูดและแสดงความคิดเห็น
- 4) สรุปผลการดำเนินกิจกรรม

เครื่องมือและวิธีการที่นำมาใช้

การใช้ MIND MAP (แผนที่ความคิด) โดยในกิจกรรมนี้ได้ใช้แผนที่ทางความคิดเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นกันมากขึ้น และ ใช้ METAPLAN

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

วันที่ 6 กรกฎาคม 2549

สรุปสาระสำคัญ

หัวหน้าโครงการกล่าวทักทายผู้เข้าร่วมประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์กิจกรรมประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษาและสอบถามถึงความก้าวหน้าของข้อมูลที่ได้จัดเก็บข้อมูลจากเอกสารการศึกษาและการศึกษาข้อมูลบริบทชุมชนเพิ่มเติมว่าได้อะไรมาแล้วกันบ้าง เพราะว่าแต่ละปีก็นั้นได้มีการเก็บข้อมูลรายประเด็นเพิ่มจากที่ได้กำหนดไว้

ข้อมูลที่ทีมวิจัยได้นำมาเสนอในเวทีของแต่ละป๊อก ที่ปรึกษาโครงการและทีมวิจัยได้ประเมินและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการนำเสนอข้อมูล หัวหน้าโครงการได้มอบหมายให้ทีมวิจัยสรุปวิเคราะห์และจัดพิมพ์ข้อมูล และให้ผู้ช่วยนักวิจัยรวบรวม/เรียบเรียงข้อมูลแล้วจัดพิมพ์ ทั้งนี้ ข้อมูลที่เก็บในแต่ละป๊อกตามตารางข้างบนนี้ แบ่งให้เห็นประเด็นหลัก ๆ ในแต่ละป๊อกเพื่อให้สอดคล้องในการได้มาซึ่งข้อมูล และสะดวกต่อการกำหนดบทบาทในการเก็บข้อมูลของทีมวิจัย ซึ่งเวลาเก็บจริง ๆ นอกเหนือจากประเด็นหลักที่ทีมงานในแต่ละป๊อกรับผิดชอบนั้น ยังได้มีการสอบถามและเก็บข้อมูลอื่น ๆ อีกนอกเหนือจากที่กำหนดไว้ และนำมาวิเคราะห์ร่วมกันในเวทีอีกครั้งหนึ่ง

บทสรุปของแผนงาน (วันที่ 6)

1. ได้ข้อมูลเพิ่มเติมข้อมูลเดิมที่ยังขาด
2. ได้แผนงานและบทเรียนในการทำงานที่ผ่านมา

ปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินกิจกรรมและข้อเสนอแนะ

เนื้อที่จัดควรกระชับเข้าใจง่ายขึ้นเนื่องจากข้อมูลมีความหลากหลายและมากขึ้น และการแบ่งเวลาในการปฏิบัติการวิจัยควรมีความต่อเนื่อง ข้อเสนอแนะ จัดกิจกรรมให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น และติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

วันที่ 7 กรกฎาคม 2549

ความคาดหวังต่อเป้าหมาย ได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาดังนี้

- 1) ข้อมูลบริบทชุมชนเช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน อาชีพ ปัญหา วัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ
- 2) ข้อมูลการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมารายงานความก้าวหน้าของงานจัดเก็บข้อมูล
- 3) ข้อมูลการสืบค้นจากงานวิจัยเช่น ปัญหาการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งพาภายนอก การนำเข้าสินค้าจากภายนอกชุมชน

สรุปสาระสำคัญ

ชี้แจงวัตถุประสงค์กิจกรรมประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา วันที่ 2 และสอบถามถึงเอกสารการศึกษาให้ทีมศึกษาต่อเนื่องไปเรื่อยๆ ส่วนข้อมูลบริบทชุมชนและข้อมูลเพิ่มเติมที่ได้ทำการศึกษาโดยทีมนำแต่ละป๊อก ก็ขอให้สรุปวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังขาดความสมบูรณ์ แหล่งที่มาของข้อมูล อ้างอิง ทั้งที่เป็นหลักฐานทางการและบุคคล ทั้งนี้ข้อมูลในส่วนบริบทชุมชนยังขาดความสมบูรณ์ จึงขอให้ทีมร่วมกันวิเคราะห์ว่าจะศึกษาในเรื่องใดอีกบ้างโดยมีข้อเสนอแนะจากทีมวิจัยและทีมที่ปรึกษาว่าควรศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมดังนี้

ประเด็นข้อมูลที่ควรเก็บเพิ่มจากข้อเสนอแนะในเวที

- 1) ศึกษาอาชีพและการแปรรูปสินค้าต่าง ๆ ในชุมชน

- 2) ศึกษาต้นทุนผลตอบแทนในอาชีพต่าง ๆ ประกอบด้วยอาชีพทำสวนถั่วเหลือง สวนกระเทียม และทำนาข้าว
- 3) ศึกษาปัจจัยการผลิต ปริมาณการใช้สารเคมีทางการเกษตร
- 4) ศึกษาการตลาด ราคา และความเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิต
- 5) ศึกษาการใช้แรงงาน โดยแบ่งตามอาชีพว่าเป็นอย่างไร
- 6) ศึกษาองค์กรภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนว่ามีองค์กรใดบ้างเข้ามาสนับสนุนอะไรบ้าง
- 7) ศึกษาสภาพปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน
- 8) ศึกษาสภาพปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและปัญหาอื่น ๆ

จากการกำหนดหัวข้อการศึกษาเพิ่มเติมหัวหน้าโครงการ ได้มอบหมายให้ทีมวิจัยในแต่ละป๊อกไปศึกษาข้อมูลจากป๊อกของตนโดยการบันทึก สัมภาษณ์ สังเกต เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลข้อเท็จจริงมากที่สุด เพื่อนำมาประมวลร่วมกันในเวทีอีกครั้งหนึ่ง

เนื้อหาจาก การแลกเปลี่ยนพูดคุยและการหาสรุปหรือการหาทางออกบางอย่างร่วมกัน ในกิจกรรมมีดังนี้

- 1) หน้าที่ในการปฏิบัติงาน ในการจัดเก็บข้อมูล
- 2) เนื้อหา เพิ่มเติมในจัดเก็บข้อมูล
- 3) วิธีการ เครื่องมือ ขั้นตอน ในการจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติม
- 4) การวางแผนงานเพิ่มเติมในการศึกษาสภาพการณ์หมู่บ้านตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน

บทสรุปของแผนงาน

- 1) ได้ข้อมูลบริบทชุมชนว่าด้วยจำนวนประชากร กลุ่มวัย อาชีพ ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 2) ได้วิเคราะห์สรุปข้อมูลเบื้องต้นที่ได้ทำการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

- 1) จัดให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลโดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อการใช้ประโยชน์ข้อมูล
- 2) เตรียมแผนงานและการนำเสนอข้อมูลของแต่ละหน่วยงานที่ได้ทำการปฏิบัติการ
- 3) จัดให้มีการนัดพบการโดยผสานความรู้ประสบการณ์ที่ได้ปฏิบัติการที่ผ่านมา

วันที่ 8 กรกฎาคม 2549

สรุปสาระสำคัญ

ขึ้นแจ้งวัตถุประสงค์ สรุปเนื้อหาการจัดกิจกรรม 2 วันที่ผ่านมา สอบถามข้อสงสัย ปัญหา อุปสรรคจากทีมวิจัยว่ามีอุปสรรคใดบ้าง ได้ใช้เครื่องมืออะไรกันไปแล้วบ้างในการศึกษาข้อมูล

ในการศึกษารวบรวมข้อมูลที่ได้ส่วนใหญ่มาจากเอกสารบันทึกข้อมูลแบบสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์บุคคล กลุ่มบุคคล โดยการจดบันทึกและการสังเกตพฤติกรรมบุคคล และข้อมูลทั้งหมดทีมได้รวบรวมบันทึกและจัดพิมพ์ไปบ้างแล้ว

จากการวิเคราะห์ประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษาและข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาให้ทีมร่วมกันวิเคราะห์ ผ่านกระบวนการ MIND MAP (แผนที่ความคิด) ในแต่ละปีออกมาแล้ว ให้วิเคราะห์ต่อว่า จะมีแนวทางการดำเนินการต่ออย่างไร

แนวทางการดำเนินการต่อ

ให้ทีมวิจัยดำเนินการศึกษาข้อมูลที่ได้รับมอบหมายในกิจกรรมวันที่ 8 กรกฎาคม 2549 เมื่อวานนี้ ต่อว่าจะดำเนินการต่ออย่างไร มีวิธีการและเครื่องมือใดบ้างที่จะต้องใช้ และข้อมูลทั้งหมดให้ทีมรวบรวมสรุปและนำมาเสนอในเวทีครั้งต่อไปอีก 2 เดือนข้างหน้า ประมาณกลางเดือน กันยายน 2549 นี้

บทสรุปของแผนงาน

- 1) ได้ข้อมูลเพิ่มเติมข้อมูลเดิมที่ยังขาด
- 2) ได้แผนงานและบทเรียนในการทำงานที่ผ่านมา

ปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินกิจกรรมและข้อเสนอแนะ

เรื่องที่จัดควรกระชับเข้าใจง่ายขึ้นเนื่องจากข้อมูลมีความหลากหลายและมากขึ้น การแบ่งเวลาในการปฏิบัติการวิจัยควรมีความต่อเนื่อง ควรจัดกิจกรรมให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น และติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม

- ความคาดหวังต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมาย
  - เป็นไปตามความคาดหวังเพราะวัตถุประสงค์หลัก คือ การทบทวนแผนงานและการวางแผน จัดเก็บข้อมูล การได้แบ่งหน้าที่ในการจัดเก็บข้อมูล
  - ไม่เป็นไปตามความคาดหวัง เพราะเวลาที่จัดกับเนื้อหาควรมีการวิเคราะห์ก่อนล่วงหน้า
- สถานที่ ช่วงเวลา งบประมาณ ในการจัดกิจกรรม
  - มีความเหมาะสมเพราะทีมวิจัยที่มาร่วมกิจกรรมมาพร้อมเพรียงกัน
  - ไม่เหมาะสมเพราะข้อมูลที่นำมาเสนอควรมีการเรียบเรียงข้อมูลให้เข้าใจง่ายก่อน
  - ถ้าจะดำเนินกิจกรรมคล้ายๆกันนี้ ควรมีการปรับเปลี่ยน โดยการเตรียมการให้เกิดการรับรู้ของชุมชนให้มากขึ้น
- กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรม
  - กลุ่มคนที่เข้าร่วมเป็นทีมวิจัย เพราะเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการประเมินข้อมูลที่ได้ศึกษามา

- กลุ่มที่คาดหวังไว้แต่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมเพราะการจัดกิจกรรมเป็นแบบตลอดทั้งวันและเวลา กระชั้นชิดมากเกินไป
  - ถ้าจะทำให้กลุ่มคนเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมเข้าร่วม ต้องมีการบอกกล่าวล่วงหน้า และเลือกวัน เวลาที่เหมาะสมร่วมกัน
- ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม
    - เหมาะสม เพราะทีมวิจัยได้มาพูดคุย ประเมินตนเองและข้อมูลที่แสวงหามาได้
    - ไม่เหมาะสม คือการออกแบบการประเมินที่กว้างเกินไปประเด็นทำให้คำตอบอยู่กว้างเกินไป
    - ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรมีการออกแบบการประเมินและทดสอบการใช้แบบ การประเมินก่อนล่วงหน้า
- วิธีการ/ เครื่องมือ มีความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมอย่างไร
    - เหมาะสม โดยที่เป็นการเรียนรู้การทำงาน ทำให้ทราบจุดดี ข้อบกพร่องของตนเองและทีม
    - ไม่เหมาะสม เพราะแบบการประเมินกว้างจนหาคำตอบยาก
    - ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ให้มีการใช้และทดสอบแบบประเมินก่อนกิจกรรม
- เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่นำมาใช้
    - มีความเหมาะสมเพราะมีการจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติมที่ค่อนข้างสมบูรณ์
    - ไม่เหมาะสม เพราะขอบเขตการศึกษาที่มีข้อมูลนอกเหนือจากโจทย์ทำให้การตอบคำถามยากขึ้น
    - ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ควรนำเนื้อหาที่เป็นประเด็นมาพูดคุยหารือกันมากขึ้น
- เนื้อหา ที่ได้จากจัดกิจกรรม

ได้แก่นเนื้อหาในการประเมินผลการศึกษาที่ได้ทำการวิจัยมาแล้ว
- แผนงานต่อเนื่อง บทบาทหน้าที่และข้อตกลงร่วมกัน
    - แผนงานเป็นไปตามความคาดหวังแต่ปรับเปลี่ยนการประเมินให้มีความหลากหลายด้าน
    - แผนงานที่ปรับเปลี่ยน เพื่อความเหมาะสมในการนำเสนอข้อมูลต่อสาธารณะ
- ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและข้อเสนอแนะ

เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจในการประเมินข้อมูล ควรจัดให้มีการอบรมให้ความรู้แก่ทีมวิจัย ทีม ประเมิน โดยเฉพาะ
- ความร่วมมือ/ความขัดแย้งและข้อสรุป ระหว่างการดำเนินกิจกรรม เกิดความร่วมมือในการ ประเมินผล ความบกพร่องในการทำงาน

- บรรยายากศในการดำเนินกิจกรรม ความประทับใจที่เกิดขึ้น จากการสะท้อนของผู้เข้าร่วมและทีมวิจัย
  - เนื้อหาที่ได้นำมาเสนอค่อนข้างมีการพัฒนาและสมบูรณ์
  - คณำเสนอมีความกล้าแสดงออกและมีทักษะการนำเสนอมากขึ้น
  - ผลงานที่นำมาเสนอมีความก้าวหน้าและพัฒนาไปจากเดิมค่อนข้างดีมาก

กิจกรรมที่ 7 เวทีสรุปประเมินผลการจัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ครั้งที่ 5

ความคาดหวังต่อเป้าหมาย

- 1) ได้สรุปผลการดำเนินงานที่ผ่านมา
- 2) ได้สรุปบทเรียนต่างๆ
- 3) ได้องค์ความรู้ที่นำไปปฏิบัติการวิจัยในครั้งต่อไป

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อวิเคราะห์และประเมินผลข้อมูลจากเอกสารการศึกษา
- 2) เพื่อการสังเคราะห์ข้อมูลและการนำไปใช้ประโยชน์ต่อกิจกรรมอื่น ๆ

ระยะเวลา / สถานที่

อาคารประชุม บ้านวังคัน ช่วงเวลา 08.00-15.30 น. วันที่ 20 กันยายน 2549 มีผู้เข้าร่วม 46

คน

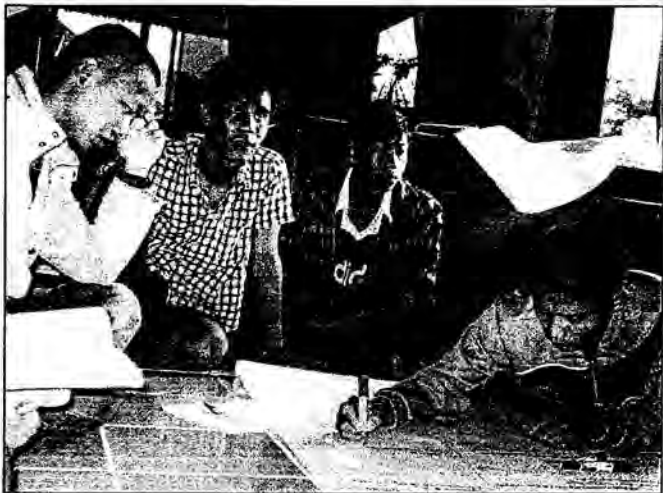
ขั้นตอนการจัดกิจกรรม และเครื่องมือและวิธีการที่นำมาใช้เหมือนกิจกรรมที่ 6

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

สรุปสาระสำคัญ

ชี้แจงวัตถุประสงค์กิจกรรมเวที

สรุปประเมินผลการจัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน โดยให้ทีมวิจัยทั้ง 4 ปีกได้นำเสนอข้อมูลทั้งหมดที่จัดเก็บมา และได้ให้ทั้ง 4 ปีก ไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมร่วมกันอีก ตามตารางด้านล่างนี้

ตาราง 7 ประเด็นข้อมูลที่เก็บในแต่ละปีอก (ทั้งของเดิมและเพิ่มเติมใหม่)

ปีอก	ข้อมูลที่เก็บ		
	ข้อมูลที่เก็บ (เดิม)	ข้อมูลที่เก็บ (เพิ่มเติม)	ข้อมูลที่ต้องเก็บเพิ่มเติม
1	1) ประวัติความเป็นมาของโบสถ์คริสจักร 2) ประวัติความเป็นมาของประปาภูมิภาค	1) ข้อมูลจากเอกสารกรณีศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินและพฤติกรรมบุคคลในแต่ละช่วงอายุ/การศึกษา/อาชีพของคนในหมู่บ้าน 2) ข้อมูลสถานศึกษาในระบบและนอกระบบ 3) ข้อมูลด้านสาธารณสุข อานามัยชุมชน 4) ข้อมูลวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชน	1) ศึกษาอาชีพและการแปรรูปสินค้าต่างๆ ในชุมชน 2) ศึกษาต้นทุนผลตอบแทนในอาชีพต่างๆ ประกอบด้วยอาชีพทำสวนถั่วเหลืองสวนกระเทียม และทำนาข้าว 3) ศึกษาปัจจัยการผลิต ปริมาณการใช้สารเคมีทางการเกษตร 4) ศึกษาการตลาด ราคาและความเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิต 5) ศึกษาการใช้แรงงาน โดยแบ่งตามอาชีพว่าเป็นอย่างไร 6) ศึกษาองค์กรภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนว่ามีองค์กรใดบ้างเข้ามาสนับสนุนอะไรบ้าง 7) ศึกษาสภาพปัญหา ด้านเศรษฐกิจ สังคม
2	1) ประวัติความเป็นมาของศาลากลางหมู่บ้าน 2) ประวัติความเป็นมาของกองทุนต่างๆ 3) ประวัติความเป็นมาของประปาหมู่บ้าน	1) ข้อมูลจากเอกสารกรณีศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินและพฤติกรรมบุคคลในแต่ละช่วงอายุ/การศึกษา/อาชีพของคนในหมู่บ้าน 2) ข้อมูลเส้นทางคมนาคมและการติดต่อภายนอก 3) ข้อมูลรูปแบบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของคนในหมู่บ้าน 4) ข้อมูลการนับถือศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือของคนในชุมชน 5) ข้อมูลการปกครองการเปลี่ยนแปลงผู้นำหมู่บ้าน	
3	1) ประวัติความเป็นมาของผู้ใหญ่บ้าน 2) ประวัติความเป็นมาของโรงเรียน	1) ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน 2) ข้อมูลที่ตั้งอาณาเขตของหมู่บ้าน 3) ข้อมูลระบบความสัมพันธ์ การจัดการความสัมพันธ์ ปัญหาความขัดแย้ง การช่วยเหลือ กฎระเบียบ การจัดการความขัดแย้งและบทลงโทษของหมู่บ้าน	
4	1) ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน	1) ข้อมูลลักษณะทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้าน 2) ข้อมูลประชากร(ที่มาสำนักทะเบียนเทศบาลตำบลแม่ลาน้อย	

2) ประวัติความเป็นมาของวัดโบสถ์	3) ข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการและระบบกรรมสิทธิ์ของที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าและการใช้ประโยชน์	และวัฒนธรรมของชุมชน 8) ศึกษาสภาพปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและปัญหาอื่นๆ

จากข้อมูลทั้งหมดที่ได้ไปทำการศึกษามาในกิจกรรมนี้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ และร่วมกันตรวจสอบข้อมูลด้วย แต่ยังมีข้อมูลที่ยังเป็นเอกสารการศึกษาที่ยังไม่ครบกำหนดจึงยังไม่ได้รวบรวมมาสรุปคงต้องขอเวลาการดำเนินการศึกษาออกไปอีกถึงสิ้นปีนี้ และข้อมูลทั้งหมดที่มีให้ทีมวิจัยช่วยกันสรุปเพื่อนำเนื้อหามาประกอบรายงานกิจกรรมและการศึกษาด้วย

ข้อมูลที่อยู่ระหว่างการศึกษา

- 1) เอกสารกรณีศึกษาการนำเข้าสินค้าโดยแบ่งตามประเภทสินค้า
- 2) เอกสารกรณีศึกษาสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในช่วงที่ผ่านมาจากอดีตถึงปัจจุบัน
เปรียบเทียบประเมินการเปลี่ยนแปลง
- 3) เอกสารการศึกษาต้นทุนการผลิต การใช้สารเคมีทางการเกษตร

หมายเหตุ

กรณีศึกษารายรับ-รายจ่ายของครอบครัวเป้าหมาย ข้อมูลที่ได้ค่อนข้างไม่สมบูรณ์และไม่สามารถนำมาอ้างอิงในรายงานได้ ซึ่งทางโครงการพยายามปรับเปลี่ยนรูปแบบการศึกษาแต่ยังไม่ประสบความสำเร็จ อันเนื่องมาจากกลุ่มเป้าหมายไม่ได้บันทึกข้อมูลต่อเนื่อง และจากการวิเคราะห์ของทีมวิจัยพอสรุปให้เห็นว่ารายได้ที่เป็นรายรับไม่มีความสมดุลกับรายจ่าย และการจดบันทึกข้อมูลก็เป็นเรื่องใหม่สำหรับกลุ่มเป้าหมาย ข้อมูลที่ได้มาจึงไม่สามารถชี้ให้เห็นเป็นข้อมูลเชิงปริมาณได้ สำหรับกรณีศึกษาที่อยู่ระหว่างดำเนินการในข้อที่ 2 และ 3 มีกำหนดถึงเดือนธันวาคม 2549

บทสรุปของแผนงาน

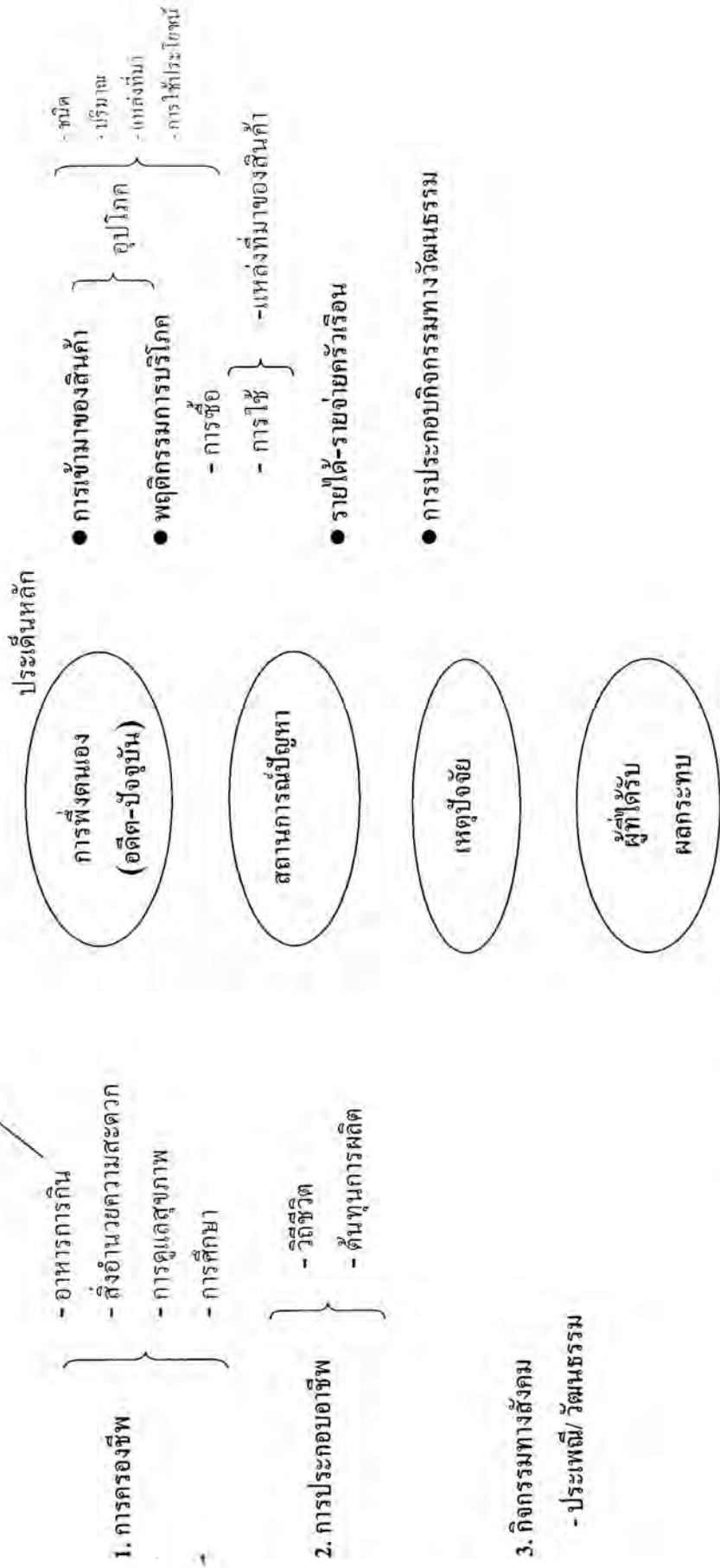
- 1) ได้ข้อมูลเพิ่มเติมข้อมูลเดิมที่ยังขาด
- 2) ได้แผนงานและบทเรียนในการทำงานที่ผ่านมา

ปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินกิจกรรมและข้อเสนอแนะ

เนื้อที่จัดสรรกระชั้นเข้าใจง่ายอันเนื่องจากข้อมูลมีความหลากหลายและมากขึ้น และการแบ่งเวลาในการปฏิบัติการวิจัยควรมีความต่อเนื่อง ควร จัดกิจกรรมให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น ติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

แหล่งอาหารชุมชน

ภาพที่ 2 กรอบเนื้อหาข้อมูลที่ต้องเก็บสู่การกำหนดแผนกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง โครงการวิจัยบ้านวังคัน อ.แม่ลาน้อย

ส่วนที่ 4

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์โครงการ

โครงการวิจัยฯ มีวัตถุประสงค์ อยู่ 3 ข้อ ดังนี้

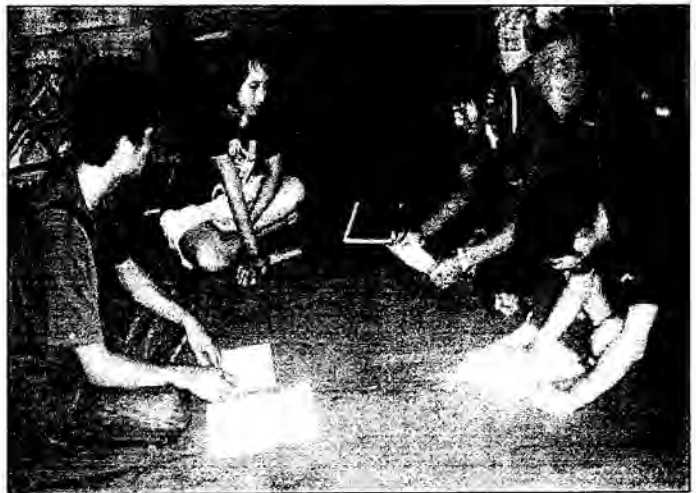
- 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์และผลกระทบของการบริโภคนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์ในชุมชนบ้านวังคันตลอดจนสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไข
- 2) เพื่อศึกษาศักยภาพทุนเดิมในการพึ่งตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชน
- 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์และพัฒนาโจทย์วิจัยที่จะนำไปสู่การศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การบริโภคนิยมและแนวทางการพึ่งตนเองในการบริโภคของคนในชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องชุมชน

จากการออกแบบกระบวนการทำงานที่ได้กล่าวมาแล้วในส่วนที่ 3 สามารถสรุปเนื้อหาตามกรอบข้อมูลที่กำหนดร่วมกัน(ภาพที่ 1 และ 2) โดยจะนำเสนอตามวัตถุประสงค์โครงการ ดังนี้

4.1 สถานการณ์และผลกระทบจากการบริโภคของชุมชน

เพื่อให้ทราบข้อมูลสถานการณ์และผลกระทบจากการบริโภคของชุมชน ทีมวิจัยและพี่เลี้ยงจึงร่วมกัน กำหนดวิธีการสำรวจที่หลากหลายทั้งการสำรวจร้านค้า สำรวจความคิดเห็น และสำรวจด้วยตัวอย่าง

การหือเตรียมเก็บข้อมูล
ของทีมวิจัยเยาวชน

ในการสำรวจด้วยตัวอย่าง มุ่งหวังจะได้ข้อมูลเชิงปริมาณที่สำคัญ ทั้งรายได้ – รายจ่าย หนี้สิน และการปลูกถั่วเหลืองที่เป็นพืชรายได้หลักของชุมชน เพื่อให้ทราบต้นทุนการผลิตอีกด้วย ได้คัดเลือกตัวอย่างที่คาดว่าจะสามารถเป็นตัวแทนของชุมชนได้ โดยคำนึงถึงการกระจายตัวของขนาดครัวเรือน พื้นที่ถือครองเกษตร และภูมินิเวศ (ที่ราบ – ที่ดอน) เป็นสำคัญ โดยมีขนาดตัวอย่างจำนวน 15 ครัวเรือน ผลการศึกษามีข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง สํารวจข้อมูลเชิงลึก บ้านวังคั่น จำนวน 15 ราย ณ ตุลาคม 2551

รายการ	รวม	เฉลี่ย/ครัวเรือน	ร้อยละ	หมายเหตุ
1. อายุของผู้ตอบแบบสอบถาม (ปี)		45		- ช่วงอายุระหว่าง 24-55 ปี
2. จำนวนคนในครัวเรือน (คน)	56	3.7	100	
2.1 ชาย	30	2	54	
2.2 หญิง	25	1.7	46	
3. จำนวนคนที่ทำงานได้	37	2.5	100	- คนที่เป็นภาระ
3.1 ชาย	19	1.3	52	จำนวน 1.2 คน/ครัวเรือน
3.2 หญิง	18	1.2	48	
4. พื้นที่ทำการเกษตร (ไร่)	118	7.9	100	
4.1 ที่ราบ	61	4.1	52	
4.2 ที่ดอน	57	3.8	48	

จากตารางที่ 8 พบว่า อายุของผู้ตอบแบบสอบถามอยู่ระหว่าง 24-55 ปี หรือเฉลี่ย 45 ปี จำนวนคนในครัวเรือน เฉลี่ย 3.7 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 1.7 คน จำนวนคนที่ทำงานได้มี 2.5 คน/ครัวเรือน ซึ่งจะมีคนที่เป็นภาระจำนวน 1.2 คน/ครัวเรือน พื้นที่ทำการเกษตร 7.9 ไร่/ครัวเรือน แบ่งเป็นที่ราบ 4.1 ไร่/ครัวเรือน และที่ดอน 3.8 ไร่/ครัวเรือน

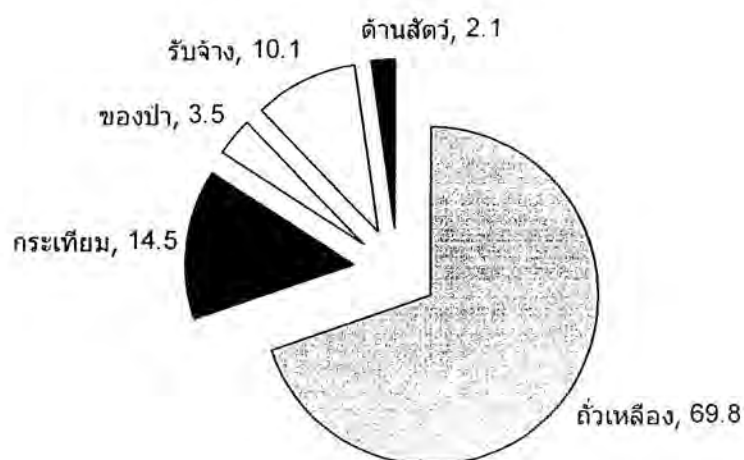
สภาพพื้นที่การเกษตร
และสภาพชุมชนบ้านวังคั่น

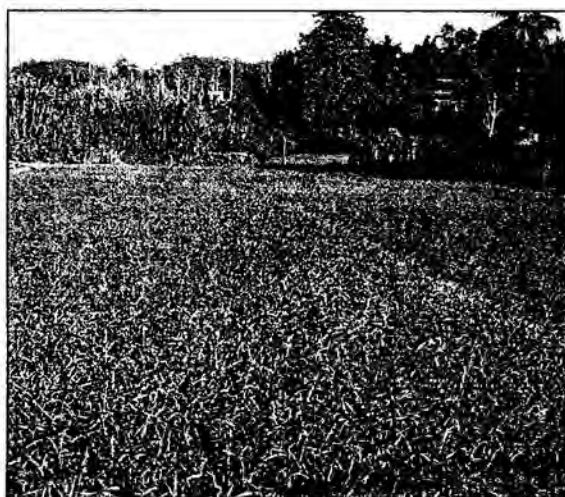
4.1.1 สภาพรายได้ – รายจ่าย ของคนในชุมชน

รายได้

ผลการสำรวจด้วยตัวอย่างพบว่า รายได้หลักของชุมชนบ้านวังคัน คือรายได้จากถั่วเหลือง คิดเป็นร้อยละ 69.8 ของรายได้ทั้งหมด รองลงมาคือกระเทียม ร้อยละ 14.5 ที่เหลือเป็นรายได้จากการรับจ้าง การหาของป่า และด้านสัตว์ตามลำดับ (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 สัดส่วนรายได้ของชาวบ้านวังคันแบ่งตามแหล่งที่มาของรายได้

ผลผลิตจากพืช (ถั่วเหลืองและกระเทียม) คือพืชรายได้หลัก

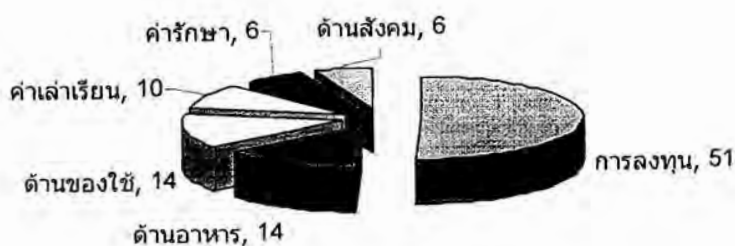
หากมองในเรื่องปริมาณของรายได้ พบว่า ชุมชนบ้านวังคันมีรายได้เฉลี่ย 63,297 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือ 17,107 บาท/คน รายละเอียดดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 รายได้ของเกษตรกรตัวอย่าง แบ่งตามประเภทของรายได้ ปี 2550

รายการ	จำนวนรวม	เฉลี่ยต่อครัวเรือน	ร้อยละ
1. ด้านพืช	800,460	53,364	84.3
1.1 จากการขายถั่วเหลือง	662,960	44,197	69.8
1.2 จากการขายกระเทียม	137,500	9,167	14.5
2. ด้านสัตว์	20,000	1,333	2.1
2.1 จากการขายวัว	20,000	1,333	2.1
3. จากการขายของป่า	33,000	2,200	3.5
3.1 ขายเห็ดถอบ	22,300	1,487	2.4
3.2 ขายหน่อไม้	10,700	713	1.1
4. จากการรับจ้าง	96,000	6,400	10.1
4.1 รับจ้างในการเกษตร	10,000	667	1.1
4.2 รับจ้างนอกการเกษตร	86,000	5,733	9.1
รวม	949,460	63,297	100

รายจ่าย

การเก็บข้อมูลเรื่องรายจ่าย จะเก็บโดยภาพรวมเป็นเพียงให้เห็นสัดส่วนของรายจ่าย ไม่นับตัวเลขเชิงปริมาณ เพราะไม่สามารถใช้ตัวเลขบัญชีครัวเรือนในรอบปีได้

ภาพที่ 4 สัดส่วนรายจ่ายของชาวบ้านวังคันแบ่งตามประเภทของรายจ่าย

ผลการสำรวจพบว่า ชาวบ้านวังคันใช้จ่ายในการลงทุนมากที่สุด ถึง ร้อยละ 51 ของรายจ่ายทั้งหมด การลงทุนส่วนใหญ่เป็นการลงทุนทางการเกษตร ได้แก่ลงทุนในการปลูกถั่วเหลือง และกระเทียม ที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลัก รองลงมาได้แก่การลงทุนในด้านอาหาร และของใช้ในครัวเรือน รวมกันถึงร้อยละ 28 ที่เหลือเป็นการลงทุนในค่าเล่าเรียนบุตร ด้านสังคม และค่ารักษาพยาบาลตามลำดับ รายละเอียดตามภาพที่ 4

4.1.2 ผลการศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่าย

ทีมวิจัยชาวชนได้สำรวจพฤติกรรมในการใช้จ่ายของคนในชุมชน โดยแบ่งตามช่วงวัย ว่าส่วนใหญ่จะใช้จ่ายในด้านใดบ้าง พบว่า เกษตรกรจ่ายเป็นค่าลงทุนทางการเกษตร ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน และค่าเช่า/ บุหรี่ ตามลำดับ ชาวบ้านที่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป จะจ่ายค่าอาหาร ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน และค่าเช่า/ บุหรี่ ตามลำดับ ส่วนบุคคลในช่วงวัยต่าง ๆ จะใช้จ่ายดังรายละเอียดในตารางที่ 10

ตารางที่ 10 พฤติกรรมการบริโภคของกลุ่มบุคคลในแต่ละช่วงวัย

กลุ่มบุคคล	ช่วงวัย(ปี)	พฤติกรรมการบริโภค/ รายจ่าย		
เกษตรกร	30-60	ลงทุนการเกษตร	ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน	เช่า/บุหรื
ผู้รับจ้างทั่วไป	25-50	ค่าอาหาร	ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน	เช่า/บุหรื
เด็กก่อนเกณฑ์	0-6	นมผง	นมกล่อง	อาหารเสริม
เด็กวัยประถม	7-12	อุปกรณ์การศึกษา	ค่าขนม	-
เด็กวัยมัธยม	13-19	อุปกรณ์การศึกษา	ค่าขนม+เที่ยว	ค่าอาหารกลางวัน
นักศึกษา	20-24	ค่าเทอม	อุปกรณ์การศึกษา	เที่ยว

นอกจากนี้ทีมวิจัย ยังได้สรุปข้อมูลจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เกี่ยวกับสถานการณ์การดำรงชีวิตในสภาวะสังคมปัจจุบันของชาวบ้านวังคัน ในช่วงวัยต่าง ๆ ได้สะท้อนสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน ดังตารางที่ 11

พบว่าปัญหาของผู้ใหญ่ ทั้งที่เป็นเกษตรกรและรับจ้างทั่วไป พบว่า มีปัญหาด้านต้นทุนการผลิตสูง ค่าอาหารแพงขึ้นและค่าเล่าเรียนบุตร ส่วนในวัยเด็กสะท้อนว่า ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ขาดการรวมกลุ่ม เรียนยาก สังคมภายนอกอันตราย จบแล้วงานทำไกลบ้าน เป็นต้น

ตาราง 11 ความคิดเห็นในด้านสถานการณ์และปัญหาการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนบ้านวังคัน

กลุ่มบุคคล	ช่วงวัย (ปี)	การดำเนินชีวิตในสภาวะสังคมปัจจุบัน		
เกษตรกร	30-60	ต้นทุนการผลิตสูง	ราคาผลผลิตต่ำ	ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน สูงเกินค่าราคาแพง
รับจ้างทั่วไป	25-50	ค่าเล่าเรียนบุตร หลานสูง	สินค้าราคาแพง	
เด็กวัยประถม	7-12	ขาดอุปกรณ์กีฬา	ขาดกิจกรรม วันหยุด	
เด็กวัยมัธยม	13-19	ขาดการรวมกลุ่ม	ขาดการมีส่วนร่วม ในชุมชน	ขาดรายได้ระหว่าง เรียน
นักศึกษา	20-24	ค่าเล่าเรียนสูง	ทางบ้าน ไม่มีเงินส่ง	เรียนยาก, สังคม ภายนอกอันตราย, จบ แล้วงานทำไกลบ้าน

4.1.3 ศึกษาการนำเข้าสินค้าของร้านค้าในชุมชน

คณะทำงานโครงการวิจัยร่วมกับร้านค้าวางแผนในการจัดเก็บข้อมูลการนำเข้าสินค้าจากร้านค้าในชุมชน ดังตารางที่ 12

จากผลการศึกษา พบว่า ชุมชนวังคันนิยมที่จะซื้ออาหารปรุงสำเร็จ หรือ “กับข้าวสุก” ซึ่งจะมีวางขายตลอดวันในราคาไม่แพงมากนักถูกละ 5 -20 บาท โดยเฉลี่ยร้านค้าที่สำรวจ จะขายได้ประมาณ 3,500 ถู/ ห่อ ต่อเดือน ไม่รวมร้านค้าที่วางแผงขายอาหารปรุงสุกหน้าบ้านในบางโอกาส ซึ่งหลายคนสะท้อนว่า สะดวก ประหยัด ไม่ต้องเสียเวลานานนัก สิ่งนี้ชาวบ้านหลายคนระบุว่าเป็นสาเหตุหนึ่งของการละเลยการปลูกพืช หรือเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน มีผลต่อสุขภาพในเรื่องการบริโภคอาหารสด สะอาด และยังมีผลต่อวัฒนธรรมการปรุงอาหาร และความสัมพันธ์ของคนในครัวเรือนอีกด้วย

รายการสินค้าแสดงให้เห็นถึงการบริโภคสินค้าที่ชุมชนไม่ได้เป็นผู้ผลิตเอง จากรายงานการเก็บข้อมูลนี้เมื่อวิเคราะห์หาค่าแล้วมีส่วนชี้ถึงความฟุ่มเฟือยและขาดการแปรรูปโดยชุมชน หนึ่งชุมชนยังมีกลุ่มที่สามารถแปรรูปหรือผลิตสินค้าเพื่อการลดรายจ่าย เช่น กลุ่มผลิตปุ๋ยอัดเม็ด กลุ่มผลิตน้ำยาเอนกประสงค์ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ซึ่งกลุ่มที่กล่าวมานี้ถ้ามีการผลิตหรือแปรรูปสินค้าเพื่อทดแทนการซื้อจากตลาด และเพื่อการบริโภคในชุมชนจะเป็นการลดรายจ่าย และลดการพึ่งพาสินค้าจากภายนอกที่ราคาสูงได้

ตัวชี้ถึงความฟุ่มเฟือยอีกอย่างหนึ่ง คือ ตัวเลขการบริโภค เหล้าขาว เบียร์ และบุหรี่ โดยเฉพาะ “เหล้าขาว” ซึ่งพบว่ามีการบริโภคเฉลี่ย 160 ขวด/ เดือน หากมีการรณรงค์เพื่อลด ละ เลิก การบริโภคลงได้ จะสามารถลดรายจ่าย ลดปัญหาสุขภาพ และปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ลงได้ส่วนหนึ่ง

ตารางที่ 12 การนำเข้าสินค้าจากร้านค้า 3 ร้านในชุมชนบ้านวังคัน เดือนพฤษภาคม – ธันวาคม 2549

รายการสินค้า	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	รวม
1. อาหารปรุงสุก (ถุง/ห่อ)	3,225	2,847	2,633	3,464	3,669	3,345	3,167	29,65	22,350
2. น้ำปลา (ขวด)	310	276	245	288	306	244	281	323	2,273
3. น้ำมันพืช (ขวด)	406	387	416	366	398	413	384	441	3,211
4. กะปิ (ปีบ)	4	5	4	4	5	4	4	5	35
5. น้ำยาซักผ้า (กล่อง)	420	384	448	396	424	398	433	365	3,268
6. น้ำยาล้างจาน (ขวด)	287	311	293	306	279	312	324	291	2,403
7. น้ำยาสระผม (ขวด)	220	244	276	304	287	289	309	293	2,222
8. สบู่ (ก้อน)	306	219	284	320	410	392	287	385	2,603
9. ยาสีฟัน (หลอด)	441	426	412	454	449	398	406	425	3,411
10. แป้ง (กระป๋อง)	249	307	314	288	317	308	327	346	2,456
11. นมกล่อง (กล่อง)	382	402	376	388	392	406	391	413	3,150
12. สุราขาว (ขวด)	112	114	101	126	110	269	230	202	1,264
13. เบียร์ (ขวด)	72	84	120	98	87	146	130	116	853
14. บุหรี่ (ซอง)	36	40	38	42	46	38	32	41	313
รวม	5944	5583	5400	6220	6482	6281	6009	5933	47,852

4.1.4 วิเคราะห์ระบบการผลิตของชุมชนวังคัน

1) การผลิตพืช

รูปแบบการผลิตพืชบ้านวังคัน แบ่งออกเป็น 4 ระบบหลัก ดังนี้

■ ไร่

เป็นระบบการปลูกพืชไร่ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พืชคอย”

ถั่วเหลือง ที่มีการปลูกทั้งในที่ราบและที่ดอน (จะวิเคราะห์โดยละเอียดในข้อถัดไป)

ข้าวไร่

ตอนนี้มีคนปลูกข้าวไร่ทั้งหมู่บ้านเพียง 6-7 ราย พื้นที่โดยเฉลี่ยประมาณรายละ 2-3 ไร่ และข้าวไร่นิยมปลูกในบ้านวังคัน ส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียวประมาณ 90 % โดยพันธุ์ที่นิยมปลูก คือ พันธุ์ กข.2 โดยที่พันธุ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น ไม่มีการปลูกแล้ว

วัตถุประสงค์ในการปลูกข้าว ไร่เป็นการปลูกไว้เพื่อบริโภคเป็นหลัก แต่ยังไม่มีเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน ต้องซื้อข้าวสารมาบริโภคเพิ่ม

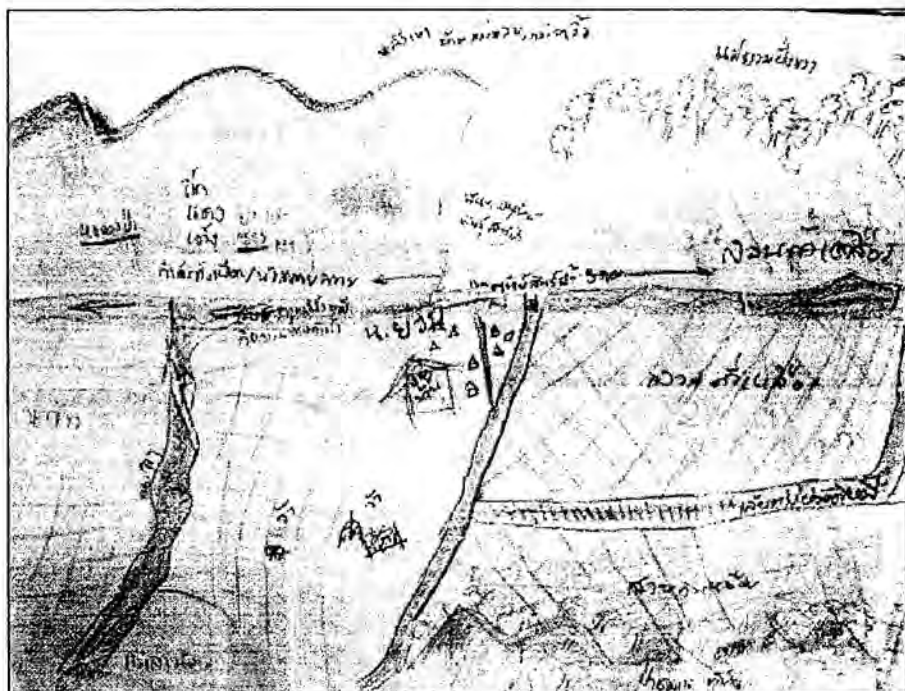
ข้าวโพด

ข้าวโพดนั้นเพิ่งมีคนนำมาปลูกในบ้านวังคันได้ประมาณ 4-5 ปี เป็นข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ตอนนี้มีคนปลูกอยู่ทั้งหมู่บ้านประมาณ 4 ราย โดยมีพื้นที่เฉลี่ยประมาณรายละ 6 ไร่ โดยปลูกไว้เพื่อขาย

หน่อไม้

ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะปลูกไว้เป็นแนวรั้ว เช่น หน่อไม้รวก, หน่อไม้บง, หน่อไม้ไร่ เป็นต้น ซึ่งจะใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแนวแบ่งพื้นที่ และช่วยกันลมพายุ และนำคั้นไฟไปใช้ทำประโยชน์อื่นๆ ส่วนหน่ออ่อนก็จะนำไปทำเป็นอาหาร ถ้ามีมากก็สามารถนำไปขายเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง

แผนที่รอบนอก
แสดง
การใช้พื้นที่
และการเกษตร
บ้านวังคัน

■ นา

ชาวบ้านวังคันส่วนใหญ่จะไม่มีที่นาเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง จะเช่าที่นาจากคนนอกหมู่บ้าน ถึงแม้ว่าที่นาจะอยู่บริเวณใกล้ๆ หมู่บ้านก็ตาม ดังนั้น ผลผลิตข้าวจึงไม่เพียงพอต่อการบริโภค ต้องออกไปรับจ้างทั้งในและนอกพื้นที่เพื่อหาเงินมาซื้อข้าวบริโภคในครัวเรือนรวมถึงการใช้จ่ายอื่นๆ

■ สวนครัว

ชาวบ้านส่วนใหญ่ปลูกพืชสวนครัวไว้เพื่อบริโภคเป็นหลัก ถ้าเหลือจึงขาย

ชาวบ้านยังต้องซื้อผักมาบริโภค (ซื้อในสิ่งที่ตนเองไม่ได้ปลูก) แต่เป็นการซื้อจากคนในชุมชน ไม่ได้ซื้อหรือนำเข้าผักจากข้างนอกแต่อย่างใด

■ ไม้ผล / ไม้ยืนต้น

ไม้ผลส่วนใหญ่ชาวบ้านปลูกไว้เพื่อใช้ประโยชน์ทั่วไปมากกว่าที่จะเป็นพืชเศรษฐกิจ เช่น ปลูกเป็นแนวรั้ว ปลูกกันแดด กันลม เป็นต้น

จะมีเพียงสองชนิดที่เป็นไม้ยืนต้นและใช้ประโยชน์ในเชิงธุรกิจ คือ ไม้สักและยางพารา

ข้อสรุปเกี่ยวกับระบบผลิตพืช

โดยภาพรวมชาวบ้านยังไม่สามารถพึ่งพาตนเองในปัจจัยการบริโภคได้ ยังต้องซื้อหา เช่น ข้าว เป็นต้น จะมีก็แต่พืชผักสวนครัวที่สามารถพึ่งตนเองได้ แต่ก็ยังไม่ใช้ทั้งหมด

การผลิตสัตว์

การผลิตสัตว์บ้านวังคันทันมีทั้งผลิตเพื่อบริโภคและผลิตในเชิงเศรษฐกิจ

■ หมู

การเลี้ยงหมูของชาวบ้านมีทั้งเลี้ยงเพื่อจำหน่ายและเลี้ยงเพื่อบริโภค

เลี้ยงเพื่อจำหน่าย มี 2 ราย จำนวนที่เลี้ยงโดยเฉลี่ยแล้ว 30 ตัวต่อราย เป็นหมูพันธุ์ทั้งหมด ใช้อาหารกระสอบ (จากบริษัท) เลี้ยง ช่องทางการจำหน่ายนั้นยังไม่เป็นระบบที่แน่นอน จะเป็นในลักษณะขายให้คนรู้จักทั้งในชุมชนและนอกชุมชน

เลี้ยงเพื่อบริโภค มีน้อยราย พันธุ์ที่เลี้ยงก็ผสมเอง อาหารที่นำมาเลี้ยงนั้นใช้เศษอาหารเป็นหลัก

■ ปลา

การเลี้ยงปลาในชุมชนนั้นเน้นทั้งเพื่อบริโภคและเพื่อจำหน่าย

หนองน้ำส่วนรวม มีคณะกรรมการดูแลจัดการ มีปลาหลากหลายชนิด เช่น ปลาดูตะเพียน ปลานิล ปลาใน ปลาอีตัก ปลาสร้อย ปลาช่อน เป็นต้น มีการประมงสนับสนุนในเรื่องพันธุ์ปลา โดยมีการนำมาปล่อยให้ปละ 1 ครั้ง และแต่ละปีจะมีการล้างหนองเอาปลาออกปีละ 1 ครั้ง

การเลี้ยงเพื่อจำหน่าย ในชุมชนมีคนเลี้ยงปลาเพื่อจำหน่ายประมาณ 5 ราย โดยแยกเป็นการเลี้ยงปลาดุก 4 ราย (ปลาดุกรัสเซีย, ปลาดุกบิ๊กอุย) และเลี้ยงปลาซวย 1 ราย (แต่ส่วนใหญ่ก็จะเลี้ยงแบบผสมผสาน) อาหารที่ใช้เลี้ยง เช่น แกลบ ปลาขี้ขาว และอาหารตามธรรมชาติทั่วไป

■ วัว

ปัจจุบันในบ้านวังคันทันมีผู้เลี้ยงวัวเหลือเพียง 1 รายเท่านั้น เลี้ยงประมาณ 8 ตัว เป็นวัวพื้นเมืองและวัวพันธุ์ผสม โดยเป็นการเลี้ยงแบบปล่อย (ในพื้นที่ตนเอง) เลี้ยงไว้เพื่อขายโดยเฉพาะ สาเหตุที่ไม่ค่อยมีใครเลี้ยงเพราะว่าส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีเวลาดูแล และต้องคอยตามเลี้ยงตลอด เพราะกลัววัวจะเข้าไปกินพืชในสวนคนอื่น ซึ่งจะทำให้เสียค่าปรับมาก ราคาขายก็ไม่ค่อยคงที่บางช่วงก็ราคาตก ทำให้ชาวบ้านมองว่าไม่คุ้มต่อการเลี้ยง

■ ไก่

เกือบทุกครัวเรือนจะเลี้ยงไก่ไว้ แต่เป็นการเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินตามธรรมชาติ จะเน้นบริโภคเป็นหลัก และบางครั้งก็นำขายภายในชุมชนบ้าง แต่ก็เป็นส่วนน้อย ไก่ที่เลี้ยงนั้นส่วนใหญ่เป็นพันธุ์

พื้นเมือง เช่น ไก่แจ้ ไก่ชน เป็นต้น แต่ก็เลี้ยงไม่มาก ประมาณ 10 ตัวต่อครัวเรือน และอีกสาเหตุหนึ่งที่แต่ละครัวเรือนไม่เลี้ยงในปริมาณมาก ก็เพราะกลัวไก่จะไปคุ้ยเขี่ยในสวน

■ อื่นๆ

ประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมา เคยมีธนาคารควายในหมู่บ้าน (ชาวบ้านมีการเลี้ยงควาย) แต่พอชาวบ้านเริ่มทำสวนมากขึ้นก็เลยลดจำนวนการเลี้ยง เพราะเกิดปัญหาควายเข้าไปกินพืชในสวน อีกทั้งชาวบ้านไม่มีเวลาดูแล (เน้นดูแลสวน) ประกอบกับมีโรคระบาด ทำให้ชาวบ้านเลิกเลี้ยงควายในที่สุด

ข้อสรุปเกี่ยวกับระบบผลิตสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ในชุมชนวังคันส่วนใหญ่จะเป็นการเลี้ยงเพื่อบริโภคเป็นหลัก จะมีจำหน่ายบ้าง แต่ก็ไม่มากนัก และจะเน้นการเลี้ยงแบบครัวเรือนมากกว่าระบบกลุ่ม

พืชผักสวนครัว
พบเห็นโดยทั่วไป
ในชุมชน
บ้านวังคัน

4.1.5 วิเคราะห์การผลิตถั่วเหลืองและต้นทุนการผลิต

จากการวิเคราะห์รายได้ – รายจ่าย และพฤติกรรมกรรมการบริโภค ของชุมชนบ้านวังคัน ในข้อ 4.1 พบว่าปัญหาสำคัญที่ประสบคือ มีรายจ่ายด้านการลงทุนในการผลิตถึง ร้อยละ 51 ทางที่วิจัยจึงได้สำรวจด้วยตัวอย่าง จากเกษตรกรจำนวน 15 ราย เพื่อวิเคราะห์รายจ่ายด้านการลงทุนในพืชหลักของเกษตรกร คือ ถั่วเหลือง เพื่อหาแนวทางการลดต้นทุนการผลิต ผลการศึกษา สรุปได้ดังนี้

1) ประสบการณ์ และพื้นที่ปลูกถั่วเหลือง

เกษตรกรบ้านวังคันส่วนใหญ่จะปลูกถั่วเหลืองทั้งในพื้นที่ราบ และพื้นที่ดอน ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน เกษตรกรมีประสบการณ์ในการปลูกถั่วเหลืองมานานกว่า 20 ปี (ช่วงที่เริ่มปลูกจากปี 2528-2547) โดยเริ่มปลูกในช่วงปี 2530-39 มากที่สุดถึงร้อยละ 40 รองลงมาได้แก่ ช่วงปี 2540-2547 ร้อยละ 33

พื้นที่การปลูกถั่วเหลืองเฉลี่ย 5.27 ไร่/ ครัวเรือน แบ่งเป็นปลูกที่ราบ ร้อยละ 52 พื้นที่ดอนร้อยละ 48 ของพื้นที่ปลูกทั้งหมด (ตารางที่ 13)

ตารางที่ 13 ข้อมูลการปลูกถั่วเหลืองของกลุ่มตัวอย่าง บ้านวังคัน ณ ตุลาคม 2551

รายการ	รวม	ไร่/ครัวเรือน	ร้อยละ	หมายเหตุ
1. จำนวนผู้ปลูกถั่วเหลือง (ราย)	15		100	
1.1 ปลูกในพื้นที่ราบ	7		47	
1.2 ปลูกในพื้นที่ดอน	6		40	
1.3 ปลูกในพื้นที่ราบ และที่ดอน	2		13	
2. ปีที่เริ่มปลูกถั่วเหลือง (ราย)	15		100	
2.1 ปี 2528-29	3		20	- ช่วงเวลาที่เริ่มปลูก
2.2 ปี 2530-39	6		40	จากปี 2528-2547
2.3 ปี 2540-47	5		33	- ไม่ตอบ 1 คน
3. พื้นที่ปลูกถั่วเหลือง (ไร่)	79	5.27	100	
3.1 ในที่ราบ	41	2.73	52	
3.2 ในที่ดอน	38	2.53	48	

2) ผลผลิต ราคา และมูลค่าถั่วเหลืองในช่วง 5 ปี

เพื่อให้ทราบความสำคัญของถั่วเหลือง ในระบบการผลิตพืช-สัตว์ ของชุมชน ได้สำรวจข้อมูลย้อนหลังของผลผลิตถั่วเหลือง และราคาถั่วเหลืองในช่วง 5 ปี ระหว่างปี 2547-51 พบว่า การปลูกและผลผลิตถั่วเหลืองไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นผลผลิตจากถั่วฤดูฝน ถึงร้อยละ 81 ที่เหลือร้อยละ 19 เป็นผลผลิตจากถั่วแล้ง ตารางที่ 14

ตารางที่ 14 ปริมาณผลผลิตถั่วเหลืองระหว่างปี 2547-51 บ้านวังคัน (ถัง/ ครัวเรือน)

ปี	ที่ราบ		ที่ดอน		รวม		รวมทั้งสิ้น
	แล้ง	ฝน	แล้ง	ฝน	แล้ง	ฝน	
2547	460	1,200	65	1,180	525	2,380	2,905
2548	495	1,270	70	1,140	565	2,410	2,975
2549	465	1,300	70	1,205	535	2,505	3,040
2550	505	1,300	75	1,220	580	2,520	3,100
2551	480	1,260	65	1,015	545	2,275	2,820
รวม	2,405	6,330	345	5,760	2,750	12,090	14,840
ร้อยละ	28	72	6	94	19	81	เฉลี่ย 2,968

มีผลผลิตต่อครัวเรือน จำนวน 2,968 ถัง ซึ่งในแต่ละปีมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงไม่มากนัก อยู่ระหว่าง 2,820 – 3,100 ถัง ต่อปี

หากพิจารณาถึงความเคลื่อนไหว ด้านราคาถั่วเหลืองที่เกษตรกรขายได้ ในช่วง 5 ปี พบว่าเพิ่มขึ้นในปี 2547-2551 จาก 170 บาท/ ถัง ในปี 2547 เป็น 261 บาท/ ถัง ในปี 2551 ดังตารางที่ 15

ตารางที่ 15 ราคาเฉลี่ยถั่วเหลืองที่ขายได้ ณ ไร่นา ระหว่างปี 2547-51 บ้านวังคัน (บาท/ ถัง)

ปี	ที่ราบ		ที่ดอน		รวม		รวมทั้งสิ้น
	แห้ง	ฝน	แห้ง	ฝน	แห้ง	ฝน	
2547	215.00	139.43	200.00	139.63	212.86	127.53	170.20
2548	245.83	155.14	230.00	157.13	243.57	156.20	209.39
2549	254.17	177.29	250.00	175.25	253.57	176.20	214.89
2550	297.50	194.29	300.00	197.75	297.86	196.13	247.00
2551	314.17	246.43	300.00	237.83	312.14	210.13	261.14

เมื่อพิจารณามูลค่าของผลผลิตถั่วเหลือง หรือเป็นรายได้ต่อครัวเรือนที่ยังไม่ได้หักค่าใช้จ่ายในการลงทุน มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน ในช่วงปี 2547-2551 เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จาก 26,348 บาท/ ครัวเรือน ในปี 2547 เป็น 41,237 บาท/ ครัวเรือน ในปี 2551 ดังตารางที่ 16

ตารางที่ 16 มูลค่ารวมผลผลิตถั่วเหลือง ระหว่างปี 2547-51 บ้านวังคัน (บาท)

ปี	มูลค่ารวม			มูลค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือน		
	ที่ราบ	ที่ดอน	รวม	ที่ราบ	ที่ดอน	รวม
2547	200,445	194,780	395,225	13,363	12,985	26,348
2548	234,270	195,990	430,260	15,618	13,066	28,684
2549	271,390	228,820	500,210	18,093	15,255	33,348
2550	312,500	263,860	576,360	20,833	17,591	38,424
2551	357,500	261,060	618,560	23,833	17,404	41,237

3) ต้นทุนการผลิตถั่วเหลือง ปี 2550

จากผลการสำรวจพบว่า ต้นทุนการผลิตถั่วเหลืองของบ้านวังคัน จำนวน 3,181 บาท/ ไร่ โดยไม่มีความแตกต่างกันมากนักระหว่างต้นทุนการผลิตในพื้นที่ราบและเป็นต้นทุนการผลิตของถั่วเหลืองที่ผลิตในที่ดอน คิดเป็น 3,241 และ 3,109 บาท/ ไร่ ตามลำดับ

ตารางที่ 17 ต้นทุนการผลิตรวมถั่วเหลือง บ้านวังคัน ปีเพาะปลูก 2550 (บาท)

รายการ	ที่ราบ			ที่ดอน			รวม		
	ถั่วแดง	ถั่วฝน	รวม	ถั่วแดง	ถั่วฝน	รวม	ถั่วแดง	ถั่วฝน	รวม
1. ค่าเมล็ดพันธุ์ถั่วเหลือง	6,921	7,063	13,984	-	4,589	4,589	6,921	11,652	18,573
2. ค่าจ้างแรงงาน	18,900	27,000	45,900	2,000	26,000	28,000	20,900	53,000	73,900
3. ค่าปุ๋ยเคมี	15,660	37,160	52,820	2,400	39,000	41,400	18,060	76,160	94,220
4. ค่าปุ๋ยชีวภาพ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. ค่ายาฆ่าหญ้า	17,500	58,000	75,500	4,000	72,700	76,700	21,500	130,700	152,200
6. ค่ายาฆ่าแมลง	10,500	16,650	27,150	1,200	17,200	18,400	11,700	33,850	45,550
7. ค่าไม่ถั่วเหลือง	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8. ค่าใช้จ่ายอื่นๆ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9. มูลค่าเมล็ดพันธุ์ของตนเอง	1,041	777	1,818	3,150	1,879	5,029	4,191	2,656	6,847
ต้นทุนการผลิตรวม (บาท)	70,522	146,650	217,172	12,750	161,368	174,118	83,272	308,018	391,290
พื้นที่ปลูกทั้งหมด (ไร่)	22	45	67	3	53	56	25	98	123
ต้นทุนการผลิตเฉลี่ย (บาท/ไร่)	3,206	3,259	3,241	4,250	3,045	3,109	3,331	3,143	3,181

หากพิจารณาถึงโครงสร้างของต้นทุนการผลิต พบว่า ต้นทุนที่สูงที่สุดคือต้นทุนการซื้อสารเคมีในการเกษตร คิดรวมกันมีถึงร้อยละ 64.62 โดยแบ่งเป็นค่ายาฆ่าหญัาร้อยละ 38.90 ค่าปุ๋ยเคมีร้อยละ 24.08 และค่ายาฆ่าแมลงร้อยละ 11.64 (ตารางที่ 17)

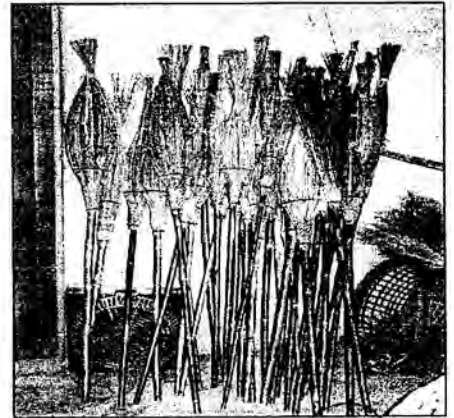
4.1.6 ภาวะหนี้สินเกษตรกร

ภาวะหนี้สินเป็นผลกระทบสุดท้ายของผลจากการจัดการตนเองของชุมชนในกระแสโลกาภิวัตน์ ภายใต้ระบบบริโภคนิยม ที่เป็นปัจจัยหลักในการกำหนดพฤติกรรมกรรมการบริโภคของคนในชุมชน จากการวิเคราะห์ในหัวข้อที่ 4.1.1 - 4.1.5 นั้น เป็นที่มาของภาวะหนี้สินของคนบ้านวังคัน

จากการสำรวจพบว่า คนบ้านวังคันมีหนี้สินเฉลี่ย 37,000 บาท/ครัวเรือน โดยมิ ธกส. เป็นเจ้าหนี้ รายใหญ่ คิดเป็นมูลค่าถึงร้อยละ 48 ของมูลค่าหนี้สินทั้งหมด หรือคิดเป็น 17,933 บาท/ครัวเรือน รองลงมาได้แก่จากกองทุนต่าง ๆ ที่มีในชุมชน ทั้งกองทุนหมู่บ้าน กองทุนกลุ่มอาชีพ เป็นต้น คิดเป็นมูลค่าร้อยละ 43 ของมูลค่าหนี้สินทั้งหมด หรือคิดเป็น 16,067 บาท/ครัวเรือน (ตารางที่ 18)

กองทุนจาก
เทศบาลแม่
ลาน้อยที่
ให้แก่กลุ่ม
ผู้สูงอายุ
บ้านวังคัน

เทศบาลแม่ลาน้อย
- กองทุน 5 ราย = 825 บ.
- กองทุน 2 ราย = 250 บ.
รวมเป็นเงิน 375 บาท
วันที่ 15

ตารางที่ 18 จำนวนเกษตรกรที่เป็นหนี้ มูลค่าและแหล่งกู้ยืม บ้านวังคัน ปี 2550 (สำรวจจำนวน 15 ราย)

แหล่งเงินกู้	เกษตรกรที่เป็นหนี้	หนี้สินรวม	หนี้สินเฉลี่ย/ ครัวเรือน	ร้อยละ
1. ธกส.	10	269,000	17,933	48.47
2. กองทุนต่าง ๆ	12	241,000	16,067	43.42
3. นอกกระบบ	2	25,000	1,667	4.51
4. จากที่อื่น ๆ	-	-	-	-
รวม	24	555,000	37,000	100

หมายเหตุ

- 1) เกษตรกรเป็นหนี้ทั้ง 3 แหล่ง จำนวน 1 ราย (7%)
- 2) เกษตรกรเป็นหนี้ ธกส.และกองทุนฯ จำนวน 7 ราย (47%)
- 3) เกษตรกรเป็นหนี้ ธกส.ที่เดียว จำนวน 2 ราย (13%)
- 4) เกษตรกรเป็นหนี้ กองทุนฯที่เดียว จำนวน 4 ราย (27%)
- 5) เกษตรกรเป็นหนี้ นอกกระบบที่เดียว จำนวน 1 ราย (7%)
- 6) วัตถุประสงค์ของการกู้ส่วนใหญ่ จะเป็นการกู้เพื่อการลงทุน

4.2 ศักยภาพทุนเดิมในการพึ่งตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชน

4.2.1 ศักยภาพของการจัดการ “ระบบชุมชน”

แม้ว่าจะมีข้อมูลที่แสดงถึงศักยภาพของชุมชนอยู่บ้างแล้วในบทที่ 2 “บริบทชุมชน” แต่ข้อมูลส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลมือสอง และจากการเก็บข้อมูลกับผู้รู้เป็นส่วนใหญ่ที่ยังขาดการมีส่วนร่วมตรวจสอบ เติมเต็มและมีข้อมูลไม่ครบถ้วน ไม่เพียงพอต่อการตัดสินใจข้อเสนอแนะในการจัดการโดยชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ดังนั้นทีมวิจัยจึงร่วมกับพี่เลี้ยงจัดเวทีเพื่อ “วิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม” ขึ้น โดยประยุกต์ใช้เครื่องมือที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ขาด

ในประเด็นการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน และกลุ่มองค์กรในชุมชน เป็นการระดมความคิดจากการแบ่งกลุ่มย่อย เพื่อวิเคราะห์ “ระบบชุมชน” ของหมู่บ้านโดยวางกรอบจากการดูข้อมูลในรายงานแล้วกำหนดส่วนที่ขาด ซึ่งประเด็นข้อมูลที่จะเก็บเพิ่มมีดังนี้

1. แผนที่รอบใน (แสดงโครงสร้างพื้นฐาน ที่ตั้งบ้านเรือน สถานที่สำคัญของหมู่บ้าน ผู้รู้ด้านต่าง ๆ สถานที่พบปะ ร้านค้าของชุมชน)
2. ข้อมูลกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เพิ่มจากที่มีอยู่ (ผู้นำ/ ที่ติดต่อ กรรมการ/ สมาชิก เงินออม ปีที่ตั้ง การสนับสนุน กิจกรรมของกลุ่ม จุดอ่อน จุดแข็ง และประเมินความเข้มแข็ง)
3. ปฏิทินประเพณี ที่เพิ่มจากเดิมที่มีเพียง งาน/ ประเพณีที่เป็นสากล ครั้งนี้ให้เน้นประเพณีของท้องถิ่นเท่านั้น

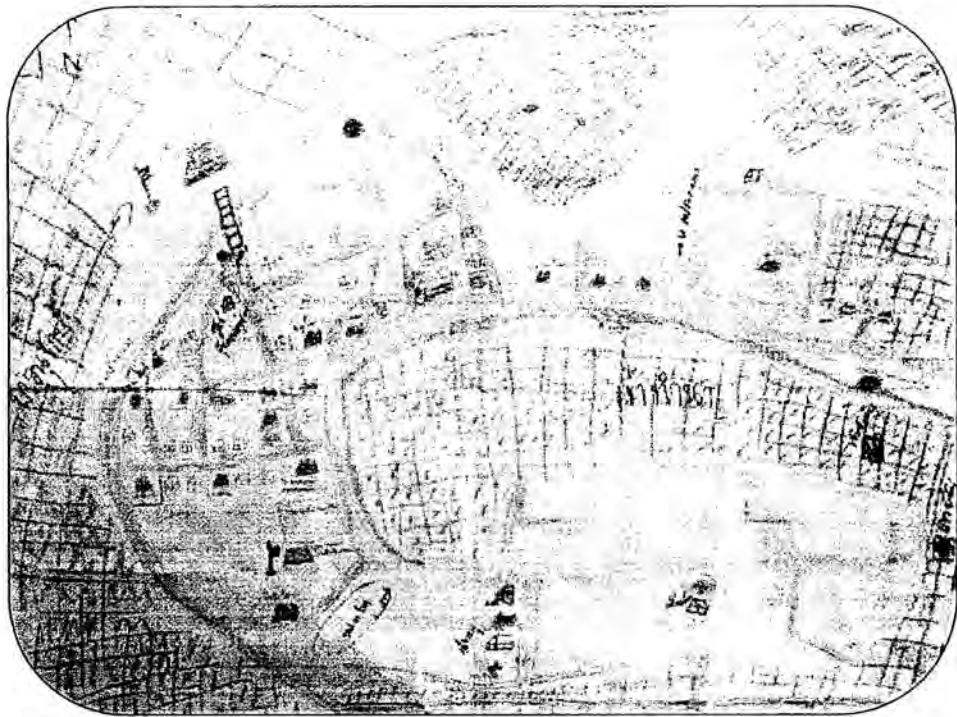
เมื่อกำหนดกรอบได้แล้ว ก็กำหนดคนรับผิดชอบ เป็นวิทยากรกระบวนการ ดำเนินการเก็บข้อมูลทั้ง 3 ประเด็น หลังจากนั้นก็มีเวทีคืนข้อมูลในวันถัดมา เพื่อนำเสนอผลการระดมความคิดในวันแรก เพื่อตั้งคำถามในการวิเคราะห์เพิ่ม และเติมเต็ม/ แก้ไขข้อมูล ผลสรุปได้ดังนี้

1) แผนที่รอบใน

ได้ตามกำหนด (ภาพที่ 5) โดยมีการตั้งคำถามสู่การวิเคราะห์ในเวที ดังนี้

- 1.1) ผู้รู้ด้านสมุนไพร มีเพียง 2 คนเท่านั้น คือ พ่อหลวงองหมื่น ซึ่งปัจจุบันความนิยมใช้สมุนไพรของชุมชนมีน้อยกว่าเดิม เนื่องจากบ้านวังคันห่างจากตัวเมืองเพียง 3 กม. สามารถไปโรงพยาบาลได้ไม่ยากนัก แต่ หมอยาก็ยังมีการปรุงยาอยู่ เพราะมีผู้ใช้อยู่บ้าง
- 1.2) พื้นที่นารอบ ๆ หมู่บ้าน พบว่า มีเพียง 2 รายเท่านั้นที่มีที่นาเป็นของตนเอง นอกจากนั้นได้เช่าที่ของคนอื่นทำนา วิธีการเช่า ส่วนใหญ่จะเป็นการแบ่งครึ่งผลผลิต ระหว่างเจ้าของนา กับผู้เช่านา ข้าวปลูกไม่พอกิน ต้องมีการรับจ้าง เพื่อนำเงินมาซื้อข้าว

แผนที่ รอบใน
บ้านวังคัน
อ.แม่ลาน้อย

2) กลุ่ม/ องค์การชุมชนบ้านวังคัน

การวิเคราะห์กลุ่มและองค์การชุมชนนั้น มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ทราบว่า คนบ้านวังคันสามารถทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มก้อนได้ดี เพียงใด ในด้านใดบ้าง เพราะการที่ชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้นั้น บางเรื่อง จะต้อง “พึ่งพากันและกัน” ระหว่างคนในชุมชนให้ได้ด้วย หากมีกลุ่มที่เข้มแข็ง ก็จะสามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชนสู่การพึ่งตนเองได้

การทำงานเป็นกลุ่ม เป็นการสร้าง “พลังและอำนาจ” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อำนาจการต่อรอง ทั้งในด้านการผลิตและการตลาด รวมถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การเรียนรู้ที่จะสร้างกฎกติการ่วมกันเมื่อประสบปัญหา การได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในปัญหาและทางออกต่าง ๆ อีกด้วย

กลุ่มและองค์การชุมชน ที่ชาวบ้านอยากนำเสนอ หรือที่ ดำเนินการอยู่อย่างเข้มแข็งในระดับปานกลาง – ดี มีจำนวน 7 กลุ่ม โดยมีข้อมูลพื้นฐานสรุปได้ดังนี้

2.1) กองทุนหมู่บ้าน

ชื่อผู้นำ	นายสง่า เกษมจิต		อายุ	40	ปี			
กรรมการ	15	คน	สมาชิก	68	คน	เงินทุน	1,058,605	บาท (กู้ 50 คน)
ปีที่ก่อตั้ง	2545	ผู้สนับสนุน		ตามนโยบายรัฐบาล				

กิจกรรมของกลุ่ม

1. บริหารเงินกู้ (ดอกเบี้ย 4 % / ปี)
2. จัดสวัสดิการแก่สมาชิก / มีเงินปันผล
3. มีเงินช่วยเหลือสมาชิก เมื่อเสียชีวิต

จุดแข็ง

1. สมาชิกสามารถใช้เงินคืนครบตามกำหนด ร้อยละ 95 ซึ่งกำหนดภายในเดือนมกราคมของปี ถ้าไม่ได้มีวิธีการจัดการของกลุ่ม เช่น จะไม่ให้กู้อีก และมีการผ่อนปรนสำหรับคนยากจนมาก หรือเกิดเหตุสุดวิสัย
2. มีผู้นำที่เข้มแข็ง
3. กลุ่มปฏิเสธการสนับสนุนเงินทุนเพิ่ม (วงเงินกู้เพิ่มจาก 1 ล้านบาท) เพราะคิดว่าเต็มพอแล้ว

จุดอ่อน การผ่อนปรน หรือยืดหยุ่น แม้จะเพียงน้อยรายทำให้เงินหมุนเวียนสู่สมาชิกอื่นล่าช้า
ระดับความเข้มแข็ง ดี

2.2) กลุ่มแม่บ้าน

ชื่อผู้นำ นางทองสุข คงเดิม   อายุ 48   ปี   โทรศัพท์ 053-689270
กรรมการ 7 คน   สมาชิก 30 คน   เงินทุน 2,500 บาท
(มีการระดมเงินออมคนละ 100 บาท/ปี)
ปีที่ก่อตั้ง 2537   ผู้สนับสนุน สำนักงานเกษตรอำเภอแม่ลาน้อย

กิจกรรมของกลุ่ม

1. ทำหม่อนไม้แปรรูป ทั้งเป็นถุง และบรรจุในปีป
2. ทำมะขามแช่อิ่ม
3. หัตถกรรม เช่น การทอผ้า เย็บผ้าถุงสตรี
4. รับทำอาหารเมื่อมีงานในหมู่บ้าน
5. เป็นตัวแทนหมู่บ้านเข้าร่วมการแข่งขันทำอาหาร

จุดแข็ง

1. นำเงินออม หรือเงินสนับสนุน ให้สมาชิกกู้ยืมในการประกอบอาชีพ
2. มีกฎ กติการ่วมกัน
3. ใช้วัสดุในท้องถิ่นในทุกกิจกรรมของกลุ่ม

จุดอ่อน สมาชิกยังเข้าร่วมกิจกรรมน้อย และพบปะกันไม่เพียงพอ
ระดับความเข้มแข็ง ปานกลาง

2.3) กลุ่ม กขคจ

ชื่อผู้นำ พ่อหลวงบ้าน (โดยตำแหน่ง) อายุ 35 ปี โทรศัพท์ 053-689195
กรรมการ 11 คน สมาชิก 40 คน เงินทุน 200,000 บาท
(มีการระดมเงินออมอย่างน้อย 20 บาท/คน/เดือน)
ปีที่ก่อตั้ง 2543 ผู้สนับสนุน พัฒนาการอำเภอแม่ลาน้อย (ให้เป็นทุนหมุนเวียน 280,000 บาท)
กิจกรรมของกลุ่ม

1. ระดมเงินออมจากสมาชิก
2. ปล่อกู้ ในเดือนธันวาคมของปี ดอกเบี้ยร้อยละ 4 ต่อปี
3. นำเงินดอกเบี้ยมาร่วมในกิจกรรมของชุมชน

จุดแข็ง

1. สมาชิกเท่านั้นที่กู้ได้ และสามารถใช้นี้ได้ตามกำหนด
2. มีกฎ กติการ่วมกัน ที่ชัดเจน
3. มีกรรมการที่เข้มแข็ง

จุดอ่อน กระจายเงินกู้ไม่ทั่วถึง

ระดับความเข้มแข็ง ดี

2.4) กลุ่มผู้สูงอายุ

ชื่อผู้นำ นายสน มโนธรรม อายุ 89 ปี
กรรมการ 7 คน สมาชิก 48 คน เงินทุน เล็กน้อย
ปีที่ก่อตั้ง 2551 ผู้สนับสนุน เทศบาลแม่ลาน้อย (ให้เป็นทุนหมุนเวียน 20,000 บาท)

กิจกรรมของกลุ่ม

1. ทำไม้กวาด 2 แบบ (ทามะพร้าว และดอกหญ้า) .. ดังภาพ
2. ออกกำลังกาย (ไท้เก๊ก) ร่วมกันที่อำเภอ ไม่มีในหมู่บ้าน
3. ร่วมกันตรวจสุขภาพทุกเดือน ผ่าน อสม. และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข
4. มีการทำของกินของใช้ในครัวเรือนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงการทำเกษตรผสมผสาน เป็นเกษตรยั่งยืน (ผู้นำกลุ่ม)

จุดแข็ง

1. ผู้นำเข้มแข็ง เป็นตัวอย่างทำเกษตรยั่งยืน (ดังภาพ)
2. มีเลขานุการที่เข้มแข็ง (นางบัวผัด ตัวเตี้ย)

จุดอ่อน สมาชิกอายุมาก มีปัญหาด้านสุขภาพและความพร้อม จึงเข้าร่วมกิจกรรมได้น้อย

ระดับความเข้มแข็ง ปานกลาง

2.5) กลุ่มถั่วเหลือง

ชื่อผู้นำ นายไสว มโนธรรม อายุ 48 ปี
กรรมการ 7 คน สมาชิก 56 คน เงินทุน 960 บาท (แรกตั้งจากเงินสมาชิก)
ปีที่ก่อตั้ง 2549 ผู้สนับสนุน เทศบาลแม่ลาน้อย (ปี 2551 ให้เป็นทุนหมุนเวียน 70,000 บาท)
กิจกรรมของกลุ่ม

1. ร่วมกันเพื่อซื้อปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย/ ยา) ในราคาถูกลง และขายผลผลิตร่วมกัน
2. ร่วมกันจ้างรถไถไม่ลัดถั่ว โดยได้เงินเข้ากลุ่ม 1 บาท/ ถึง ปี 2549 ได้ 2,640 บาท ปี 2550 เป็นแบบเหมาได้ 5,000 บาท เป็นเงินทุนที่ใช้ซื้อปัจจัยการผลิตมาหมุนเวียนในกลุ่ม
3. มีการประชุมกลุ่มทุก 3 เดือน
4. มีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิก

จุดแข็ง

1. เป็นการตั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นจากความคิดของชาวบ้านอย่างแท้จริง จากข้อสรุปของเวทีประชาคมหมู่บ้าน
2. มีผู้นำ และกรรมการ ที่เข้มแข็ง
3. มีอำนาจในการต่อรองทุกระดับ ทั้งการซื้อปัจจัยการผลิต ราคาขาย การรวมกันไปซึ่งผลผลิตที่สหกรณ์และเทศบาล

จุดอ่อน

ระดับความเข้มแข็ง ดีมาก

2.6) กลุ่มปุยหมัก

ชื่อผู้นำ นายเพชร วิริยะ อายุ 57 ปี โทรศัพท์ 053 - 689385
กรรมการ 12 คน สมาชิก ทั้งหมดหมู่บ้าน เงินทุน
ปีที่ก่อตั้ง 2544 ผู้สนับสนุน โครงการอยู่ดีมีสุข (ปี 2551 ซื้อเครื่องอัดเม็ด สองแสนบาทเศษ)

มีประวัติการก่อตั้งมายาวนานตั้งแต่ ปี 2544 ในปี 2545 อำเภอให้งบประมาณมา 150,000 บาท ปี 2546 พัฒนาที่ดินเข้ามาอบรม ให้ถึงหมัก ปี 2547-48 เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกเข้ามาเชื่อมประสาน เสริมการเรียนรู้เรื่องกลุ่ม - ช่าง ปี 2549 ได้สร้างโรงปุ๋ย ในโครงการ 1 ตำบล 1 โรงปุ๋ยชีวภาพ

กิจกรรมของกลุ่ม

1. เริ่มทำปุ๋ยอัดเม็ด ในปี 2551 จำนวนประมาณ 30 กระสอบ ๆ ละ 50 กิโลกรัม โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น เพื่อให้คนในชุมชนทดลองใช้ ราคาจำหน่าย 300 บาท/ กระสอบ (เงินสด) และ 320 บาท/ กระสอบ (เงินเชื่อ)
2. มีการอบรมคนที่สนใจ สอน สาธิต และเป็นวิทยากร ในเรื่องการทำปุ๋ยอัดเม็ด

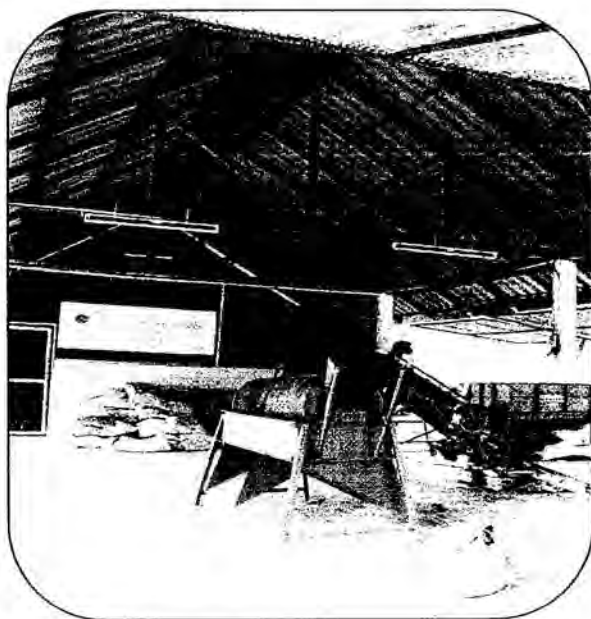
จุดแข็ง

1. มีผู้นำ และกรรมการ ที่เข้มแข็งร่วมงานสม่ำเสมอ
2. มีการประชุมกรรมการทุกเดือน อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

จุดอ่อน

1. คนในชุมชนยังไม่นิยมใช้ปุ๋ยอัดเม็ด เพราะยังเชื่อว่าเห็นผลช้า ผู้ปุ๋ยเคมีไม่ได้ ต้องใช้ปริมาณมาก ขนส่งสูง
2. ขาดตลาดกากปุ๋ย

ระดับความเข้มแข็ง ปานกลาง

โรงปุ๋ยอัดเม็ด บ้านวังคัน
อำเภอแม่ลาน้อย

2.7) กลุ่มผู้เลี้ยงหมู

<u>ชื่อผู้นำ</u>	นางทองสุข คงเดิม	<u>อายุ</u>	48 ปี	<u>โทรศัพท์</u>	053 - 689270
<u>กรรมการ</u>	5 คน	<u>สมาชิก</u>	17 คน	<u>เงินทุน</u>	
<u>ปีที่ก่อตั้ง</u>	2549	<u>ผู้สนับสนุน</u>	เทศบาลเมืองแม่ลาน้อย (สนับสนุนเงินทุนหมุนเวียน 40,000บาท)		

กิจกรรมของกลุ่ม

1. เป็นการรวมกลุ่มกันเลี้ยงหมู เมื่อขายได้ 1 ตัว นำเงินเข้ากลุ่ม 100 บาท
2. ปัจจุบันส่วนใหญ่จะเลี้ยงรวมที่บ้านประธานกลุ่ม เพราะมีลักษณะเป็นฟาร์ม อยู่แยกจากชุมชน ส่วนสมาชิกจะมีบ้างที่เลี้ยงอยู่คนละ 1-3 ตัว เพราะหากมีพื้นที่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเหม็นขี้หมู จึงเลี้ยงมากไม่ได้
3. การเลี้ยงนั้น กรณีแม่พันธุ์จะใช้อาหารธรรมชาติในท้องถิ่น กรณี หมูขุน ใช้อาหารสำเร็จรูป (เป็นกระสอบ)

จุดแข็ง

1. มีผู้นำ ที่เข้มแข็ง สามารถจัดการให้กลุ่มประกอบตัวอยู่ได้เมื่อมีปัญหา
2. มีการแบ่งรายได้เข้ากลุ่มชัดเจน คือ เมื่อขายได้ 1 ตัว นำเงินเข้ากลุ่ม 100 บาท
3. แม้ว่าการเลี้ยงส่วนใหญ่จะอยู่ที่หัวหน้ากลุ่ม แต่สามารถกระจายสู่สมาชิกที่ต้องการเลี้ยงได้ตามความพร้อมของสมาชิก

จุดอ่อน

1. ขาดการกระจายบทบาทให้กรรมการและสมาชิก อย่างทั่วถึง
2. มีกลิ่นเหม็นรบกวนชาวบ้าน ใช้สารชีวภาพแก้ปัญหา แต่ทำไม่ต่อเนื่อง

ระดับความเข้มแข็ง ปานกลาง ถึงดี

ข้อสรุปการวิเคราะห์ กลุ่ม องค์กรบ้านวังคัน

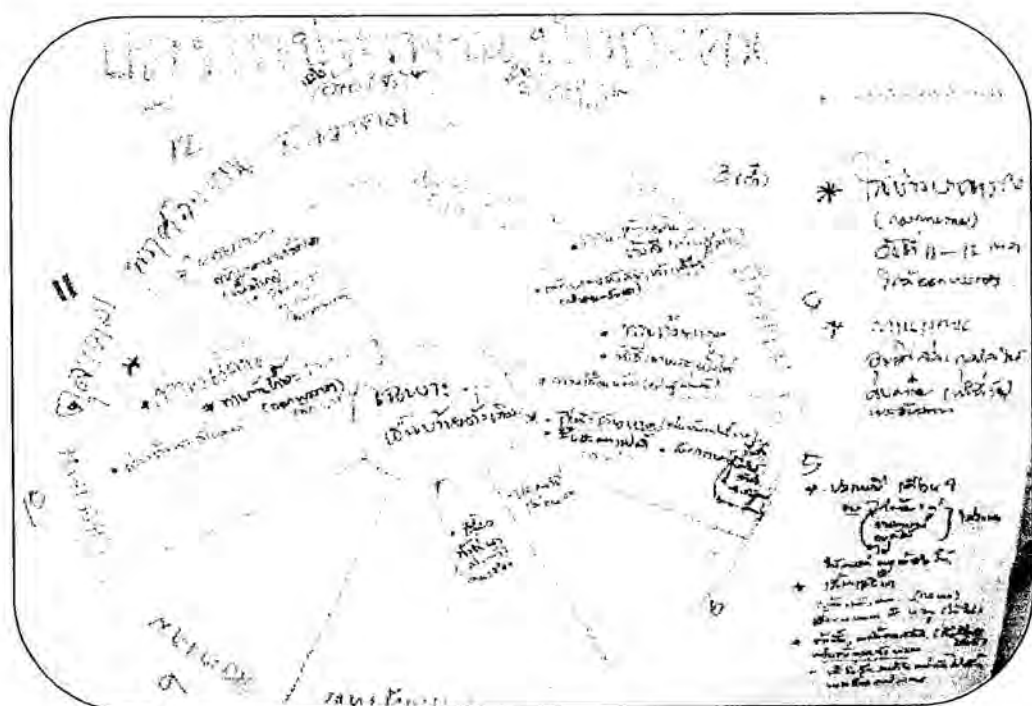
1. จากข้อมูลการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม/ องค์กรของคนบ้านวังคัน พบว่า มี 2 ลักษณะ คือ
  - กลุ่มที่เกิดจากคนอื่นมาจัดตั้ง หรือเกิดจากนโยบายรัฐ ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กขค กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มผู้สูงอายุ
  - กลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนเอง ตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มถั่วเหลือง กลุ่มปุยหมัก กลุ่มเลี้ยงหมู
2. กลุ่มที่เกิดขึ้นในข้อที่ 1 นั้น พบว่า มีความเข้มแข็งในระดับดีมาก-ปานกลาง ซึ่งเป็นตัวชี้ว่าคนบ้านวังคัน สามารถทำงานร่วมกันได้ ในประเด็นที่เป็นปัญหาร่วมของชุมชน ดังจะเห็นได้จากกลุ่มที่ชาวบ้านตั้งขึ้นเอง ได้แก่ กลุ่มถั่วเหลืองที่มีความเข้มแข็งในระดับ “ดีมาก”
3. กลุ่มปุยหมัก ซึ่งมีสมาชิกเป็นคนทั้งหมู่บ้าน น่าจะมีภารกิจสำคัญยิ่ง ในการให้ความรู้ สาคิดให้เห็น และรณรงค์ให้เกษตรกรในชุมชนหันมาใช้ปุยหมักชีวภาพ เพิ่มขึ้น ในฐานะเป็นสิ่งที่ทดแทนปุ๋ยเคมี ช่วยลดต้นทุนการผลิต และอนุรักษ์ดิน น้ำ และสุขภาพของคนในชุมชน ★
โจทย์ต่อเนื่อง อาจเป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในเรื่องการหาสูตรปุ๋ยที่เหมาะสมกับถั่วเหลือง ก็น่าสนใจ

4. ยังเหลือกลุ่มอีก 4 กลุ่มที่ชาวบ้านบอกว่า ไม่ค่อยเข้มแข็ง ไม่รู้ข้อมูล และเลิกไปแล้ว เช่น กลุ่มผู้เลี้ยงโคขุน กนข. ฯลฯ

3) ปฏิทินประเพณี

เนื่องจากการเก็บข้อมูลที่ผ่านมาไม่มีรายละเอียดของประเพณีที่เป็นของพื้นถิ่น ในครั้งนี้จึงเก็บข้อมูลเพิ่ม ข้อมูลที่ได้จะเป็นตัวบ่งชี้ถึง “ระบบคุณค่าและความเชื่อ” ของคนวังคัน ว่า ยังคงเห็นค่าของประเพณีดั้งเดิมเพียงใด เป็นตัววัดการรุกรานของระบบคุณค่าใหม่ ที่เป็น “โลกาภิวัตน์” ว่ามาทำลายหรือลดค่า “ท้องถิ่นวิวัฒน์” ในระดับใด ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดทางเลือก กำหนดกิจกรรมสู่การพึ่งตนเองของชุมชนได้

ผลการระดมความคิดในวงเล็ก-ใหญ่ สามารถสรุปเนื้อหาได้ดังภาพ

ปฏิทินประเพณี บ้านวังคัน
อำเภอแม่ลาน้อย

การวิเคราะห์ต่อเนื่อง

1. จากการสังเคราะห์ท่วงระดมความคิดพบว่า คนส่วนใหญ่ ยังไม่สามารถอธิบาย ความคิดเบื้องหลัง และขั้นตอน ของประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนได้ จะยังงง ๆ อยู่มาก มีเพียงผู้สูงอายุ หรือวัยกลางคนเท่านั้นที่อธิบายได้บ้าง
2. ประเพณีส่วนใหญ่เป็นของคนเมือง และไทยใหญ่ ส่วนกะเหรี่ยง ไม่ถนัดฝึกแล้ว (นับถือคริสต์) เลยกดขี่พิธีกรรมของชนเผ่า

4.2.2 สักยภาพของการจัดการ “ระบบทรัพยากร”

เป็นการระดมความคิดจากการแบ่งกลุ่มย่อย เพื่อวิเคราะห์ “ทรัพยากร” ของหมู่บ้านโดยวางกรอบจากการดูข้อมูลในรายงาน แล้วกำหนดส่วนที่ขาด ซึ่งประเด็นข้อมูลที่จะเก็บเพิ่มมีดังนี้

1. แผนที่รอบนอก เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของบ้านวังคัน
2. ปฏิทินอาหารธรรมชาติ แบ่งเป็น สัตว์จากป่า , อาหารจากน้ำ , และพืชจากป่า

ข้อมูลที่ได้จากการทำแผนที่รอบนอกทำให้รู้ถึงการจัดการทรัพยากรของบ้านวังคัน ดังนี้

1) สถานภาพและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

1.1) ดินและพื้นที่ทำกิน แบ่งเป็น

- ที่ราบ ใช้สำหรับเพาะปลูก เช่น ถั่วเหลือง กระเทียม ข้าวนา ข้าวโพด
- ที่ดอน ใช้สำหรับปลูกข้าวไร่ และทำสวนถั่วเหลือง

ซึ่งพื้นที่นา ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านวังคันเช่าจากชาวบ้านแม่ลาน้อย เพื่อใช้เพาะปลูก และแบ่งผลผลิตให้เจ้าของพื้นที่แทนการจ่ายเงิน ทั้งนี้พื้นที่ปลูกถั่วเหลืองส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีการบุกเบิกใหม่ในระยะเวลาประมาณ 16 ปีที่ผ่านมา

ปัญหาที่พบ

- การทำเกษตรบ้านวังคันส่วนใหญ่จะใช้สารเคมี เช่น ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี มากกว่าสารชีวภาพ มาเป็นเวลานาน ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพเร็ว เป็นเหตุให้ต้องเพิ่มปริมาณปุ๋ยเคมีมากขึ้น ผลผลิตทางการเกษตรจึงจะได้ผลดี
- สัตว์เล็ก ๆ ในดินตาย เช่น จิ้งก่อกิ้งหริด ไส้เดือน เป็นต้น

การจัดการ

- ได้มีการจัดตั้งกลุ่มทำปุ๋ยหมักขึ้นในชุมชน โดยใช้วัตถุดิบในชุมชนเช่น กากถั่วเหลือง แต่การใช้ปุ๋ยหมักยังไม่เป็นที่นิยมเนื่องจากเกษตรกรกลัวว่าผลผลิตที่ได้จะไม่เป็นที่น่าพอใจของผู้บริโภค

1.2) น้ำ

แหล่งน้ำ

■ เพื่อการเกษตรได้แก่ ลำน้ำแม่ลาและลำน้ำแม่ละมอ ใช้ในการทำเหมือง ฝาย คือ ฝายน้ำตาและฝายน้ำแม่ละมอ โดยใช้ในนาข้าว ชุมชนยังคงมีระบบการจัดการน้ำโดยแก่เหมือง แก่ฝาย ซึ่งมาจากการคัดเลือกในระดับเทศบาล และผู้ได้รับคัดเลือกส่วนใหญ่อยู่ที่บ้านแม่ลาน้อย

- เพื่อการบริโภค ได้แก่ ถ้าน้ำขม โดยไหลผ่านทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เป็นแหล่งน้ำที่ใช้ระบบการประปา มีทั้งประปาหมู่บ้าน และประปาส่วนภูมิภาค

ปริมาณน้ำ ปัจจุบันลดลงจากอดีตมาก โดยเฉพาะฤดูแล้ง แต่ยังพอใช้สอย

คุณภาพของน้ำ สามารถใช้เป็นน้ำดิบในการผลิตประปาได้ และใช้ในการเกษตร แต่ในหน้าที่มีหมามุ่ยจะไม่สามารถลงอาบได้ เนื่องจากหมามุ่ยตกลงในลำน้ำทำให้คัน

การจัดการเพื่อการอนุรักษ์น้ำ และสัตว์น้ำ

- จัดโซนอนุรักษ์พันธุ์ปลา ได้เริ่มตั้งแต่เดือน มกราคม ปี 2547 โดยคณะกรรมการหมู่บ้าน เนื่องจากมีความเห็นร่วมกันว่ามีจำนวนปลาลดน้อยลงเรื่อย ๆ และบางชนิดก็สูญพันธุ์ไปแล้ว ได้จัดโซนในเขตน้ำขมเป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร ตั้งแต่สบน้ำแม่ลาถึงสบน้ำแม่ละมอ ซึ่งบริเวณนี้จะห้ามไม่ให้ชาวบ้านจับปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ไม่เช่นนั้นจะถูกปรับเงิน 1,000 บาท ต่อปลา 1 ตัว และจะถูกตัดสิทธิออกจากทุกกองทุนในชุมชน สัตว์น้ำที่พบ เช่น ปลาต่างๆ หอย ตะพาบน้ำ เป็นต้น ส่วนกุ้งแม่น้ำไม่มีแล้ว

- จัดประเพณีสืบชะตาแม่น้ำทุกปี ในเดือนเมษายนช่วงเทศกาลสงกรานต์ ที่น้ำขม เพื่อให้ชุมชนรำลึกถึงคุณค่าและประโยชน์ของแม่น้ำ นอกจากนี้ชาวบ้านได้ร่วมกับกรมประมงจังหวัดจัดกิจกรรมการปล่อยปลาที่บริเวณโซนอนุรักษ์พันธุ์ปลา ปลาที่นำมาปล่อย เช่น ปลากดหลาว ปลาสวาย ปลาดุก ปลาตะเพียน เป็นต้น

- จัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและจัดกีฬาชายหาด ที่น้ำขมบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ในเดือนเมษายนช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยได้รับงบประมาณจากเทศบาลเมืองแม่ลาเหนือ ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชนมีความผูกพันกับสถานที่ และรู้จักรักษาความสะอาดแหล่งน้ำ

1.3) ป่า

ป่าบ้านวังคัน มี 2 ประเภท คือ ป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์

- ป่าชุมชน จะมี 2 ฝั่งด้วยกัน คือ ฝั่งซ้าย และฝั่งขวาของหมู่บ้าน เป็นป่าที่ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ตามความเหมาะสม เช่น การนำไม้มาใช้สอยจะสามารถนำออกมาใช้ได้เพียงเล็กน้อยได้แก่ ไม้บง ไม้ซาง ไม้เปา เป็นต้น และไม้บางชนิดไม่สามารถนำออกมาใช้ได้ เช่น ไม้สัก ไม้เต็ง ไม้แดง เป็นต้น เนื่องจากผิดกฎหมาย

ด้านอาหาร ชาวบ้านวังคันยังนิยมเข้าไปหาอาหารจากป่ามากิน และขายบ้างบางครั้ง สัตว์ป่า เช่น หนอนไม้ไผ่ ผึ้ง ต่อ แตน ไก่ป่า เห็ดต่างๆ เช่น เห็ดถอบ เห็ดไข่เหือง เห็ดไข่ห่าน เห็ดแดง เห็ดขาง ผักจากป่า เช่น ผักบุ้ง ผักกุ่ม ผักบ่อแก้ว ผักตำลึง พืชสมุนไพร เช่น ขิงป่า กระชายป่า

ผักขาว หนุ่ยเอ็นยัด เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามอาหารจากป่า สามารถเลี้ยงคนในหมู่บ้านได้เพียง 30 % เท่านั้น

- ป่าอนุรักษ์ จะอยู่ลึกเข้าไปจากป่าชุมชนทางฝั่งขวาของน้ำยม ซึ่งจะห้ามตัดไม้ และล่าสัตว์ป่า โดยมีศูนย์รักษาพันธุ์สัตว์ป่าเป็นหน่วยงานที่ดูแล หากมีการจับสัตว์ป่าสงวน จะมีการปรับ 500-1000 บาท แต่ถ้าลักลอบตัดไม้จะถูกดำเนินการตามกฎหมาย

ปัญหาที่พบ

- อาหารจากป่าไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือ พืช มีปริมาณลดลงจากอดีตเยอะมาก สัตว์บางชนิดถึงกับสูญพันธุ์ไปแล้ว เช่น หมี ชะนี เป็นต้น
- ยังมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอยู่ ทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนไป

การจัดการป่า

- มีการจัดตั้งศูนย์รักษาพันธุ์สัตว์ป่า ที่น้ำยมฝั่งขวา เพื่อป้องกัน ดูแลรักษาพันธุ์ไม้ และสัตว์ป่า ไม่ให้ใครเข้าไปทำลายได้โดยง่าย
- ชุมชนยังไม่มียกฐานะในการจัดการป่า มีเพียงกฎของหมู่บ้านในการดูแลป่า

2) อาหารธรรมชาติ

ทีมวิจัยและพี่เลี้ยง เลือกใช้ “ปฏิทินอาหารจากธรรมชาติ” เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์การพึ่งอาหารจากแหล่งธรรมชาติ 2 แหล่งคือ อาหารจากแหล่งน้ำ ได้แก่ สัตว์น้ำ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นปลาชนิดต่าง ๆ ที่เกษตรกรจับได้ในธรรมชาติ และอาหารจากป่า ซึ่งมี 2 ชนิดคือ พืช และสัตว์

ชาวบ้านที่ร่วมในเวทีวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ร่วมกันเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชนิดพืช สัตว์ที่พบในแต่ละเดือน หลังจากนั้นก็มีกระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์ว่า พืช สัตว์แต่ละชนิด พบที่ไหนบ้าง มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตอย่างไร ทั้งชนิดและปริมาณ มีอะไรบ้างที่สูญหายไปแล้ว อะไรที่พบยาก เป็นต้น

2.1) อาหารจากแหล่งน้ำธรรมชาติ

จากที่ตั้งของหมู่บ้านที่มีลำน้ำแม่ยมไหลผ่าน ชาววังคันสามารถจับสัตว์น้ำมาเพื่อบริโภคในครัวเรือนตลอดมา อีกทั้งมีการจัดโซนอนุรักษ์พันธุ์ปลา ได้เริ่มตั้งแต่เดือน มกราคม ปี 2547 โดยคณะกรรมการหมู่บ้าน เนื่องจากมีความเห็นร่วมกันว่ามีจำนวนปลาลดน้อยลงเรื่อย ๆ และบางชนิดก็สูญพันธุ์ไปแล้ว ได้จัดโซนในเขตน้ำยมเป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร

จากการร่วมเสนอข้อมูลของชุมชน พบว่า ปลาที่สามารถหาบริโภคถึงปัจจุบัน มีอยู่ 13 ชนิด มีทั้งปลาน้ำจืด ปลาน้ำใส ปลาช่วงน้ำขึ้นน้ำลง (ตารางที่ 19) สำหรับจำนวนปลาพบว่าหายากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะมีปริมาณลดลง ทำให้ชาวบ้านออกไปหาปลามาเพื่อบริโภคน้อยลง หันไปซื้ออาหารถุง (กับข้าวสุก) มากขึ้น

ตารางที่ 19 ปฏิทินอาหารจากน้ำ (สัตว์น้ำธรรมชาติ) บ้านวังคัน ปี 2550

ชื่อสัตว์	แหล่งที่พบ	การใช้ประโยชน์		การเปลี่ยนแปลง	ม.ก.	กพ.	มีค.	เมษ.	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	คต.	พย.
		กิน	ขาย												
1. ปลาหลด	น.ขวม / น้ำขุ่น	/		น้อยลงเรื่อยๆ	/	/	/	/					/	×	×
2. ปลาหลด	น.ขวม / น้ำขุ่น	/		น้อยลงเรื่อยๆ	/	/	/	/					/	×	×
3. ปลาหมอ	น.ขวม	/		น้อยลงเรื่อยๆ	/	/	/	/	/	×	×	/	/	/	/
4. ปลาเก็ด	น.ขวม / น้ำขุ่น นา	/	/	น้อยลงเรื่อยๆ	/	/	/	/	/	×	×	/	/	/	/
5. ปลาหางแดง	น.ขวม / น้ำใส / น้ำลด	/	/	น้อยลงเรื่อยๆ	/	/	×	×	×	/	/	/	/	/	/
6. ปลาหาง เหลือง	น.ขวม / น้ำใส / น้ำลด	/	/	น้อยลงเรื่อยๆ							/	/	/	×	×
7. ปลาตุ๊ก	น.ขวม / น้ำขุ่น	/	/	น้อยลงเรื่อยๆ					×	×	×				
8. ปลาหิม	น.ขวม / น้ำขุ่น	/	/	น้อยลงเรื่อยๆ					×	×	×				
9. ปลาตอง / ปลาปุง	น.ขวม / น้ำใส	/	/	น้อยลงเรื่อยๆ		×	×	×							
10. ปลาแค้ / ปลาปวน / ปลา กิ้ง	น.ขวม	/		ไม่ค่อยมี / หา ยาก						×	×				
11. ตะพาบ น้ำเต้าน้ำ	น.ขวม / ช่วง น้ำลด	/	/	มีไม่มาก			×	×							
12. กบ / เขียด	ช่วงทำนา	/	/	มีตลอด						×	×				
13. หอยนา	นา	/	/	มีน้อยลง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
14. กุ้งแม่น้ำ	น.ขวม			ไม่มีแล้ว											

หมายเหตุ   ☒ เดือนที่ทำได้ในปริมาณมาก   ☒ เดือนที่ทำได้ในปริมาณปกติ

สัตว์น้ำอื่น ๆ ที่พบ เช่น ตะพาบน้ำ เต่า หอยนา ก็มีปริมาณลดลงเช่นกัน ส่วน กุ้งแม่น้ำ ไม่มีให้จับอีกแล้ว ช่วงที่มีสัตว์น้ำมาก เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม – กรกฎาคม ของปี และมีปลา 3 ชนิดที่สามารถจับได้ตลอดปี คือปลาหมอ ปลาเก็ด และปลาหางแดง ส่วนปลาหลด ปลาหลดจะเป็นปลาน้ำขุ่น ที่จับได้ในช่วงน้ำน้อย ระหว่างเดือนกันยายน-เมษายน หอยนาสามารถหาได้ตลอดปี

ข้อเสนอแนะ

การกำหนดเขตอนุรักษ์ “วังปลา” ในพื้นที่ 3 กม. นับว่าเป็นเรื่องดีที่จะเพิ่มแหล่งอนุบาลและเพาะพันธุ์ปลาในลำน้ำขวม ซึ่ง 4 ปีที่ผ่านมาเริ่มมีปลาเพิ่มขึ้นมาก สามารถพบได้ในเขตอนุรักษ์ที่มีปลาชุกชุม จนสามารถมองเห็นได้ อาจมีการขยายพื้นที่ หรือเพิ่มการจัดการร่วมกันในการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง

2.2) พืชอาหารจากป่า

แม้ว่าบ้านวังคันจะอยู่ห่างจากตัวอำเภอแม่ลาน้อยเพียง 5 กม. แต่สภาพพื้นที่โดยรอบยังเป็นป่าไม้ ซึ่งป่าบ้านวังคัน มี 2 ประเภท คือ ป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์ ดังได้กล่าวมาแล้ว ชาวบ้านวังคันยังนิยมเข้าไปหาอาหารจากป่ามากิน และขายบ้างบางครั้ง ได้แก่เห็ดต่าง ๆ เช่น เห็ดถอบ เห็ดไข่เหือง เห็ดไข่ห่าน เห็ดแดง เห็ดขาง ที่มีมากในช่วงฝนเพียง 3 เดือน(มิถุนายน – สิงหาคม) ผักจากป่า เช่น ผักบุ้ง ผักกุ่ม ผักพ้อคำ ผักตำลึง พืชสมุนไพร เช่น จิงป่า กระชายป่า ผักข้าว หนุ่ยเอ็นยัด เป็นต้น (ตารางที่ 20)

พืชอาหารจากป่าที่มีตลอดปี ได้แก่ หน่อไม้ ชะอมป่า ผักตำลึง ผักข้าว จิงป่า กระชายป่า ผักกูด ผักบุ้ง ผักกุ่ม และกล้วยป่า ซึ่งบางชนิดก็ยังมีมากอยู่ แต่บางชนิดเริ่มหายากขึ้น

ตารางที่ 20 ปฏิทินพืชอาหารจากป่า บ้านวังคัน ปี 2550

ชื่อพืช	แหล่งที่พบ	การเปลี่ยนแปลง (มากขึ้น / น้อย)	มก.	กพ.	มีค.	เมษ.	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
1. หน่อไม้	ป่าชุมชน	10ปี หลัง มีน้อยลง	/	/	/	/	/	×	×	×	/	/	/	/
2. ชะอมป่า	ป่าชุมชน	พอมีอยู่	/	/	×	×	/	/	/	/	/	/	/	/
3. เห็ดถอบ,เห็ดไข่ห่าน , เห็ดไข่เหือง,เห็ดแดง, เห็ดขาง และเห็ดปลวก	ป่าชุมชน	มีน้อยลง / สภาพอากาศ เปลี่ยนแปลง						×	×	×				
4. ผักตำลึง	ลำห้วย , สวน	มีมาก	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
5. ผักข้าว	ป่าชุมชน	มีมาก	/	/	/	/	×	×	×	×	×	/	/	/
6. ผักพ้อคำ	ป่า, ห้วย	มี					×							
7. ดอกอว	ป่าชุมชน	มีมาก						×	×					
8. ดอกดิน	ป่าชุมชน	มีมาก				×								
9. ใบส้มป่อย	ป่าชุมชน	มีมาก		×	×	×								
10. จิงป่า	ป่าชุมชน	มีน้อยลง	/	/	/	/	×	×	/	/	/	/	/	/
11. กระชายป่า	ป่าชุมชน	มีมาก	/	/	/	/	×	×	/	/	/	/	/	/
12. ผักกูด	ลำห้วย / ริมน้ำ	มีน้อยลง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
13. ผักบุ้ง	ลำห้วย / ริมน้ำ	มีน้อยลง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
14. ผักกุ่ม	ลำห้วย / ริมน้ำ	มีน้อยลง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
15. กล้วยป่า	ป่าชุมชน	มีมาก	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

หมายเหตุ

☒ เดือนที่ทำได้ในปริมาณมาก ☒ เดือนที่ทำได้ในปริมาณปกติ

2.2) สัตว์ที่เป็นอาหารจากป่า

อาหารจากป่าไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือ พืช มีปริมาณลดลงจากอดีตเยอะมาก สัตว์บางชนิดถึงกับสูญพันธุ์ไปแล้ว เช่น หมี ชะนี เป็นต้น สาเหตุเพราะยังมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอยู่ ทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนไป ชื่อสัตว์ที่พบ แหล่งที่พบ การใช้ประโยชน์ การเปลี่ยนแปลง และเดือนที่พบ มีรายละเอียดในตารางที่ 21

ตารางที่ 21 ปฏิทินอาหารธรรมชาติ “สัตว์จากป่า” บ้านวังคัน ปี 2550

ชื่อสัตว์	แหล่งที่พบ	การใช้ประโยชน์		การเปลี่ยนแปลง	มค.	กพ.	มีค.	เมย.	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
		กิน	ขาย													
1. ค้างคาว	ป่าทั่วไป	/		มีน้อยลง			×	×								
2. คอ	ป่าทั่วไป	/	/	มีน้อยลง					×	/	/	/	/	/		
3. แคน	ป่า	/	/	มีน้อยลง					×	/	/	/				
4. นม	ป่า	/	/	มีน้อยลง					×	×						
5. เก้ง, ฟาน	ป่า	/	/	มีน้อยลง		×	×	×								
6. หมูป่า	ป่า	/	/	มีน้อยลง	×									/	/	×
7. เต่าคอย	ป่า	/		มีน้อยลง					×							
8. ไก่ป่า	นาข้าว	/		มีน้อยลง	×									/	/	×
9. แม่น	ป่า	/	/	มีน้อยลง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
10. กระรอก/ คูน/อื่น	ป่า	/	/	มีน้อยลง	/	/	×	×	/	/	/	/	/	/	/	/
11. นกเอี้ยง / นกกวัก/นกกระทา/นกคุ้ม	ป่า	/		มีน้อยลง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
12. งูสิง/ห่าน/เหลืออม	ป่าริมน้ำ	/	/	มีน้อยลง	/	/	/	×	×	/	/	/	/	/	/	/
13. หนอนไม้ไผ่	ป่าไผ่/ป่าราง	/	/	มีน้อยลง					×	×	/	/	/			
14. จิ้งกูด / จิ้งหรีด	ป่า/นา	/		มีน้อยลง									×	×	×	
15. หมี / ชะนี	ป่า			ไม่มีแล้ว												
16. จักจั่น	ป่าทั่วไป	/	/	มีมาก				×	×							
17. ไช้ผดแดง	ป่าทั่วไป	/	/	มีมาก			×	×								

หมายเหตุ

☒ เดือนที่หาได้ในปริมาณมาก ☑ เดือนที่หาได้ในปริมาณปกติ

ส่วนที่ 5

สรุป วิเคราะห์ผล และบทเรียนข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยปฏิบัติการเรื่อง “การจัดกระบวนการเรียนรู้สู่ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง บ้านวังคัน” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เกิดจากกระบวนการตามหลักอริยสัจ 4 ความจริงสี่ประการที่ชุมชนได้ริเริ่มนำมาเป็นหลักการในการดำเนินการแก้ปัญหาของชุมชน โดยมีทีมวิจัยบ้านวังคันเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการในระยะที่ 1 ซึ่งทางโครงการได้ศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นฐานอันเป็นเหตุแห่งปัญหา (ทุกข์) ของชุมชนไว้ และเป็นข้อมูลในการตัดสินใจในการจัดกระบวนการแก้ไขปัญหาระยะที่ 2 (สมุทัย) และในระยะต่อไป เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นบ้านวังคันให้เกิดความพอเพียงขึ้นในทุกระดับ

5.1 สรุปและวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัย

จากการทำการศึกษาวิจัยในโครงการ “การจัดกระบวนการเรียนรู้สู่ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง บ้านวังคัน” ทำให้ทีมวิจัยได้เรียนรู้และค้นพบข้อมูลต่าง ๆ เพื่อค้นหาสถานการณ์ ผลกระทบที่เกิดจากการบริโภคนิยมกระแสโลกาภิวัตน์ในชุมชนบ้านวังคันว่าเป็นอย่างไร มีสาเหตุ ปัจจัย เงื่อนไขมาจากอะไรบ้าง และค้นหาศักยภาพทุนเดิมในการพึ่งพาตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบันว่ามีอะไรบ้าง โดยอาศัยเครื่องมือและวิธีการในการวิจัย ประกอบด้วย การสัมภาษณ์บุคคล กลุ่ม ทั้งด้วยวาจาและการตอบแบบสอบถาม การติดตามสังเกตพฤติกรรมบุคคล กลุ่มบุคคล ในแต่ละสถานะ เช่น อายุ การศึกษา อาชีพ การใช้หลักการสนทนากลุ่มในการระดมความคิด การตอบคำถาม ถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน วัด โรงเรียน การคมนาคม การศึกษา ศาสนา ความเชื่อ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในแนวทางการดำรงชีวิตในสภาวะสังคมปัจจุบัน และการสำรวจด้วยตัวอย่างในประเด็นที่ต้องการข้อมูลเชิงปริมาณมายืนยัน “ปรากฏการณ์” ที่พบ ในด้านรายได้-รายจ่ายครัวเรือน หนี้สิน และต้นทุนการผลิตพืชรายได้หลักของชุมชน คือ ถั่วเหลือง

การศึกษาเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยที่จะนำไปสู่การศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การบริโภคนิยมและแนวทางในการพึ่งตนเองในการบริโภคของคนในชุมชนโดยผลที่ได้รับจากการศึกษาในระยะที่ 1 นั้นทำให้ทางโครงการได้รับทราบข้อมูลสถานการณ์ ผลกระทบที่เกิดจากการบริโภคนิยมกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ชุมชนได้เข้าใจในศักยภาพทุนเดิมของตนในการพึ่งพาตนเองครั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน และจากการวิจัยยังทำให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์และพัฒนาโจทย์วิจัย เพื่อนำไปสู่การศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การบริโภคนิยมและแนวทางการพึ่งตนเองในการบริโภคนิยมของชุมชนในระยะที่ 2 ต่อไป จากการศึกษาในเบื้องต้นทางทีมวิจัยได้รวบรวม ข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลมาแล้ว นำมาเสนอในรายงานเพื่อความเข้าใจในบริบทของการดำเนินงานของทีมวิจัยที่ผ่านมามีดังนี้

5.1.1 สถานการณ์และผลกระทบของการบริโภคนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์

1) สถานการณ์ และผลกระทบ

จากการศึกษาวิจัยทำให้ทราบถึงสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน คือในอดีต เมื่อ 20 ปีที่แล้ว พบว่า คนในชุมชนบ้านวังคันมีความพึ่งพาธรรมชาติสูง และธรรมชาติที่เป็นทรัพยากรหล่อเลี้ยงชุมชนที่มีความหลากหลายสนองต่อผู้บริโภคในชุมชนได้ ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี การคมนาคมยังเข้ามาไม่มากทำให้เป็นชุมชนที่สงบ ดั้นเข้ามาผู้คนก็จะเตรียมหุงหาอาหาร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอาหารในพื้นที่ทั้งจากแหล่งน้ำธรรมชาติ จากป่า จะไม่ค่อยซื้ออาหารจากนอกชุมชนมากนัก ซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันที่ผู้คนนิยมซื้อเป็นอาหารปรุงสุกก้นมากขึ้น คงได้กล่าวมาแล้วในผลการสำรวจร้านค้า ที่ชาวบ้านนิยมซื้อกับข้าวสุก มากกว่าการทำอาหารกินเอง

ทีมวิจัยได้ศึกษาสถานการณ์ที่เป็นตัวชี้ หรือประเมิน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนี้

รายได้ - รายจ่าย - หนี้สิน

ผลการศึกษา พบว่า คนบ้านวังคันมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ดูได้จากหนี้สินครัวเรือน จากการสำรวจพบว่า คนบ้านวังคันมีหนี้สินเฉลี่ย 37,000 บาท/ ครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนี้สินในระบบแหล่งกู้ยืมสำคัญมี 2 แหล่งคือ ธกส. และกองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน วัตถุประสงค์ในการกู้ยืม เพื่อการลงทุนในการเกษตร โดยเฉพาะกับพืชหลัก ได้แก่ ถั่วเหลืองและกระเทียม

เมื่อดูโครงสร้างของรายได้อาจพบว่า ชุมชนบ้านวังคัน มีถั่วเหลืองเป็นรายได้หลัก คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 69.8 ของรายได้ทั้งหมดตรงลงมาเป็นรายได้จากกระเทียม และการรับจ้างตามลำดับ ทั้ง 3 ส่วนรวมกันคิดเป็นสัดส่วนสูงถึง ร้อยละ 97 ของรายได้ทั้งหมด ทั้งนี้ รายได้จากการผลิตเป็นรายได้ที่ยังไม่ได้หักต้นทุนการผลิต

ส่วนรายจ่ายครัวเรือนพบว่า ร้อยละ 51 เป็นรายจ่ายเพื่อการลงทุน ร้อยละ 28 เป็นรายจ่ายเพื่อการบริโภค ค่าเล่าเรียน ร้อยละ 10 ที่เหลือเป็นรายจ่ายด้านสังคม และค่ารักษาพยาบาล

ต้นทุนการผลิต

การศึกษาต้นทุนการผลิตพืชหลัก อาจเป็นช่องทางในการไขปริศนา ในการแก้ปัญหาหนี้สิน ได้ระดับหนึ่ง เพราะหากสามารถลดต้นทุนการผลิตได้ จะทำให้รายได้จากการผลิตพืชหลักของชุมชนเพิ่มมากขึ้น หากคงสภาพคุณภาพผลผลิต หรือผลผลิต/ ไร่ ในระดับปกติ ดังนั้นการศึกษาในเชิงลึกด้านต้นทุนการผลิตถั่วเหลือง จึงเกิดขึ้น ตอนช่วงท้ายของโครงการ

ผลการศึกษาพบว่า ต้นทุนการผลิตถั่วเหลือง มีมูลค่า 3,181 บาท/ ไร่ หากพิจารณาถึงโครงสร้างของต้นทุนการผลิตแล้วพบว่า ต้นทุนที่สูงที่สุดคือต้นทุนการซื้อสารเคมีในการเกษตร คิดรวมกันมีถึงร้อยละ 64.62 โดยแบ่งเป็นค่าฆ่าห้ำหั่นร้อยละ 38.90 ค่าปุ๋ยเคมีร้อยละ 24.08 และค่าฆ่าฆ่าแมลงร้อยละ 11.64

ระบบการผลิต

ระบบการผลิตพืชที่เป็นรายได้หลักนั้น ผูกติดอยู่กับพืชประเพณี หรือ “พืชวัฒนธรรม” ของคนแม่ฮ่องสอนเพียง 2 ชนิดเท่านั้น คือ ถั่วเหลืองและกระเทียม ที่มีปัญหาด้านราคาทุกปี ไม่สามารถเป็นที่พึงของชุมชนได้อย่างแท้จริง อีกทั้งชุมชนไม่ค่อยหันมาหยุดทบทวนเรื่องต้นทุนการผลิตพืชทั้ง 2 ชนิดนี้ อย่างลึกซึ้ง จากกระบวนการศึกษาข้อมูลเชิงลึกระหว่างทีมวิจัย พี่เลี้ยง และเกษตรกรตัวอย่าง 15 รายในเรื่องต้นทุนการผลิต พบว่า มีจำนวน 3,181 บาท/ไร่ (ยังไม่ได้หักการใช้แรงงานในครัวเรือน และค่าเสื่อมราคาเครื่องจักร) เมื่อคิดมูลค่าถั่วเหลืองที่ขายได้จำนวน 4,486 บาท/ไร่ จะได้กำไรเพียง 1,304 บาท/ไร่ เกษตรกรแทบไม่ได้อะไรเลยในการปลูกถั่วเหลือง

ส่วนการปลูกข้าวก็ไม่เพียงพอกับการบริโภคของคนในชุมชน อีกทั้งยังต้องเช่าที่นาเป็นส่วนใหญ่ จึงขาดแรงจูงใจในการฟื้นฟูดินในระยะยาว เพราะไม่ใช่ที่ของตนเอง จึงไม่ยอมลงทุนมาก

ส่วนระบบการเลี้ยงสัตว์ ก็ไม่สามารถเป็นแหล่งที่มาของรายได้ พบว่ามีสัดส่วนเพียงร้อยละ 2.1 เท่านั้น วัวควายก็หาที่เลี้ยงยากขึ้นชาวบ้านเลี้ยงลดลงมากเพราะเกรงว่าจะเข้าไปทำลายพืชผล ในฤดูกาลผลิต หมูก็มีราคาไม่แน่นอน และจะต้องลงทุนซื้ออาหารหมูอีกด้วย

2) สาเหตุปัจจัย เงื่อนไข ที่ทำให้เกิดกระแสโลกาภิวัตน์ เข้ามามีในชุมชน

จากการศึกษาวิจัยค้นพบว่าสาเหตุหลัก ๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การคมนาคม การสื่อสารที่เข้ามาสู่ชุมชนและเป็นสาเหตุของผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนมากมาย เช่น

1) เริ่มมีเส้นทางการคมนาคมที่สะดวกขึ้นก็เริ่มมีรถราเข้าออกมากขึ้น รถมอเตอร์ไซด์เพิ่มมากขึ้น ค่าใช้จ่ายก็สูงตามไปด้วย

2) เริ่มมีไฟฟ้าใช้ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและเมื่อหลังจากการนำเครื่องใช้ไฟฟ้าเข้ามาใช้ก็จะสังเกตเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนมากขึ้น กล่าวคือจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงจากการนำเครื่องอำนวยความสะดวกสบายเข้ามาใช้ทำให้ชุมชนมีค่าใช้จ่ายเพิ่มไปด้วย และเป็นสาเหตุหนึ่ง ที่เกิดผลกระทบจากการรับสื่อจากโทรทัศน์เมื่อมีกันอย่างแพร่หลายเกือบทุกบ้าน ทีมวิจัยได้ข้อสรุปจากการศึกษาว่า จากการรับสื่อของชาวบ้านทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่เริ่มเปลี่ยนไป สื่อกลายเป็นช่องทางการกลืนวัฒนธรรมของคนในชุมชน

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับสถานการณ์ในอดีตก่อนการรับสื่อเข้ามา ชุมชนบ้านวังคันมีวัฒนธรรมที่เรียบง่ายรับสื่อจากการถ่ายทอดผ่านเรื่องราวความรู้จากผู้รู้ และประสบการณ์ ทักษะที่เกิดจากการปฏิบัติจริงในการถ่ายทอดเรื่องราว ทั้งในด้านองค์ความรู้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ที่เป็นสื่อสารถึงกันจากรุ่นสู่รุ่นสืบต่อกันมา เมื่อมีสื่อแขนงใหม่เข้ามาประกอบกับภูมิทัศน์ทางของชุมชนถูกบั่นทอนจากสิ่งทำให้เกิดการทำตามและบริโภคสื่อกันมากขึ้นอันส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตทางอ้อมเรื่อยมาจนสะสม

เป็นปัญหาที่ยากจะแก้ เพราะสื่อได้บันทึกกลิ่นวัฒนธรรมมายาวนาน ชุมชนมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิมเช่น ก่อนมีสื่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านวังคันมีความอบอุ่น มีการพูดคุยกันแทนที่จะมานั่งดูละครเหมือนในปัจจุบัน ทำให้รูปแบบเดิมในการสื่อสารกันลดน้อยไป

เมื่อวิถีนี้ถูกกลืนไปกับสื่อทำให้เกิดผลกระทบในหลาย ๆ ด้าน เช่น การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนช่วงหลัง ๆ มาเริ่มลดน้อยลงสวนกับสื่อเครื่องอำนวยความสะดวกบันเทิงเพิ่มมากขึ้น สังเกตได้จากการเข้าร่วมประชุมหมู่บ้านในแต่ละครั้งที่มีผู้เข้าร่วมน้อยลงทั้งที่มีสื่อประชาสัมพันธ์ผ่านเครื่องขยายเสียงได้ยินกันชัดเจนกลับกันกับเมื่อก่อนเพียงใช้ไมค์จะเป็นสัญญาณผู้คนก็จะเข้าร่วมประชุมหารือโดยพร้อมเพรียงกัน สาเหตุนี้มีส่วนมาจากสื่อ บ้างคิดละคร และเกิดจากความเชื่อมั่นศรัทธาในตัวผู้นำลดน้อยลงจากปัญหาต่าง ๆ ที่เข้ามาสะสมรวดเร็วจนเป็นปัญหาที่ไม่สามารถแก้ได้ เช่น หนี้สิน จึงเป็นส่วนที่ทำให้คนในชุมชนขาดความเชื่อมั่นในหน่วยงานที่เข้ามาจัดประชุม การจัดเก็บข้อมูลของหน่วยงานที่สอบถามถึงสภาพปัญหาของชุมชนมากไป แต่ไม่ได้เข้ามาแก้ไขปัญหาร่วมกับชุมชนอย่างแท้จริง

กระแสการบริโภคที่สื่อได้นำมา พร้อมความสะดวกของการคมนาคม และการตลาดที่พุ่งเข้ามาทำกำไรจากชุมชนมากขึ้น ซึ่งชุมชนยังขาดภูมิคุ้มกันในการตัดสินใจเลือกรับจนทำให้ชุมชนที่เคยพึ่งพาอยู่กับธรรมชาติได้ขาดหายไปอันเนื่องมาจากความสะดวกสบายในการเลือกซื้อสินค้าบริโภคที่มีให้ซื้อหาได้ง่ายขึ้นทั้งในตลาดในหมู่บ้านและในตัวอำเภอ

5.1.2 ศักยภาพและทุนเดิมในการพึ่งพาตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

การค้นหาศักยภาพและทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อจะหาแนวทางนำศักยภาพเหล่านั้นมาเป็นฐานในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชน ที่พบว่าจะนำไปสู่การพึ่งพาภายนอก โดยเชื่อว่า การพึ่งพาตนเอง ต้องมองออกมาจากด้านใน มากกว่าจะหวังการพึ่งพาภายนอก เพราะจะเป็นฐานในการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีชุมชนเป็นฐาน ทั้งการใช้ทรัพยากร (ดิน – น้ำ – ป่า) และการจัดการโดยคนในชุมชนเป็นหลัก ก่อน ซึ่งระบบที่เชื่อว่าน่าจะตรวจสอบว่ามีศักยภาพ เพียงใด คือ “ระบบทรัพยากร” และ “ระบบชุมชน” ซึ่งผลการศึกษา สรุปได้ดังนี้

1) ระบบชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ชุมชนยังมีความเชื่อเรื่องของบุญ-บาป ผี เทวดา นรก สวรรค์ เป็นต้น ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ยังมีความผูกพันกับคนในชุมชนเป็นอย่างมาก และเชื่อมโยงไปสู่การจัดการโดยชุมชนในหลายด้าน เช่น ด้านสุขภาพ ก็มีความเชื่อเรื่องโชคลาง เคราะห์ เป็นต้น และ ด้านการเกษตร นอกจากนี้ชุมชนมีความเคารพนับถือแบบผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่ เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เคารพต่อสถานที่ เคารพต่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ในชุมชนบ้านวังคันตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันระบบเครือญาติเป็นระบบที่มีอิทธิพลด้วยความผูกพันกันในสายเลือดอย่างเหนียวแน่น จากชุมชนเล็ก ๆ ไม่กี่ครอบครัวจนกลายเป็นชุมชนกว่าร้อยครอบครัวในปัจจุบัน ระบบเครือญาติที่ผ่านมาเป็นระบบที่พึ่งพาอาศัยกัน มีอะไรก็แบ่งปัน(มีการแบ่งผักปลา แยกให้กัน เป็นต้น) แม้ปัจจุบันภาพแบบนี้ได้ลดน้อยลงแต่ก็ยังเป็นระบบที่ใช้จัดการความขัดแย้งและจัดการทรัพยากรร่วมกันได้ เช่น การจัดการวังปลา เป็นต้น

ระบบอุปถัมภ์เป็นระบบที่ชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างเนื่องแน่นตั้งแต่อดีต เป็นการพึ่งพาค่าย ๆ ระบบเครือญาติ ระบบนี้ทำให้เกิดความปรองดอง สัมผัสสามัคคีสืบต่อกันมา ด้วยความผูกพันในวิถีชีวิต อาชีพ พิธีกรรม ประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน แม้ว่าปัจจุบันสิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันน้อยลง

กลุ่ม องค์กร ในชุมชน

จากข้อมูลการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม/ องค์กรของคนบ้านวังคัน พบว่า มี 2 ลักษณะ คือ กลุ่มที่เกิดจากคนอื่นมาจัดตั้ง หรือเกิดจากนโยบายรัฐ ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กขคจ กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนเอง ตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มถั่วเหลือง กลุ่มปุยหมัก กลุ่มเลี้ยงหมู

กลุ่มที่เกิดขึ้นในข้อที่ 1 นั้น พบว่า มีความเข้มแข็งในระดับดีมาก-ปานกลาง ซึ่งเป็นตัวชี้ว่าคนบ้านวังคัน สามารถทำงานร่วมกันได้ ในประเด็นที่เป็นปัญหาร่วมของชุมชน ดังจะเห็นได้จากกลุ่มที่ชาวบ้านตั้งขึ้นเอง ได้แก่ กลุ่มถั่วเหลืองที่มีความเข้มแข็งในระดับ “ดีมาก”

กลุ่มและองค์กรชุมชน ที่ดำเนินการอยู่อย่างเข้มแข็งในระดับปานกลาง – ดี มีจำนวน 7 กลุ่ม ซึ่งน่าจะใช้เป็นฐานในการจัดการกับปัญหาชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองได้ เมื่อนำไปเชื่อมโยงกับปัญหาสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ ปัญหาการใช้ยาเพื่อการบริโภค อุปโภค ปัญหาด้านทุนการผลิตพืชหลัก ปัญหาการลดลงของทรัพยากรและอาหารธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ จะมีบทบาทเข้าไปลด หรือหยุดยั้งปัญหาได้บางส่วนรายละเอียดของกลุ่มเรียงลำดับตามความสำคัญในการแก้ปัญหาหลัก ดังนี้

กลุ่มปุยหมัก : แม้ว่าชุมชนประเมินความเข้มแข็งของกลุ่มนี้ในระดับปานกลาง แต่เหตุผลที่ยังไม่ถึงกลุ่มที่เข้มแข็งเป็นเพราะไม่สามารถรณรงค์ให้เกษตรกรในชุมชนหันมาใช้ปุยหมักอัดเม็ดแทนปุยเคมีได้มากนัก เพราะเพิ่งจะทำขายในชุมชนในปี 2551 ที่เริ่มผลิตเพียง 30 กระสอบ ๆ ละ 50 กก. เป็นขั้นของการทดลองใช้ อีกทั้งชุมชนยังเชื่อว่า ปุยอัดเม็ด เห็นผลช้า สู้ปุยเคมีไม่ได้ ต้องใช้ปริมาณมากและค่าขนส่งสูง แต่ ความหวังอยู่ที่กลุ่มนี้มีหัวหน้ากลุ่มที่เข้มแข็ง มีการประชุมกรรมการทุกเดือนอย่างสม่ำเสมอ จึงสามารถเป็นฐานสู่การแก้ปัญหาด้านต้นทุนการผลิตได้

กลุ่มถั่วเหลือง เป็นการตั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นจากความคิดของชาวบ้านอย่างแท้จริง จากข้อสรุปของเวทีประชาคมหมู่บ้าน มีผู้นำ และกรรมการ ที่เข้มแข็ง มีอำนาจในการต่อรองทุกระดับ ทั้งการซื้อปัจจัยการผลิต ราคาขาย การรวมกันไปชิงผลผลิตที่สหกรณ์และเทศบาล ถือว่าเป็นจุดแข็งสำคัญ อีกทั้งมี

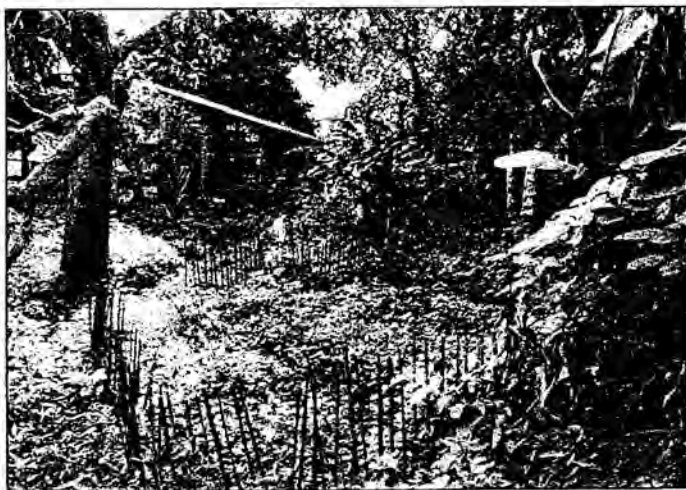
กิจกรรมที่หลากหลาย ต่อเนื่อง เช่น รวมกันเพื่อซื้อปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย/ ยา) ในราคาถูก และขายผลผลิต
ร่วมกัน ร่วมกันจ้างรถโมเมิ้ลตัดหญ้า โดยได้เงินเข้ากลุ่ม 1 บาท/ ถึง ใช้เป็นเงินทุนที่ใช้ซื้อปัจจัยการผลิตมา
หมุนเวียนในกลุ่ม มีการประชุมกลุ่มทุก 3 เดือน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิก

องค์ความรู้ และผู้รู้ในชุมชน

ด้านสมุนไพร ผู้รู้ด้านสมุนไพร มีเพียง 2 คนเท่านั้น คือ พ่อหลวงองหมื่น ซึ่งปัจจุบันความนิยม
ใช้สมุนไพรของชุมชนมีน้อยกว่าเดิม เนื่องจากบ้านวังคันห่างจากตัวเมืองเพียง 3 กม. สามารถไป
โรงพยาบาลได้ไม่ยากนัก แต่ หมอยาก็ยังมีการปรุงยาอยู่ เพราะมีผู้ใช้อยู่บ้าง

ด้านการเกษตร มีเกษตรกรที่สามารถเป็นฟาร์มต้นแบบเกษตรยั่งยืน ที่จะเป็นฐานในการ
พึ่งตนเองอยู่จำนวนหนึ่ง จำนวน 5 ราย ที่มีองค์ความรู้ในเทคนิคทางเลือกที่ลด ละ เลิก การใช้สารเคมีทาง
การเกษตร ไม่ว่าจะเป็นการทำ ปุ๋ยชีวภาพ การทำปุ๋ยหมักดิน การทำสารไล่แมลง และการจัดการแมลง
ศัตรูพืชด้วยชีววิธี ที่ผ่านการฝึกอบรม และนำไปลองปฏิบัติการในฟาร์ม โดยเครือข่ายเกษตรกรรม
ทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน

แปลงตัวอย่าง
เกษตรยั่งยืน บ้านวังคัน

2) ระบบการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

โดยทีมวิจัยได้ค้นคว้าหาข้อมูลผ่านกระบวนการวิจัยมาแล้วคือ ศักยภาพทุนเดิมที่เป็นทรัพยากร
ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม อันได้แก่

1) ทรัพยากรน้ำ

มีลำน้ำอีกสองสายที่มีความสัมพันธ์กัน คือ ลำน้ำลา และ ลำน้ำแม่ละมอ เพราะเป็นลำน้ำที่มีการ
นำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด เป็นการใช้ประโยชน์ในระบบเหมือง-ฝาย เพื่อการทำนา ปลุกข้าว เป็นหลัก

การจัดการน้ำกับระบบชลประทานราษฎร์ (เหมือง-ฝาย) มีความสัมพันธ์กันมาช้านานก่อนยุค
ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านวังคันเสียอีก เพราะการเพาะปลูกในสมัยก่อนนั้นมีการปลูกข้าวที่ต้องอาศัยน้ำ

มากในการเพาะปลูก โดยมีการจัดการน้ำในระบบเหมือง – ฝาย ซึ่งเป็นระบบที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้น โดยใช้เวลาหลายสิบปีกว่าจะมีระบบเหมือง-ฝาย จากต้นน้ำ มาถึงหมู่บ้านวังคัน และในปัจจุบันยังมีระบบการจัดการร่วมกันอย่างเข้มแข็ง

มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำชุมชนเริ่มมีการจัดการแหล่งน้ำโดยการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในเขตน้ำขุมระยะทางกว่า 3 กิโลเมตร เพื่อการรักษาพันธุ์สัตว์น้ำให้มีปริมาณมากขึ้น เพราะจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เช่น การซื้อต การเบียดปลา การระเบิดปลา ทำให้สัตว์น้ำลดลงเป็นอย่างมาก ชาวบ้านจึงประชุมหารือกันในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้น โดยมีกฎกติกาที่วางไว้ร่วมกันและปฏิบัติกันมาอย่างเคร่งครัด

นอกจากนี้สาหร่ายน้ำสาหร่ายหลักคือสาหร่ายน้ำขุมยังเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ที่มีความหลากหลายและยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ไว้มีสัตว์น้ำที่เป็นอาหาร เช่น ปลา ที่เป็นอาหารหลักที่มีความเป็นมาคู่กับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านเลยที่เดียวและยังมี กุ้ง หอย เต่า ตะพาบน้ำ เป็นต้นและยังมีพืชเช่น เตาคอกหิน เห็ดไคร้ เป็นอาหารของคนในชุมชนอีกด้วย

2) ทรัพยากรป่าไม้ จากการศึกษาโดยการเดินสำรวจป่าในแถบเขตป่าแม่ขุมฝั่งขวา อันเป็นเส้นทางของคนในชุมชนในการหาของป่า ทำให้ทีมวิจัยได้ทราบถึงความอุดมสมบูรณ์และความสำคัญของป่าที่เป็นแหล่งอาหารที่ใหญ่ที่สุดของชุมชนมีอาหารมากมายทั้งพืชและสัตว์ที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านมาช้านาน และจากเวทีวิเคราะห์ชุมชนพบว่ายังมี พืช สัตว์ ที่เป็นอาหารจากป่าอยู่มาก เช่น ผักที่ขึ้นตามฤดูกาลเช่น ดอกดิน ดอกอว เห็ดถอบ เห็ดไข่ห่าน เห็ดไข่เหือง เห็ดแดง เห็ดลม เห็ดปลวกผักบอนเต่า ผักป้อก้า ผักงอแง ผักดินสูง หนามปู่ย่า อีจ้อ ดอกกูก ห้วละแอน ขิงป่า หน่อไม้ขาง หน่อไม้ป่ง หน่อไม้ข้าวหลาม เป็นต้น สัตว์ที่เป็นอาหาร ได้แก่ เขียด กบ ปู ปลา ที่มีอยู่ในลำห้วยข้าวหลาม เป็นต้น

3) ทรัพยากรดิน ถูกทำลายด้วยสารเคมีทางการเกษตรและการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการขาย เช่น ถั่วเหลือง ที่ต้องใช้พื้นที่กว้างและปริมาณการใช้สารเคมีที่สูงเมื่อมองถึงศักยภาพของทรัพยากรดินก็คือเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์แต่ต้องเลือกที่จะปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ให้เหมาะสมต่อไปด้วย

5.2 จุดแข็งของชุมชนและโครงการ

จุดแข็งของชุมชน

ผลจากการศึกษาวิจัยระยะที่ 1 ทำให้ทีมงานภาคสนามที่ได้ลงมือศึกษาข้อมูลร่วมกับชุมชน โดยมีบุคคลและหลักฐานทางวิชาการที่มีอยู่ในบันทึกเป็นแหล่งข้อมูลให้ทีมวิจัยได้ศึกษาและพอสรุปถึงจุดแข็งของชุมชนที่ศึกษาไว้ดังนี้

1) แหล่งข้อมูลที่เป็นตัวบุคคล ผู้รู้ ปราชญ์ชุมชนและชาวบ้านเป็นความเด่นของข้อมูลก่อนข้างมีความสมบูรณ์อยู่มากทำให้รายงานฉบับนี้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องสูง

2) แหล่งข้อมูลที่เป็นหลักฐานทางวิชาการที่ยังมีความสมบูรณ์อยู่มากเช่น บัตรประชาชน ทะเบียนบ้าน รูปถ่าย สมุดบันทึก หลักฐานทางราชการอื่น ๆ ที่ชาวบ้านเก็บไว้ ทำให้ทีมงานสามารถสรุป และประเมินความเป็นจริงของสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมาได้มากขึ้นและเป็นจุดแข็งอีกจุดหนึ่งของชุมชน

3) แหล่งข้อมูลที่เป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ชุมชนสืบทอดกันมาทำให้ทีมวิจัยสามารถวิเคราะห์ สรุป เรียบเรียงข้อมูลจากกิจกรรมและการบอกเล่าจากผู้รู้ในชุมชน แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของ วัฒนธรรมประเพณีที่ขัดถือปฏิบัติกันมา การเปลี่ยนแปลง การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเป็นจุดแข็ง ของชุมชนที่สำคัญจุดหนึ่งและทำให้ทีมวิจัยได้ข้อสรุป และแผนการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนในด้าน วัฒนธรรมประเพณี เพื่อการสืบทอดต่อไป

4) แหล่งเรียนรู้ที่เคลื่อนไหวไปมาเป็นสังคมจากจุดเล็ก ๆ จากคน ครอบครัว เครือญาติ เพื่อน บ้านรวมกันเป็นชุมชนบ้านวังกัน ทำให้ทีมวิจัยได้เห็นและสัมผัสถึงวิถีชีวิตที่ยังค่อนข้างอบอุ่นของชุมชน และพอสรุปให้เห็นได้ว่าชุมชนบ้านวังกันเป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญในระบบการพึ่งพาทางสังคมอยู่มาก เช่น ทางการเกษตรมีการแลกเปลี่ยนแรงงาน ทางด้านการจัดงานในชุมชนชาวบ้านยังให้ความสำคัญและ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น งานแต่งงาน งานปลูกสร้างบ้าน งานศพ เป็นต้น ทางด้านการทำกิจกรรม บำเพ็ญประโยชน์ก็มี การร่วมแรงร่วมใจในการบริจาคทั้งที่เป็นกำลังทรัพย์และกำลังแรงงาน เช่นกิจกรรม ในวันสำคัญต่าง ๆ อาทิวันแม่ไม้อั่ง วันคล้ายวันสวรรคต วันเข้าพรรษา เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ยัง แสดงให้เห็นกันมาจนถึงทุกวันนี้ ทำให้ทีมวิจัยได้สัมผัสและเห็นว่ากิจกรรมที่ชุมชนปฏิบัติและสืบทอด กันมาเป็นกิจกรรมที่สร้างสรรค์ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้ชุมชนมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน สืบต่อกันมา

จุดแข็งของโครงการวิจัยปฏิบัติการ

จุดแข็งของโครงการวิจัยในระยะนี้เมื่อจะกล่าวถึงทางทีมงานวิจัยพอสรุปให้เห็นว่าโครงการนี้เป็นโครงการที่เอื้อต่อการพัฒนาในทุกระดับเป็นโครงการที่สามารถตอบคำถามได้โดยชุมชนเป็นผู้ ปฏิบัติการ ตลอดจนสามารถนำผลความรู้ที่ได้จากการวิจัยในระยะที่ 1 นี้ไปประกอบการพิจารณา ตัดสินใจในการดำเนินโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เข้ามาในชุมชน ทีมวิจัยได้คัดแยกให้เห็นถึงความเข้มแข็ง หรือที่เรียกกันว่าจุดแข็งของโครงการไว้ 3 ด้านดังนี้

- 1) การพัฒนาโจทย์โครงการที่เอื้อต่อการพัฒนาโดยรูปแบบกระบวนการที่หลากหลาย เป็นจุด แข็งของโครงการอันเนื่องมาจากการพัฒนาโครงการมาถูกทางและการวางแผนดำเนิน กิจกรรมที่สอดคล้องต้องงานพัฒนาโดยการพึ่งพาตนเองในทุกระดับในอนาคต

- 2) การมีทีมงานที่เป็นคนในชุมชน ทำให้สามารถเข้าถึงชุมชนทั้งในด้านที่เป็นข้อมูลและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการวิจัยเกิดเป็นระบบการพึ่งพาและการช่วยเหลือกันในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมมากขึ้น
- 3) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ทางทีมสามารถเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เกิดทักษะ กระบวนการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น การลดทิว รอยร้าวในอดีตที่เกิดขึ้นให้กลับเป็นชุมชนที่มีความเอื้อเฟื้อ ห่วงใย เป็นมิตรระหว่างกัน

5.3 ปัญหา/อุปสรรค

อันสืบเนื่องมาจากทีมวิจัยบ้านวังคัน ได้มีการพัฒนาโครงการเพื่อการเรียนรู้และมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาให้กับชุมชนตลอดเวลาที่ได้ดำเนินการพอสรุปให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำวิจัยอยู่หลาย ๆ ปัญหาและอุปสรรค สรุปได้ดังนี้

5.3.1 ปัญหาภายในที่เกิดขึ้นในระหว่างดำเนินการวิจัย ได้แก่

- 1) ปัญหาในเรื่องความพร้อมของทีมวิจัย เช่น ยังขาดความรู้ ทักษะในกระบวนการวิจัยอยู่มาก ปัญหาในการเปลี่ยนแปลงทีมวิจัยอันเกิดจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป
- 2) ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น หนี้สิน การดำเนินชีวิตที่รายรับไม่สมดุลกับรายจ่ายทั้งที่เกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก อันเป็นผลกระทบต่อทีมงานในด้านเวลาทำให้ทีมงานห่างเหินเหน็ดเหนื่อยจากผลกระทบที่เกิดขึ้น

5.3.2 ปัญหาภายนอกที่เกิดขึ้นในระหว่างดำเนินการวิจัย

- 1) ปัญหาจากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากเศรษฐกิจ สังคมกำลังปรับตัวทำให้ค่าครองชีพของชุมชนสูงขึ้นเป็นผลต่อการดำเนินงานเป็นอย่างมาก
- 2) ชุมชนยังขาดภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็ง ซึ่งต้องสร้างจากรากฐานการเป็นวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติให้มากกว่าการพึ่งพาวิถีภายนอกที่ต้องแลกเปลี่ยนมาด้วยเงินตรา สิ้นทรัพย์ให้มากขึ้น

5.3.3 อุปสรรคอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการทำวิจัย

- 1) อุปสรรคในเรื่องความพร้อมของชุมชนในด้านเวลาการจัดกิจกรรมตลอดจนการสละเวลาในการจัดกิจกรรมยังมีน้อยในช่วงแรก ๆ
- 2) อุปสรรคในเรื่องทีมวิจัยยังขาดทักษะกระบวนการในการดำเนินกิจกรรม
- 3) อุปสรรคในเรื่องสื่อที่จะประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ ซึ่งเกิดจากการขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ เช่น กล้องถ่ายรูป คอมพิวเตอร์ในการจัดเก็บข้อมูลและขาดบุคลากรที่มีความสามารถมาเข้าร่วมน้อยไป
- 4) ปัญหาด้านการติดตาม หนุนเสริม เติบโต ของพี่เลี้ยง ซึ่งยังไม่เหมาะสม ไม่ใกล้ชิดมากพอ อีกทั้งเจ้าหน้าที่ใหม่ ในการติดตามทีมเยาวชน จึงยังไม่สามารถเติมเต็มเชิงเนื้อหา ได้มากพอ อีกทั้งยังขาดการติดตามการบันทึกข้อมูลที่ได้อีกด้วย

5.4 โจทย์วิจัยในช่วงต่อไป

ทีมวิจัยชุมชนหลายคนระบุว่าอยากทำวิจัยต่อเนื่อง จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลในช่วงแรก เพื่อตอบโจทย์การพึ่งตนเองในกระแสโลกาภิวัตน์ของหมู่บ้าน แม้ว่ากระบวนการวิจัยในช่วงแรกนี้จะมีปัญหามาก ทั้งเรื่องการบริหารจัดการโครงการ การจัดการด้านข้อมูลความรู้ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการวิจัย และการหนุนเสริมจากพี่เลี้ยง แต่ก็ไม่อยากให้สิ่งที่ได้ทำร่วมกันมานั้นหายไป จึงอยากให้ทีม สกว. แม้อ่องสอนมาจัดเวทีชุมชน แล้วนำผลการศึกษามาหารือเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ผลจากการวิเคราะห์สถานการณ์ ทั้ง 2 ด้าน ก็คือด้านปัญหาและสาเหตุ กับด้านศักยภาพและทุนเดิม ของชุมชนบ้านวังคัน และข้อเสนอของชุมชนในเวทีต่าง ๆ ตั้งแต่การเห็นข้อมูลในแต่ละช่วงของการคืนข้อมูล การพูดคุยนอกกรอบ และเวทีคืนข้อมูล คือ **“การจัดการระบบพืชเพื่อลดต้นทุนการผลิตและ การหาตลาดใหม่ ๆ สำหรับพืชหลัก”** ซึ่งเป็นข้อเสนอจากฐานข้อมูลที่มีการวิเคราะห์ร่วมกัน ที่มีทั้งศักยภาพด้านองค์กรที่เข้มแข็ง ได้แก่กลุ่มปุ๋ยหมัก กลุ่มถั่วเหลือง ฟาร์มต้นแบบ เป็นฐานในการจัดการโครงการ มีเรื่องราวอีกมาก ซึ่งจะต้องปรับเปลี่ยนความเชื่อพฤติกรรมของคนในชุมชน ในการผลิตพืช กระบวนการสร้างความตระหนักในปัญหา และกระบวนการสร้างสำนึกในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับระบบเป็นต้น

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ นายพิทักษ์ เกษมจิตร

วัน/เดือน/ปีเกิด 19 มีนาคม 2530 อายุ 18 ปี

เลขบัตรประจำตัวประชาชน 1580500036555

ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ 74 หมู่ที่ 5 ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน 58120

การศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3 (ปัจจุบันกำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6/1 โรงเรียนแม่ลาน้อยคุณสิทธิ์)
อาชีพ รับจ้างทั่วไป

การศึกษาสูงสุด กำลังศึกษาในระดับอนุปริญญา วิทยาลัยชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอนหน่วยจัดอำเภอแม่ลาน้อย

ประวัติผู้ช่วยนักวิจัย

ชื่อ นายจรัสรุ่ง เพียรกิจ

วัน/เดือน/ปีเกิด 23 กันยายน 2526 อายุ 22 ปี

เลขบัตรประจำตัวประชาชน 3580500040818

ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ 23 หมู่ที่ 5 ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน 58120

อาชีพ นักศึกษา

การศึกษาสูงสุด กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ประวัติผู้ช่วยนักวิจัย

ชื่อ นายเทพพร ไหลทุ่ง

วัน/เดือน/ปีเกิด 7 ธันวาคม 2528 อายุ 20 ปี

ที่อยู่/สถานที่ติดต่อ 7/2 หมู่ที่ 5 ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน 58120

เลขบัตรประจำตัวประชาชน 1530600004361

อาชีพ นักศึกษา

การศึกษาสูงสุด กำลังศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) วิทยาลัยการอาชีพแม่สะเรียง

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาท้องถิ่น

ที่ ศป.มส.สกว./๐๘/ 2552

27 พฤษภาคม 2552

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เลขที่รับ..... ๐๙๐๔

เรื่อง ขอบิดโครงการวิจัย RDG49N0007

วันที่ 2๙ พ.ค. 2552

เรียน ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เนื่องด้วยศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้จัดทำร่างรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ “การจัดกระบวนการเรียนรู้สู่ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองบ้านวังคัน หมู่ 5 แม่ลาน้อย” เลขที่สัญญา RDG49N0007 และได้จัดส่งให้ สกว. สำนักงานภาค ได้พิจารณาแล้วนั้น ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน จึงขอเรียนมาเพื่อพิจารณาปิดโครงการโดยยึดการรายงานผลการวิจัยตามรายงานที่ได้นำเสนอแล้วนั้น ทั้งนี้เนื่องจากเป็นกระบวนการจัดทำที่ทีมงาน Node ได้หนุนช่วยนักวิจัยในการจัดทำรายงานอย่างเต็มที่แล้ว และเห็นว่าคงไม่สามารถปรับแก้ไข หรือเพิ่มเติมเนื้อหาในส่วนใดได้มากกว่านี้แล้ว

ดังนั้น ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงขอเรียนมาเพื่อขอพิจารณาปิดโครงการดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(นายชนันชัย มุ่งจิต)

ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน

**โครงการ “การจัดกระบวนการเรียนรู้สู่ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง บ้านวังคัน ต.แม่ลาห้อย
อ.แม่ลาห้อย จ.แม่ฮ่องสอน”**

(สัญญาเลขที่ RDG49/N0007 โดยมี คุณพิทักษ์ เกษมจิตร เป็นหัวหน้าโครงการ)

ความเห็นในด้านกระบวนการจัดทำรายงาน

เนื่องจากโครงการวิจัยนี้ เป็นโครงการที่ล่าช้า มีกระบวนการติดตามหลังสิ้นสุดโครงการมาปีเศษ แต่ก็ไม่สามารถได้นื้อหาข้อมูลตามกรอบที่ทางทีมวิจัยกำหนดได้ เพราะการกำหนดประเด็นย่อยในกรอบข้อมูลหลักไม่ชัดเจน ไม่สามารถตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์โครงการได้ รวมถึงวิธีการจัดเก็บข้อมูลที่กำหนดไว้ ก็ยังไม่สอดคล้องกับนื้อหาข้อมูล จึงยากลำบากในการติดตามข้อมูลเพื่อกาเขียนรายงาน

ดังนั้นทางทีมพี่เลี้ยง นักวิจัย และทีมวิจัยเยาวชน จึงจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติมโดยใช้กระบวนการ “วิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม” จัดเวทีชุมชน 2 วัน เพื่อเสนอ วิเคราะห์ และเติมเต็มข้อมูล ใน 2 ด้าน คือ ด้านระบบชุมชน และระบบทรัพยากรในชุมชน แต่ยังขาดข้อมูลเชิงปริมาณที่จะชี้ชัดสู่การตัดสินใจจากฐานของปัญหาที่แท้จริง ในด้านรายได้ รายจ่าย ต้นทุนการผลิตพืชหลัก และหนี้สินครัวเรือน จึงใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยตัวอย่าง โดยสุ่มเกษตรกรจำนวน 15 ราย เพื่อเป็นตัวแทนของชุมชน ก่อนที่จะนำเสนอข้อมูลทั้ง 2 ด้าน หลังจากนั้นก็มีการติดต่อกับผู้นำในชุมชน ผู้นำกลุ่ม และทีมวิจัยชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติม สู่การวิเคราะห์หาโจทย์วิจัยในระยะต่อไป

ความเห็นต่อเนื้อหาารายงาน

รูปแบบการนำเสนอรายงานวิจัยแบ่งออกเป็น 5 บทตามเนื้อหาหลัก ได้แก่

ส่วนที่ 1 โครงการวิจัย นำเสนอให้เห็นตัวโครงการที่ได้นำเสนอและผ่านการอนุมัติ

ส่วนที่ 2 ข้อมูลบริบทชุมชน ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลที่จัดเก็บโดยทีมวิจัยเยาวชนในช่วง 4 -5 เดือนแรกที่ทุ่มเทให้ข้อมูลบริบทชุมชนมากโดยใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่นแบ่งกลุ่มเก็บข้อมูลเป็นป๊อกต่าง ๆ และพยายามเก็บจากทุกคนในหลาย ๆ เรื่อง จึงไม่ค่อยจะได้ผล เพราะข้อมูลตามแบบสอบถามหลายส่วนไม่ครบ ไม่สามารถวิเคราะห์ได้

ส่วนที่ 3 กระบวนการวิจัย นักวิจัยมีความกระตือรือร้นมากในช่วงแรกๆ มีการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต เรื่องการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมต่าง ๆ จึงนำเนื้อหามาลงไว้ในบทนี้ ที่มีเครื่องมือหลายตัว เช่น PAR แผนที่ความคิด Meta Plan และการจัดประชุมกลุ่ม เป็นต้น และได้นำไปทดลองใช้จริงในกระบวนการวิจัย มีการประเมินกระบวนการผ่านเวทีกิจกรรมวิจัย 7 ครั้งอย่างละเอียด แต่ขาดการบันทึกเชิงเนื้อหาข้อมูลที่ได้

ส่วนที่ 4 เป็นการนำเสนอผลการดำเนินงานวิจัย โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์โครงการ โดยจะเติมข้อมูลที่ได้ในช่วงสุดท้าย จากเวที “วิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม และจากการสำรวจด้วยตัวอย่าง เป็น

ส่วนใหญ่ เพื่อเติมข้อมูลเชิงคุณภาพที่นักวิจัยประมวล วิเคราะห์ไว้แล้วในเบื้องต้น แต่ขาดข้อมูลเชิงปริมาณสนับสนุนข้อสรุปเดิมจึงเป็นเชิงนามธรรมสูง

แต่เป็นที่น่าสนใจว่า ข้อมูลเดิมนั้นมีทิศทางเดียวกันกับข้อมูลเชิงปริมาณที่เพิ่มเข้ามาในทุกเรื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้ขาดข้อมูลเชิงปริมาณสนับสนุน แต่ถ้าผู้วิเคราะห์หรือจัดการด้านข้อมูลความรู้เป็นคนในชุมชนเอง ข้อมูลมีแนวโน้มที่ถูกต้อง เพราะมันเป็นชีวิตที่พวกเขาสัมผัสอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

ส่วนที่ 5 เป็นการสรุปและวิเคราะห์ผล ซึ่งทางพี่เลี้ยงจะเป็นผู้ประมวลสรุปจากข้อมูลจากเวทีต่าง ๆ และจากการติดต่อผู้เกี่ยวข้องในข้อมูลที่ขาดหรือไม่แน่ใจ แต่อย่างไรก็ตามหากชุมชนอยากทำวิจัยในระยะต่อไป น่าจะต้องมีกระบวนการทบทวน พัฒนาโครงวิจัย และวางทีมงานใหม่อีกครั้งหนึ่งตามกระบวนการพัฒนาโจทย์ปกติ

บทเรียนและข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยนี้เป็นบทเรียนสำคัญในกระบวนการติดตาม หนุนเสริมโครงการวิจัย ของโหนดแม่ฮ่องสอน ดังนี้

- 1) ควรกำหนดพี่เลี้ยงโครงการที่เหมาะสม คือ หากเป็นโครงการเด็กและเยาวชน ต้องเป็นพี่เลี้ยงที่มีประสบการณ์มากกว่านี้ สามารถเติมทั้งกระบวนการ เนื้อหา และการบันทึกอย่างเป็นระบบได้
- 2) ควรตรวจสอบข้อมูลที่ได้อย่างสม่ำเสมอ ผู้ประสานงานต้องดูแลเนื้อหาข้อมูลด้วยทุกครั้ง และเพิ่มความละเอียดในการติดตามพี่เลี้ยงอีกชั้นหนึ่ง
- 3) ต้องตัดสินใจให้เร็วกว่านี้ในการจัดการโครงการ สื่อสารระหว่างกันให้มากขึ้น

ทีม Node ได้จัดการอย่างดีที่สุดแล้วจึงขอส่งรายงานฉบับสมบูรณ์ มาพร้อมนี้ ซึ่งคิดว่าไม่สามารถเพิ่มเนื้อหาได้อีกไปกว่าเดิมแล้ว

(นางสาวอรุณี เวียงแสง)

ที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน